

მ. გ. ჯანაშვილი.

შოთა რუსთაველი.

(მე-XII საუკუნე)

შაბაშ სიტყვა, შაბაშ კაცო,
შაბაშ საქმე, მისგან ქმნილი.
შოთა.

წიგნში სამი სახეა: შოთასი, თამარ დედოფლისა და ტბეთის ეპისკოპოსის წმ. იოანესი და ორი ნახატი: „რუსთველის სურათზე“ და „თამარ დედოფალი ციხის ძირს“.

გამოცემა

გაბ. ჯ — შ გ ი ღ ი ს ა.

ბზილისი

სტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, ნიკოლ. ქუჩა, № 21.

Типог. М. Шардзее и К-о ник. ул., № 21.

1896

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 12-го февраля 1896

შოთა რუსთაველი.

წინასიტყვაობის მაგიერად (გვ. I—IV).

განყოფილება პირველი

ა) შოთა რუსთაველი:

რუსთაველის წინა დროის მწერლობა (გვ. 8—15).—
ცნობანი რუსთაველის ცხოვრების შესახებ (15—25).—რო-
გორ უყურებდნენ რუსთაველის ქმნილებას ძველი დროის მწერ-
ლები (22—27).—რუსთაველის ლექსთა წყობა (28).—როგორ
ესმისთ შაირობა რუსთაველსა და მის დროის მწერლებს (28—
29).—რუსთაველის გმირები, მისი რომანი, რუსთაველის გულ-
კეთილობა და დიდბუნებოვანება (29—42).—ვეფხისტყაოსნის
ბეჭდვისა და მეცნიერულად შესწავლის ისტორია (მეფე არჩი-
ლი (გვ. 23—24), მეფე ვახტანგ VI (25, 46).—დავით ჩუ-
ბინაშვილი (27, 47).—ილია ჭავჭავაძე (35, 38—41).—ბა-
რონ სუტნერი (30—38, 58—60, 93).—მარი ბროსე (49).
—დიმ. ბაქრაძე (50).—აკაკი წერეთელი (51, 116—117).—
მურავიოვი (51).—ნ. გულაკი (52).—ალ. ხახანაშვილი (54).
—ვაჟა-ფშაველა (55).—ნიკო მარტი (56).—ნიკო ნიკოლაძე
(60—64).—ალ. ნანეიშვილი (64—66).—დიმ. ყიფიანი (66).
—ჩვენი მოსაზრება (66—93).—გრ. ორბელიანი (80—81) —
გიორგი წერეთელი (94—98).—ვახტ. ორბელიანი (98—101).
—პლატ. იოსელიანი 102—114).—ალ. ცაგარელი (19).

II

ნ. დ., ეგ. იოსელიანი (68), ლეისტი, ბარტდინსკი, პოლონსკი, მურიე, სტალინსკი, რენანი, უორდროპი (გვ. 44).

ბ) რუსთველის სურათზე (გვ. 116 — 117).

განყოფილება მეორე.

ვეფხისტყაოსნის თხრობა (გვ. 118 — 155)

განყოფილება მესამე.

ცხოვრება და ბუნება რუსთველის შეხედულებით:

ა) ღმერთი (გვ. 156), ბ) თამარ დედოფალი (157), გ) რუსთველის ლოცვა (158), დ) სიმუნთლე სოფლისა (161), ე) სიკვდილი (161), ვ) კაცო, ძალსა ნუ იქადი (162), ზ) ქორწილი (163), (ი) რუსთაველის იგავ-არაკნი (165), თ) შაირობა და მგონობა (167), ი) რუსთველის სიბოძნენი და თქმულობანი (168 — 183).

წინასიტყვაობის მავიერად.

შეიღმა საუკუნემ განგლო და გმიწნი ტარეულ, აკ-
თანდილ და ფრიდონ და დობილნი ნესტან-დარეჯან და
თინათინ დღესაც ცოცხალ არიან. ამ გმირების სამ-
შობლო მარადის ღელავდა, და ამ შეიღის საუკუნის გან-
მაკლობაში, რეგორც მშენიერად ამბობს თვით რუსთა-
ველი, ბედმან სასტიკმან „სიმრგველე ცისა ჩვენთვის რი-
სსკით წამოჭრანა,“ მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ქარ-
თველმა „ვეფხისტყაოსანი“ არ დაივიწყა და არათუ
გულდამ, უბიდასაც არ განიშორა. ქართველისა და
უბედურების დროსაც-გი ქართველი კაცი სწავლობდა „ვეფ-
ხისტყაოსანს“, მის იზუშირებდა, მის გმირების ჭბამაკ
და, აკთანდილისაკით ღოცულობდა და ამბობდა: „ღმერ-
თო, ღმერთო, მღწესალო, არეინ მიგის შენგან კიდე,
შენგან ვითსოე შეწვენასა, რაზომისცა გზასა კვლიდე;
მტერთა ძლევა, ზღვათა ღელვა, ღამით მავნე განმარ-
დე; თუღა დაგრე, გმისხურებდე, შენდა მსხვერპლსა
შეკსწირვიდე.“

დღეს ცა დაგვიწინარდა, მაგრამ ვეფხისტყაოსანს
მინც არ ვიშორებთ და არა თუ არ ვიშორებთ, არამედ
უფრო გულდადებით გწავლობთ მას, უფრო ვიყვარებთ.
რათ?

გულდადებით წაკითხეთ „ვეფხისტყაოსანი“, დაა-
კვირდით რუსთაველის სიბრძნეთა და თქმულობათ და

ცხადად დაინახავთ, რომ შოთას ქმნილება უკვდავია, რომ შოთას მოძღვრებანი უსრწნელებია, რომ შოთას სწავლა-ქადაგებას მსოფლიო და სავსაფარობრივ მნიშვნელობა აქვს. ანა უქადაგებს ერს რუსთაველი? — გვარტომობის დაცვას, თავისუფალს ცხოვრებას, ძმურს სიყვარულს, მამაკაცთა და დედაკაცთა თანასწორობას, ღვთის სიყვარულს, ფიციის მტკიცედ და წმინდად შენახვას, გლახაკთა, ობოლთა და დაკრძალულთა შეხარება-შეწყალებას, ხიდებისა და უსახლკაროთათვის თავსაფართა აგებას, მეუეთა მოწილებასა და სიყვარულს, მართლმსაჯულების მოყვარებას, ყოველის უკეთურებისაგან კრძალვით ყოფნას, მოყვასთათვის თანხანადების მიტოვებას, სისხლის უბრალოდ დაჭრევის უგანონობას, სიბრძნის მოყვარებას, საქმიანობას და მხოლოდ საქმიანობას, ვინაიდგან თქმულა: „შაბაშ სიტყვა, შაბაშ კაცი, შაბაშ საქმე, მისგან ქმნილი.“

აი, რათ და რისთვის ვეთაყვანებით „ვეფხისტყაოსანს“, აი, რათ და რისთვის ამ ქმნილებას არ მოკლდის დაბეჭება. ამ დიდებულ აზრებითა და მოძღვრებით ცოცხალ ანა „ვეფხისტყაოსანი“, ეს უკვდავი ქმნილება, ერთნაირად სანუგარო ყოველი გვარტომისათვის, ვინაიდგან რუსთაველის მოძღვრების განხორციელება ცხოვრებაში უმეტესად სანატრელია ქართველისთვისაც, სომხისთვისაც, ფრანგისთვისაც და ყველა სჯულისა და მოფგმასთვისაც; ხოლო ჩვენთვის, ქართველთათვის, „ვეფხისტყაოსანი“ მით უფრო უძვირფასესია, რომ მისი დამწერი საქართველოს შვილია, ქართველი დედის

ძუძუთი გამოზრდილია, ქართული ქალის „ნანინას“ ღვთიური ხმები ჩასწიკეთების სულ-გულში, ქართული ქნარი და წინწილი აუგვნესებს, ქართული სიტყვა და ენა გამოუხუჭვების და გამოუდუნია თავის ნათელ-მოსილსა და ცხოკელს გონებაში.

და ვინ იტყვის, რომ ამისთანა საუნჯის არ შესწავლა შეუძლებელი ცოდვა არ არის!

ხალხ უკვდავის ფილოსოფოსის და უდიდებულეს მგონის შესწავლა ადვილი არ არის, მეტადრე მოსწავლე ყრმათათვის.

რაც დღემდის თქმულა და ანუ დაწერილა — ქართულსა თუ უცხო ენებზედ — შესახებ რუსთველის ცხოვრებისა, გეფხის-ტყაოსნისა და რუსთველის წინა დროის მწერლობისა და სხ., ყოველივე ეს განხეულია სხვადა-სხვა გამოცემებში, რომელთაგან უმეტესი ნაწილი ხელმიუწვდომელია მკითხველთა და მოსწავლე ყრმათა ურჩველესობისათვის.

ამ გარემოებამ გაგვაბედვისა გამოგვიტანა ეს სახელმძღვანელო-სახეობის წიგნი, რომელიც შესდგება სამის განყოფილებისაგან. პირველს განყოფილებაში შევიტანეთ ყველა ის მასალა, რომელიც შეეხება რუსთველის წინა დროის მწერლობას, რუსთველის ცხოვრების აღწერას და მის ქმნილების ბეჭდისა და მეცნიერულად შესწავლის ისტორიას, მეორე განყოფილებაში მოვაჭრეთ გეფხის-ტყაოსნის თხრობა და მასამეში — პოეტის ისეთი წიგნი და თქმულობა, რომელიც გამოგვიანატონ ცხოვრებისა და ბუნების რუსთველის შესდგუ-

IV

ლობით. რატომ ძალი და ღონე შეგვეწედა, ან დავი-
შურეთ ჩვენი მეცადინეობა, რათა ყოველი მასალა ისე
დაგვეწყო და დაგველაგებინა, რომ დიდებული პოეტის
შესწავლა ცოტათი მანაც გადავიღებუდიყო. რადუნად
გეთილად შევასრულეთ ეს ძნელი საქმე და ანუ რადუნად
საკეთილად იქმნება ესრეთი ჩვენი ცდა, განსაჯონ თვით
მკითხველთა.

მ. ჯანაშვილი.

განყოფილება პირველი.

ა) შოთა რუსთაველი.

კურთხეულ არს მწერალი,
ქებულ არს მკითხველი, მად-
ლი მსმენელთა.

თორნიკე.

ჩვენს წიგნაკში „მოსე ხონელი და მისი ამირან-
დარეჯანიანი“ შევნიშნეთ, რომ შოთა რუსთაველი,
ჩვენს გონებითი განვითარების ისტორიაში, ციღამ
მოწყვეტილი ცისნატენი არ არისო, რომ მას ჰყვან-
და თავისი წინამორბედნიო, რომ რუსთველზე ბევ-
რით ადრე გამოჩნდენ დიდებულნი მწერალნი, რო-
მელთაც განაბრწყინვეს სამშობლო ენაო, განანათ-
ლეს ერის გონება და გემოვნებაო, და შეჰქმნეს მთე-
ლი კრებული ანუ ციკლი კლასიკურ თხზულებათა,
რომელთა გვირგვინი არის უკვდავი „ვეფხისტყაო-
სანიო“. იქვე ვამბობდით, რომ რუსთველის ქმნილე-
ბის გაგება შეგვეძლება მხოლოდ მაშინ, როდესაც
რიგიანად შევისწავლით მის წინააღობის მწერლების
ნაწერებს და აგრეთვე მის დროის საქართველოს
ისტორიასო.

მართლაცა და, როგორ შეიძლება შევისწავლოთ რუსთაველი, როგორ შეგვიძლია დავათასოთ და გავიგოთ „ვეფხისტყაოსანი“, თუ ერთსაცა და მეორესაც გვერდს არ ამოვუყენებთ იმ მწერლებს, რომელთა ქმნილებანი რუსთველზე აღრე ამშვენებდნენ არა თუ მარტო სამშობლო მწერლობას, არამედ უცხოელთა მწერლობასაც. ერი, რომლის ენიდამ ქართველისაგანვე ნათარგმნი „ბალავარი“ შეიქმნა მშვენებად საშუალო საუკუნოების ევროპიის ერთა მწერლობისა ¹⁾, ერი, რომლის ენიდამ წმ. ექვთიმემ († 1028 წ.) გადილო ბერძნულს ენაზედ „აბიკურა“ და რაოდენიმე სხვა წიგნი ²⁾, ვიმეორებთ, ყოველივე ამის მომქმედი ერი, სჩანს, მოძრაობდა, მუშაობდა, შემოქმედებით ძალას იჩენდა... იმ ქვეყანაში, საცა დიდებული მამულისშვილი და ბიზანტიის ტახტის მხსნელი იოანე, თორნიკ ყოფილი, სწერდა (978 წელს) ამ გვარს საგულისხმო სიტყვებს: „კურთხეულ არს მწერალი, ქებულ არს მკითხველი და მადლი მმსმენელთაო ³⁾“,—ეს განა იმას არ გვეუბნება, რომ საქართველოში პატივს სცემდენ არათუ მარტო კალმის კაცს, არამედ მისს მკითხველსაც

¹⁾ იხ. Средние вѣка лиტტრესი. და Записки Восточ. отд. Имп. Рус. Арх. общества, т. I, გამოც. I და II გვ. 166—174. „ივერია“, 1888 წ. № 4 და 7.

²⁾ იხ. ჩვენი წერილები „ივერიაში“: 1888 წ. (№№-ები 4 და 7, 249 და 251), 1889 წ. (№ 48).

³⁾ ცაგარელი—Свѣдѣнїя, გამოც. I, გვ. 5.

და მსმენელსაც. დიდებულნი კაცნი და შორს მხედველნი მწერალნი დრტვინვენ და ჰგოდებენ, როდესაც ჰხედავენ უკან ჩამორჩენას ჩვენის ერისას, სიტყვით და საქმით სცდილობენ გამოათხიზლონ იგი, თვალი აუხილონ მას, შეაყვარონ ხელოვნება, სწავლა-განათლება და სხ. ამ მხრივ ფრიად საგულისხმოა აღვნიშნოთ კრიტიკული განხილვა ჩვენის ცხოვრებისა მე-VIII — IX საუკუნის მწერლისაგან. წმიდანინოს მატთანეთა შემკრებელი, სხვათა შორის, სწერს:

„რომელნიმე ერნი ლბილ და დედალ არიან, ფრიად მოსწრაფე ენა-მჭევრობისა და ფილოსოფოსობისათვის; გულ-მოდგინებითა და ტრფიალებით გამოუძიებიათ საქმენი ღვთისანი, კაცობრივნი და ყოველთა ქმნილებათანი, და სილაღითა გონებისათა მძლეობენ ყოველსაა ზედა, ვინაიდგან, ზეშთა ქმნილნი, მინდობილობენ ენა-მჭევრობათა და სიბრძნეთა თვისთა. და ესრეთნი არიან ელინნი გინა ბერძენნი. ხოლო სხვანი ერნი არიან სადაგნი და მარტივნი, გონებით წრფელნი. და ესე ვითარნი არიან ქართველნი, რამეთუ არარაჲ ჰქონებია ჩვეულებაჲ ფილოსოფოსებისაჲ და სწავლოულებისა, ენათა მჭევრობაჲ და გამოძიება სამეცნიეროთა და საფილოსოფოთა საქმეთაჲ, ხელოვნებათა მინდობათაჲ. ბრძენთა ერთა შორის წესად მიჩნეულია, რომ რაჲცა რაჲმე უცხოჲ და საკვირველი საქმე საცნაურ იქმნეს, მყისვე, მასვე ჟამსა შინა, აღსწერენ და ესრედ სიმტკიცედ და სახსენებ-

ლად მამულთა ნათესავთათვის ძეგლად წარუწყმედელად დაუტეობენ“. ხოლო ჩვენში კი ეს ასრე არ არისო, სჩივის და გოდებს ჩვენი უუძველესი დროისა და პირველი კრიტიკოსი.

ეს სამართლიანი დრტვი-
ნვა და მხილება მისწვდა
ნიჭიერ ერის სულსა და
გულს. მალე დროში გაბრ-
წყინდნენ გონებრივი სა-
უნჯის შემომკრებელნი სა-
ვანენი და მათთან დაარსე-
ბულნი სკოლანი—ზოგან
პირველ დაწყებითი და
ზოგან უმაღლესნი. ასრეთნი
სავანენი იყვნენ: შატბერ-
დი — დიდებული ლავრა
კლარჯეთსა შინა, ხანძოე-
თი (აჭარაშია), ტბეთი (იქ-
ვე), მარტვილი, გრემი, იყა-
ლთო, მცხეთა, აწყური,
გელათი, ვარძია, ცხუმი,
ხოპი, ათონი, იერუსალი-
მისა და სინას ქართველ-
თა ლავრანი ¹⁾ და სხ.
გამრავლდენ მატთანეთა მწე-
რალნი (ლეონტი მრო-

ტბეთის ეპისკოპოსი იოანე.

¹⁾ ცაგარელი, იქვე.

ველი, ბერაჲ, ჯუჲვანშერ ჯუჲვანშერიანი, სუმბატი, ბაგრატი III და სხ.), საგალობელთა უზარმაზარ წიგნის შემადგენელი (მიქელი ¹⁾, იოანე მტბევარი ²⁾ და სხ.), წმ. წიგნთა მთარგმნელი (იოანე, ექვთიმე, გიორგი, საბა და სხ.), წმ. წიგნთა გამმარტებელი (დაჩი), მამათა ცხოვრების აღმწერელი, ფილოსოფოსნი და რიტორნი (პეტრიწი, არსენი და სხ.), ძეგლების მწერალი (დავით აღმაშენებელი და სხ.), ქორონიკონების მკლევარი (941—965 წწ. სინაის ქართველთა მონასტრის წიგნი და იოანე შავთელის ტრაქტატი) ³⁾, სჯულის კანონების შემადგენელი.

---

¹⁾ იგი სწერას: „მე გლახკმან... მიქელ მოდრეკილმან ვიდვაწე და უზესთაეს უძლურისა ძალისა ჩემისა შრომაჲ ვაჩვენე და შეეკრიბენ საგალობელი ესე წმიდისა აღდგომისანი, რომელი ეპოენ ენითა ქართველთაითა: მეხურნი, ბერძულნი და ქართულნი, სრულნი ყოვლითა განგებითა წესისაებრ საეკლესიოჲსა... ძლიერად და სიწმიდით და სიმართლით, სისწორითა კილოჲსაჲთა და უცთომელობითა ნიშნისაჲთა“ („საუნჯე“ მე-X საუკუნისა).

²⁾ აშოტ ერისთავთა ერისთავმან, ძემან გურგენ კურატპალატისამან, რომელსა ეწოდა კუხი, აღაშენა ტბეთი შავშეთს და განასრულა იგი ყოვლითა განგებითა და დასვა პირველად ეპისკოპოსად სანატრელი სტეფანე—უწყებითა სულისა წმიდისაჲთა—და გარდაიცვალა ესე აშოტ კუხი ქორონიკონსა რლჲ († 918 წელს)(იხ. სუმბატის ქორნიკა მე-XI საუკუნისა).ამავე საუკუნეში ტბეთის ეპისკოპოსად იყო წმ. იოანე, რომლის სურათი ჩართულია ზემორე ხსენებულს „საგალობელში“ და აწერია: „მომიტვე მე კანდიერებაჲ არა ღირსსა“ (იხ. „საუნჯე“, გვ. 18).

³⁾ დ. ბაქრაძის შენიშვნა ვახუშტის ისტორიაში, გვ. 50.

დგენელნი ანუ მთარგმნელნი (ექვთიმე) ¹⁾, საღვთო წიგნთა თარგმანების განმხილველნი და შემმოწმებელნი (სტეფანე მტბევეარი) ²⁾; ფულის მჭრელნი მეფენი (ვახტ. გორგასალი, სტეფანოზი II, ჯუანშერი და სხ.), სასულიერო პოეტნი (გიორგი მთაწმიდელი) ³⁾, ქართულ წიგნების უცხოელთა ენაზე მთარგმნელნი (ექვთიმე), უცხოელთა საერო წიგნების ქართულს ენაზე მთარგმნელნი (ქილილა და დამანა, ვისრამიანი), მხატვარნი, ხუროთ მოძღვარნი, რომელთა ხელო-

---

¹⁾ იქვე, გვ. 142.

²⁾ შატბერდის კრებულის (მე-X საუკ.) ერთი ავტორთაგანი, სახელდობრ დაჩი, მთარგმნელი ფსალმუნთა, სტეფანე მტბევეარს უგზავნის თავის თარგმანს და თანაც სწერს: „ღირსო მამაო, წმიდაო ებისკოპოს სტეფანე, ქრისტეს გამოჩეულო მამთალო, კურთხეულარს ღმერთი, რომელმან გამოგაჩინა შენ კეთილად მწყემსად ჩვენდა და მკურნალად, სულიერად აღმაშენებლად ჩვენდა. მრავალგზის მიინდა ხილვაჲ შენი კურნებისათვის საღმობათა სულისა ჩემისათა, არამედ სიშორისაგან და რუდუნებისაგან უცალოვებისა ჩემისა ვერ ღირს ვიქმენ თავყვანისცემად შენდა. აწ შენდობა იყავნ ჩემდა ამისთვის, რომელ წიგნითა მოგიძღუნებ განსაკითხავსა ამას ჩემსა—თ არ გ მ ა ნ ე ბ ა ს ა ფ ს ა ლ მ უ ნ თ ა ს ა... მე მსგავსად ძალისა ჩემისა მცირედნი ესე ასერგასისთა (ას-ერგასი, ე. ი. 150 ფსალმუნი) მათგან შენ მოგიძღვენენ. უკეთუ ჯერ არს განსრულებაჲ, სიწმიდემან შენმან განასრულენ... თუ რამე არა ჯერ იყოს ზემო მოხსენებულსა მისებრ დაწვით, და მე შენდობაჲ მომძაღლეთ“. (იხ. სამი ქრონ., თაყაიშვილისა):

³⁾ ამის ლექსი თარგმნილია ევროპიელთა ენებზე და რუსულადაც ინგლისურადამ. იგია შესანიშნავი „Вечернійзвонъ,вечер-

ვნებას დღესაც აღტაცებაში მოჰყავს მეცნიერები¹⁾, მეწესენი, და სხ. და სხ.²⁾. ყველა ამას მოჰყავს შეკავშირება ერისა, მისი პოლიტიკური ძლევა-მოსილება და ამ გვარმა ძლევამოსილებამ კი — პოლიტიკურმა და გონებრივმა — წარმოშობა უკვდავი კაცები: მოსე ხონელი, იოანე შავთელი, ჩახრუხაძე და შოთა რუსთაველი. მათგან პირველმა წარმოგვიდგინა დიდებული ეპოპეა ამირანისა-დარ ქართველებისა აურაცხელ მტრებთან, ხოლო სხვათ შუაშეს თამარი, ვითარცა უზენაესი გვირგვინი ქართველთა გონებრივისა და პოლიტიკურის ძლევა-მოსილობისა და დიდებისა.

განა ამასვე არ ამტკიცებს გიორგი მთაწმინდელის († 1066 წ.) ცხოვრების აღმწერელი და მისივე თანამედროვე, რომელიც გვეუბნება:

„არა დააცადა მოწყალებამან ღვთისამან ჟამითი-ჟამად გამოჩინებად და გამობრწყინვებად ღირსთა კაცთა, რომელთაც ნუგეშინის სცეს ქართველს ერს, განაძლიერეს იგი, განანათლეს. მათს ღირსეულს მაგალითს დღეს ვბაძავთ ჩვენ, რათა ღამესა ამას შინა ცხოვრებისასა, ვითარცა დღესა შინა, მშვენებრად

НИЙ ЗВОНЪ, КАКЪ МНОГО ДУМЪ НАВОДИТЪ ОНЪ“ (იხ. «ივერია» 1886 წ., № 137, 1895 წ., № 105, „მოსე ხონელი და მისი ამირან-დარეჯანიანი“, გვ. 56—57).

1) კონდაკოვი — Древ. арх. Грузіи.

2) ცაგარელი, იქვე; „საუნჯე მე-X საუკუნისა“; ჩვენი წერილი Знаменат. эпоха Груз. царства (ნოვ. ობოზრენიე, № №-ები 2727, 3730, 4735, 3744).

ვიდოდეთ და ყოველსავე ბნელსა ჩვენთაგან განვი-
ოტებდეთ.. უმეცრებისა საშურველი მოეძარცვა გო-
ნებასა ჩვენსა, ნისლი უგულისხმოებისა განებადა სულ-
სა ჩვენსა, ნაკლულეევანება ენისა ჩვენისა შევსებულ
იქმნა, ვინაიდგან ეს ენა მოღვაწე კაცებმა გონებასა
თვისსა გამოადვნეს და გამოახურვნეს¹⁾), და ამის გამო
ელენთა მიერ ბარბაროზად წოდებულნი ქართველნი
— უსწავლელობისათვის და უმეცრებისა
ჩვენისა— ღმერთმან მათთან ავეალგურაცხამის
მიერ მოცემულთა სიბრძნითა“.

დიახ, ვიმეორებთ, რუსთაველი ჩვენს გრძელს
ცხოვრებაში ის ოლე არ არის, რომელიც უხეო-
ტყეო მინდორზე მარტოდ-მარტო დგას, არამედ მისს
წინაშე ჩვენ ვხედავთ მრავალს სხვა მოღვაწეს, მრავალს
ოლეს, რომელთა შეკავშირებულ ჯგუფმა, რუს-

---

1) დაშთენილა ცნობა, რომ ქართული გრამატიკა პირ-
ველად შეადგინა პეტრიწი ფილოსოფოსმაო. მაგრამ ამაზედაც
ადრე რომ ქართულის ენის გრამატიკულ კანონების გამოსარ-
კვევად უფიქრია წმ. ექვთიმეს, ეს სჩანს ამ მოღვაწის მიერ
თარგმნილ იოანე ოქროპირის წიგნის მინაწერიდამ, საცა იგი
მეტყველობს: „ბერძნულს ენას კეთილად მოუვალს ართრონი,
ხოლო ქართულს ენაზედ არ მოვა“. ამ ართრონის შესახებ
სულხან საბა შენიშნავს: „ართრონი არიან ასოები, რომელნი-
მე წინა მოეზავებიან სიტყვათა და რომელნიმე უკანა და გვა-
რიან ჰყოფენ და დაატკობენ, არამედ ლათინთა და ელენთა
ენათა შინა უმრავლესს და ერთ რიგზედ განყობილარიან, ხო-
ლო ქართულში „წინა-უკმო“. ამისთვის ღრამატიკასა შინა და-
მიწერილა.

თველთან ერთად, განამშვენეს საქართველო, გაამჰვერმეტყველეს ენა ქართული, განანათლეს გონება ბნელი, განაძლიერეს ქვეყანა და შარავანდელით შემოსეს იგი.

* *
*

რუსთაველის შესახებ ჩვენს მატთანეს არავითარი ცნობა არ შეუნახავს, ისიც კი არ ვიცით, თუ რუსთველი, ასრე წოდებული დაბის რუსთავის გამო, რომელ გვარს ეკუთვნოდა, ვინ იყო მისი მამა, დედა, მასწავლებელი, რომელ წელიწადს დაიბადა, რამდენი წლისა გარდაიცვალა. ამ შემთხვევაში რუსთაველის ხვედრი ჩვენ მოგვაგონებს ბედს ღვთის კაცის მელქისედექისას, რომლის ჩამომავლობა უწყის მხოლოდ ღმერთმან. მაგრამ ნუ გაგვიკვირდება, რომ ეს ასრე მოჰხდა და მატთანემ არ გადმოგვცა უკვდავი პოეტის ბიოგრაფია. ჩვენში ცოტა არ არის არათუ სახელოვანნი კაცნი, არამედ სახელოვანნი ძეგლნიც, რომელთა შესახებ ჩვენი აწინდელი მატთანე დადუმებულია და არას ამბობს, და მათ აგვიწერენ მხოლოდ უცხოელთა მწერალნი. აწინდელი მატთანე იმიტომ ვამბობთ, რომ შეიძლება იყოს და აღმოჩნდეს ძველი მატთანე, უფრო სრული და უფრო სავსე, ვიდრე ის მატთანე, რომელიც წარსული საუკუნის დასაწყისსა და ამ მიმავალ საუკუნის დასაწყისს შეუკრებიან მეცნიერ კაცებს და აღუბეჭდიან ორ დიდ ტომად. ხოლო შეიძლება აღმოჩნ-

დესო იმიტომ ვამბობთ, რომ ამ შესაძლებლობის მაგალითები უკვე თვალ-წინა გვაქვს. სულ ხუთიოდე წელიწადია, რაც აღმოჩნდა უუძველესი დროის (მე-X საუკ.) მათიანე—მოქცევაჲ ქართლისაჲ—ბერაის მიერ შეტანილი შატბერდის დიდს ქრისტომატიაში¹⁾; აღმოჩნდნენ აგრეთვე: დიდი ისტორიული საგალობელი, შეკრებილი და შედგენილი მე-X საუკუნის გასულს მიქელის-მიერ²⁾, ბაგრატიონთა ისტორია, შედგენილი სუმბატის-მიერ მე-XI საუკუნეში³⁾; მუსხური დავითნი⁴⁾, რომელიც შეიცავს ისტორიულს ცნობებს შესახებ საქართველოისა საზოგადოდ და სამცხისა კერძოდ, ბაგრატ მე-IV სიგელი, სიგელი დავით აღმაშენებელისა, ბარათაანთ გუჯარი⁵⁾ და სხ. საქართველოს ისტორიულნი ძეგლნი ჯერ საკმაოდ ცნობილნი არ არიან, საქართველოს ისტორიის შესწავლის საქმე, ჩვენდა სამწუხაროდ, მხოლოდ ამ ბოლო დროს შეიქმნა საერთო მოთხოვნილებად;

---

1) ბერაჲ, შემკრებელი საქართველოს მათიანეთა, შენიშნავს: “წიგნი ქართლის მოქცევისაჲ... ვითარცა ტალანტი, წინამძღუართაგან დაფარული, შემდგომად მრავალთა ჟამთა და წელთა ვპოვეთ.”

2) იხ. „საუნჯე“.

3) «სამი ისტორიული ქრონიკა», ე. თაყაიშვილისა.

4) იქვე.

5) იხ. უორდანიასი—Завѣщаніе царя Давида Возобновителя, თაყაიშვილის—Сигель Баграта IV და მისივე—Еще одинъ изъ источниковъ Вахушта.

ჩვენმა ერმა უკვე გამოიღვიძა და აკვირდება თვის ნაჭირნახულევ მამა-პაპათა ცხოვრებას... ამ საერთო მოძრაობისა გამო საჭირო ხდება შეკრება და აღნუსხვა ყველა იმისა, რაც შეუქმნიათ ჩვენს წინაპრებს, რაც მოუღვაწიათ ჩვენს მამა-პაპებს. ამიტომაც იმედი და სასოება უნდა ვიქონიოთ, რომ დრო და ჟამი აღმოაჩინს არათუ ცნობებს შესახებ რუსთაველისა, არამედ მრავალთა სხვათა დიდ-ბუნებოვან კაცთა ისტორიასაც. ხოლო ჯერჯერობით საკმაოა დავკმაყოფილდეთ იმ ცნობებით, რომელიც დაუცავს რუსთაველის შესახებ ზეპირ გადმოცემას და ერის მესხიერებას. „ვეფხისტყაოსანი“ თავის-თავადაც ისეთი დიადი ქმნილებაა და ისეთი სივრცე უჭერია ჩვენს გონებრივს ცხოვრებაში, რომ უბიოგრაფიოდაც იგი ამშვენებს მისს ავტორს...

ზეპირ-სიტყვაობის მიხედვით, რუსთაველი ყოფილა სამცხიდგან, იმ ქვეყნიდგან, რომელიც ძველადგანვე იყო სწავლა-მეცნიერებით განთქმული, რომლის მკვიდრნი გაბრძმედებულ-გადარბაისლებულნი იყვნენ და რომლის შესახებ ხალხური გადმოცემა ამბობს: „პირველ თქმულია ძველთაგან სიდარბაისლე მესხისა“. როგორც ვიცით, მესხი ჰქვიან სამესხეთოს ანუ სამცხის მკვიდრს. თვით რუსთაველიც ასრე აღნიშნავს თავის ვინაობას „ვისწერ ვინაჲ მესხნი მელექსე მე რუსთავისა დებისა“... მხოლოდ პლა-

ტონ იოსელიანი ჰფიქრობს და ამტკიცებს ¹⁾), რომ ეს რუსთავი სამცხის დაბა კი არ არისო, არამედ ქალაქი რუსთავი, გაშენებული ყარაიას, მტკვრის პირას, ტფილისის ქვემოთ. ამ ქალაქის ეპისკოპოსნი რუსთველებად იწოდებოდნენო. ეს რუსთავი დიდებული ქალაქი იყო და იქ მეფეებს ჰქონდათ საზამთრო სასახლეებიო. აი ამ ქალაქში ცხოვრებისა გამო ჩვენს პოეტს, ჩამომავლობით მესხს, დაერქვა რუსთველიო. აქ იგი ამკობდა თამარსო, აქ უგალობდა დიდებულს დედოფალსო.

გადმოცემავე გვეუბნება, რომ გრემისა და იყალთოს აკადემიებში სწავლის დამთავრების შემდეგ რუსთველი გაემგზავრა საბერძნეთს და იქ, ათინას, შეისწავლა ბერძენთა ფილოსოფოსების ნაწერები, ხოლო იქადგან რომ დაბრუნდა, მიჰყო ხელი ლექსების წერას და ამ ლექსებით მიიქცია თამარ დედოფლის ყურადღება. თამარმა იგი განაწესა თავის მოლარედ. ამ დროს მან დასწერა „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც დიდის მოწიწებით მიართო ბრწყინვალე დედოფალს, ხოლო თვისი სიცოცხლის უკანასკნელი დღეები დალია არა სამშობლოში, რომელიც მას უყვარდა და რომელსაც იგი აღიდებდა, არამედ იერუსალიმის ქართველთა ჯვრის მონასტერში, საცა იგი, ბერად შემოსილი, კარგა ხანს მოღვაწეობდა. აღ. ცაგა-

---

¹⁾ შოთა რუსთაველი, პლ. იოსელიანისა, გვ. 4.

რელი სწერს *): „მე XII საუკ. გასულსა თუ მე-XIII-ის
დასაწყისს შოთა რუსთაველმა დაახატინა ჯვრის

შონასტრის საკრებულო ტაძარი ანუ თავის საფასით
ანუ თამარ დედოფლისა. პოეტის სურათი გამოხა-
ტულია შესავალ კარების მარჯვნივ მეორე სვეტზედ.

*) იხ. Памятники груз. старины, გვ. 50, 94 და 244.

იგი დაჩოქილია წმ. მაქსიმესი და წმ. იოანე დამასკელის შორის, ხელები მალლა აღპყრობილი აქვს, ხოლო უყურებს ი. დამასკელს. სურათის ზემო შემდეგი წარწერაა: „ამის დაძახტველს შოთას შეუნდოს ღმერთმან. ამინ. რუსთაველი.“

ბერად შედგომის მიზეზად ასახელებენ იმას, რომ, ვითომ, რუსთველს აღძროდეს სიყვარული იმისი, რომელსაც იგი აღიდებდა; მასთან სიახლოვე სწვადა და მასო და ამიტომ გაშორდა სამშობლოსო.

ამგვარი აზრი რუსთველის ბერად შედგომის შესახებ, უეჭველია, დაჰბადა „ვეფხისტყაოსნის“ წინასიტყვაობამ. რუსთველი ამბობს:

თამარს ვაქებდეთ მეფესა, სისხლისა ცრემლ-დათხეული.

ვის ჰშვენის ლომსა ხმარება შუბისა, ფარ-შიმშერისა,
მეფისა მზის თამარისა, ლაწვ-ბალახშ, თმა-გიშგერისა,
მას არა ვიცი, შეგკადრო შესხმა ხოტბისა ხშირისა,
მისთა მჭკრეტელთა ყანდისა მირთმა ჰხამს მართ მშიერისა.

მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა და კალმად მინა რხეული,
ვინცა ისმინოს, დაესვას ლახვარი გულსა ხეული.

ჩემმა ხელქმნელმან დამმართოს, ლალმან და ლამაზმან, ნები,
თვალთა მისგან უნათლოთა ენატრამცა ახლ დ ჩენა.
აჰა, გული გამიჯნურდა, მიხდომია ველთა რბენა.

ჩემი აწ სცანით ყოველმან, მას ვაქებ ვინცა მიქია,
იგია ჩემი სიცოცხლე უწყალო, ფითა ჯიქია.

მიბრძანეს მათდა საქებრად თქმა ლექსებისა ტკბილისა,
ქება წარბთა და წამწამთა, თმათა და ბაგე კბილისა...
გასტეხს ქვასაცა მაგარსა გრდელი ტყვიისა ლბილისა.

აქედგან ის დასკვნა გამოდისო, ამბობენ ზოგიერთნი მკლევარნი, რომ რუსთველს შეჰყვარებია თვისი მბრძანებელიო და ამ მიუწდომელ სიყვარულის საგანს განშორებია და ჰონასტრისთვის მიუმართავსო. ხოლო პლ. იოსელიანი კი რუსთაველის ბერად შედგომას და იერუსალიმს გამგზავრებას სულ სხვა ნაირად ხსნის. იგი ამბობს: პოეტი ვერ ეტევა ამ მსოფლიოშია, იგი მიელტვის უმაღლეს სივრცისაკენ, უსაზღროისაკენ. ასრეთია მოთხოვნილება ადამიანის სულისა, განუსაზღვრელისა ადგილ-მდებარეობითა და დრო-ჟამით. რუსთველმა არ იკმარა მისწრაფება ქვეყნიერ სიმშვენიერისადმი, რომელსაც იგი დაჰგალობდა, და იწყო ქება-დიდება ციურ მშვენიერებისა, ქვეყნიურ სიყვარულის მისწრაფებას მან მიაღვენა ზენაარი სიყვარული, ქვეყნიურმა ჰეშმარიტებამ მისს გონებას წინ გადუშალა ციური ჰეშმარიტება... პოეტი მთლად შთანთქა სარწმუნოებამ. რუსთველი დაცურავდა მსოფლიოთა ოკეანეზედ, რომელსაც არა ჰქონდა ნავთსაყუდელი, ხოლო ბოლოს ესრეთი ნავთსაყუდელი—თვის ფიქრთა და გრძნობათა — ჰპოვა ჯვრის კვარცხლბეკს ქვეშეო (Шота Руставели).

რომ რუსთველის უკანასკნელი დღეები ტკბილი არ ყოფილა, ამას გვიმტკიცებს მისივე სიტყვები: „ერთხელ მქონდა დარბ მზითა, ცა რისხვითა არ მიქუხდა“¹⁾, და აგრეთვე ერთი ტაეპი მისის პოემისა, საცა იგი

---

1) „არჩილანი“. გვ. 19.

ბარათაშვილისებურ კილოზედ — „გამტყორცა ბედმან
სასტიკმან“ — აღმოიკვნეს:

ვაჟ სოფელო, რასშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა,
სადაურსა სად წაიყვან, სად აღუფხვრი სადით ძირსა,
მაგრამ ღმერთი არ განსწორავს კაცსა შენგან განაწირსა!

იერუსალიმის მწიროს, ბედისაგან შორს განტყორ-
ცილს, რაღა დარჩენოდა იმის მეტი, რომ დღე-მუ-
დამ არ გაემეორა ეს უკვდავი სიტყვები საოხად თვი-
სის ტანჯულის სულისა!

* *
*

რუსთველის პოემა უუძველეს დროიდგანვე შე-
ქმნილა საგნად შესწავლისა, გამოძიებისა, განმარტე-
ბისა და მიბაძვისა. რუსთველის შემოქმედობის ზედ-
გავლენა უფრო თვალსაჩინოდ დაეტყო მე-XVII—
XVIII საუკუნის მწერლობას. ამ დროს დაიბადნენ
მრავალნი მწერალნი, რომელნიც ბეჯითად სწავლობ-
დნენ „ვეფხისტყაოსანს“ და ჰბაძავდნენ რუსთველის
ლექსს. ამგვარნი პირნი იყვნენ ნანუჩა ციციშვილი,
მეფე თეიმურაზ I († 1663 წ.), მეფე არჩილი († 1712
წ.), ვახტანგ VI († 1737) და სხვანი. აი, მაგ., რასა
სწერს მეფე არჩილი რუსთველის შესახებ ¹⁾:

შოთა ზის სიბრძნის ეტლზედა, თავსა მით ათინათინებს,
ბატონი ჩარხავს სიტყვასა, ავს კარგ თქმად ათინათინებს.
ენას ხმარულობს, მესიკობს, ყურნი შეუტძნდენ სმენასა.

¹⁾ „არჩილიანი“, იქვე.

მეც მსურსო, დასძენს მეფე მწერალი, რუსთველი-
სებრ ლექსების წერას შევუდგე, რომ საქებელი შე-
ვიქნეო.

ამ არჩილისა და თეიმურაზ მეფის დროს რუს-
თველის განსჯა და ჩხრეკა-ძიება უმეტესად გაცხო-
ველდა. ჯერ თვით რუსთველის დროსვე, როგორც
გადმოგვცემს ზეპირ-თქმულობა, ჩვენს საძღვდელო-
ებას უარუყვია „ვეფხისტყაოსანი“: ეკლესიის წი-
ნააღმდეგობა დაუწამებიათ რუსთველისთვის. არჩი-
ლისა და თეიმურაზის კრიტიკა უფრო შორს მიდის.
ესენი რუსთველს რიცხვენ დიდად განათლებულ კა-
ცად, ხოლო უწუნებენ ლექსს, ლექსის ენას და პო-
ემის დედა-აზრს, რომელიც ეკლესიის წინააღმდე-
გად მიაჩნიათ. აი არჩილ მეფე როგორ აკამათებს
რუსთველსა და თეიმურაზ მეფეს.

რუსთველი. მე ვარ ძირი ლექსის თქმისა, მეღექ-
სენი ჩემზედ შენობენ. ჩემი ლექსი საამოა. ვთქვი
ჩემზე უწინ ართქმული, არც შემდგომთა მოსაპო-
ვარი. ხელოვანი იმას ჰქვიან, უნახვად შეჰქმნა რა-
მე. ჩემი თქმული სახედ გაქვთ. ათინას ვარ გაზრდი-
ლი. რა დააჰკნობს ჩემს ზამბახს, რომელსაც მარა-
დის რწყავს ნამი ცრემლთა ჩემთა, ნამი ცრემლთა
მიჯნურისა, რომლის გული დაუჭრია ლახვარს შავ-
თა წარბ-წამწამთა რაზმისას; აქანამდის არვის უთქვამს,
შოთას ლექსსა შევუდარებო. თუმცა ჩემს ლექსსა და
ენას სჩხრეკენ, მაგრამ მასში ვერსად ჰპოებენ ნაყიშს
(ნაკლს), თქვენს ლექსებში-კი შემორეულია სპარსუ-

ლი და თათრული სიტყვები. ჩემი ენა წმინდა ქართულია.

თქიმუჩაზი. რუსთველო, ყური მომაპყარ, გვადრიან მე და შენა, ზოგი შენ გაქებს, მე მეტყვის: „შოთამ გაჯობა შენაო.“ მე კი ჩემი ჯობნა მგონია. შენ ერთი ამბავი იწყე და მისი ბოლო სხვებმა შეათავეს; რაცა სთქვი, იძულებით სთქვი: თამარ მეფემ გიბრძანა და გაიძულა. მე-კი ჩემის ნებითა და ნდომით გამოვსთქვი ლექსი. ტყუილად ჩემულობ პირველობას, შენზე უწინ ლექსაობა ჩახრუხადემ იწყო, რას ერჩი ამ რიტორს, მისსა მას რად არ ანებებ? „ვეფხის ტყაოსანში“ ყოველი არსი შეგიყრია, დაბალი და მაღალიცა, რაც ენაა, ყველა გიხმარია, სომხური და თათრულიცა, შემოგიღია ჯავახური ენა, საღვთო სწავლით არ ხარ გაბრძნობილი, საერო მოგინახავს, არა გჯერა, რომ ქალწულს ქალწულობით ძე ეშობოს.

რუსთაველი. მას ვადიდებ, ვინც ქვეყანა დაამყარა, შეჰქმნა. თუ ავად ვსთქვი, მაშ თამარ დედოფალმა საჯილდოო რისთვის მომცა!

სულ სხვა თვალით შეჰხედა „ვეფხის-ტყაოსანს“ ვახტანგ სჯულმდებელმა, რომელმაც ამ მოთხრობაში არა იაუ ზნეობის საწინააღმდეგო რამ ჰპოვა, არამედ იგი სცნო ფრიად სასარგებლო ქმნილებად და რუსთველის თქმულობანი განმარტა საღვთო თქმულობათა მიხედვით. აი როგორ განმარტავს ამ ქმნილების მნიშვნელობას მეფე მწერალი. „ვეფხის-

ტყაოსანი“ არისო, ამბობს ვახტანგი, უგბილთა ფრიად სასწავლო, გონიერთ გულთა დასათმენო, საღვთო და საერო, —ვისაცა აქვს სმენა გულსა; უსწავლელსა სიბრძნეს მისცემს, გონიერსა გულს უსრულსა“¹⁾).

მაგრამ ანტონი კათალიკოზი, მიტროპოლიტი ტიმოთე და სხ. არ დაერწმუნნენ მეფე ვახტანგს და სასტიკი კრიტიკა აღმართეს რუსთაველის წინააღმდეგ. რუსთველიო, ამბობს ანტონი I, „ამაოდ დაშვრა, საწუხ-არს ესეო“, ხოლო ტიმოთე შენიშნავს, რომ რუსთველმა „ქართველ დედაკაცებს ასწავლა სიწმიდისა წილ სიბოროტე და სიბილწებაჲ.“

რომ „ვეფხის-ტყაოსანში“ არავითარი სიბილწებაჲ არ არის და რომ რუსთველი ამაოდ არ დამშვრალა, ეს დღეს ნათელია ყველასთვის, და ამასვე მოწმობენ გამოჩენილნი კაცნი, რომელთაგან ბროსე ამბობს: „საკვირველი არ არის, რომ სამღვდელოთა შეურაცხყონ სამიჯნურო ზღაპარი, მაგრამ ესეც სათქმელია, რომ სრულიად უმიზეზოდ იგინი ამას სწერენ რუსთველის შესახებ“²⁾. მეფე ვახტანგიც შენიშნავს: „რუსთველის დროს საქართველოში ქალი ბატონობდა, ორი ქათალიკოსი, მრავალი წმიდა და ღირსნი კაცნი და მეუდაბნოენი იყვნენ. რუსთველს კიდევ რომ მოენდომებინა, მაინც ვერ გაბედავდა

---

1) ვახტანგის მიერ გამოცემულ „ვეფხის-ტყაოსნის“ ბოლო სიტყვაობა.

2) ბროსეს გამოცემულ „ვეფხის-ტყაოსნის“ წინასიტყვაობა.

დაეწერა რამე სამეძაო მოთხრობა. ჯერ დღესაც, როდესაც საქართველო ღარიბია იმგვარ დიდებულ კაცებით, როგორც იყვნენ თამარის დროს, სამეძაო წიგნის დამწერს კეთილს არ დააყრიან და დაწერილს დაუხვევენ; თუ ესრეა ეხლა, მაშინ ხომ რუსთველის ნათქვამს დაუხვეველს არ გაუშვებდნენ“¹⁾. მაგრამ ეს რომ ასრეც არ ყოფილიყო, მაინც თვით პოეტი გვიხატავს თვის მისწრაფებათა სისპეტაკეს. იგი ჰკითხულობს: „ცოდნა რას მარგებს ფილოსოფოსთა ბრძნობისა“? და თვითონვე პასუხს იძლევა და ამბობს, რომ „მით ვისწავლებით: მოგვეცეს შერთვა ზესთ მწყობრთა მწყობრისაო“.

ვახტანგ სჯულმდებელის წინა დროს სცხოვრობდა ვინმე ნანუჩა ციციშვილი, კაცი ფრიად განათლებული და ამასთან კარგი მოლექსე. ამ ნანუჩამ ბევრი დრო მოახმარა „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლას და ბოლოს იქამდის მივიდა, რომ ეს უკვდავი ქმნილება დაუსრულებელად დასახა და ამისგან თვითონვე განაგრძო იგი და დაუმატა 1500 ლექსი. ვახტანგ მეფეს არ ესიამოვნებოდა, რომ რუსთველის ნაწერს რყენიდნენ სხვა-და-სხვა მწერალნი; და ამისგან მან, გახსნა-რა სტამბა ტფილისში (1709 წელს), ეს უკვდავი ქმნილება შეადარა ძველს ხელ-ნაწერებს და აღბეჭდა (1710 წ.). მისი დაბეჭდილი „ვეფხისტყაოსანი“ შეიცავს 1587 ტაეპს. ჯერ აქამდისაც „ვე-

1) ვახტანგის იგივე შრომა.

ფხის-ტყაოსანი“ ფრიად გავრცელებული იყო საქართველოში და ამის შემდეგ ხომ უფრო მეტად გავრცელდა, რადგან მისი შექმნა გაადვილდა. „ვეფხის-ტყაოსანი“, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, დიდი ქმნილებაა და იგი ქართველთათვის შეიქმნა მეორე სახარებად. მხედარნი და სპასალარნი მასში ჰპოვებდნენ მაგალითებს გმიროსნობისას, დედანი — ცოლქმრობის სიმტკიცე-სიწმინდისას, მეფეთა ქვეშევრდომნი — ტახტის ერთგულებისას, მწერალნი — სიმშვენიერეს სურათებისას, ლექსთა კეთილობისას, და საზოგადოდ ყველანი — მამულისა და სარწმუნოებისათვის თავდადებისას. იმდენად პატივსაცემი შეიქმნა რუსთაველი, რომ მისს ქმნილებას მამანი მზითვად ატანდნენ თავიანთ ქალიშვილებს. მაგ. მზითვის სიას ანუკა ბატონიშვილისას, რომელიც 1712 წელს მისთხოვდა ვახუშტ აბაშიძეს, სხვათა წიგნთა შორის, ამშვენებდა აგრეთვე «ვეფხის-ტყაოსანი».

დ. ჩუბინაშვილი ამბობს ¹⁾: „ვეფხის-ტყაოსანი“ სახალხო პოემად შეიქმნა. მისს თქმულებათაგან მრავალი ანდაზებად გარდაიქცა. იგი ასიამოვნებ-ატკბობს რაოდენიმე თაობას მთელის შვიდი საუკუნის განმავლობაში. შემდეგი დროის მწერალნი „ვეფხის-ტყაოსნისაგან“, როგორც ერთად ერთ და სამაგალითო თხზულებიდამ, სესხულობდნენ აზრსაცა და თქმულობასაც“.

1) ჩუბინაშვილი — О Грузинской поэмѣ Вепхис-тқаосани.

* *
*

რუსთველის ლექსიო, განაგრძობს იგივე მწერა-
ლი, დაწერილია შაირად, რომლის ზომა არის ასე-
თი: **სს სს—სს სს —სს-სს**, მაგ.

ა ა - ა ა - ა ა ა ა - ა ა - ა ა
რომელმან შეჰქმნა სამყარო ძალითა მით ძლიერითა

ა ა - ა ა - ა ა ა ა - ა ა - ა ა
ზეგარდმო არსნი სულითა ჰყენა ზეცით მონაბერითა

ა ა - ა ა - ა ა ა ა - ა ა - ა ა
ჩვენ კაცთა მოგვცა ქვეყანა, გვაქვს უთვალავი ფერითა

ა ა - ა ა - ა ა ა ა - ა ა - ა ა
მისგან არს ყოვლი ხელმწიფე სახითა მის მიერითა.

აი, ესრეთი ლექსთა წყობა შეიქმნა მისაბაძავ
საგნად. რუსთველის ხელმა და კალამმაო, ამბობს
პლ. იოსელიანი, „შეჰქმნა სიტყვა ძლიერი და ძლე-
ვა-მოსილი, ხოლო სიტყვის ამგვარმა ძლიერებამ
ჰქმნა ის, რომ ქართულს ლიტერატურაში რუსთვე-
ლი პოეტის სახელი კი არ არის, არამედ პოეზიისა“.

უადგილო არ იქმნება აქვე აღვნიშნოთ, თუ რო-
გორ ესმოდა პოეზიის მნიშვნელობა რუსთველსა. და
მის დროის პოეტს ჩახრუხადეს.

ჩასრუხსაჲ ამბობს: „ყოველთა გვიჯობს ღვთის-
მიღვენება, მოშაირობა ცუდი თქმა არი“ (ტაეპი 64).

რუსთაველი სწერს და განმარტავს:

შაირობა პირველადვე სიბრძნისაა ერთი დარგია
საღმრთო საღმრთოდ გასაგონი, მსმენელთათვის დიდრი მარგი,

კვლავ აქაცა იამების, ვინცა ისმენს კაცი ვარგი,
გძელი სიტყვა როკლედ ითქმის, შაირია ამად კარგი

ცხენს გამოსცდის შარა გრძელიო, მობურთაღს
მოედანი ¹⁾, მართლად ცემა, მარჯვეთ ქნევა, ხოლო
მელექსეს გრძელთა ლექსთა თქმა:

არ შეამოკლოს ქართული, არა ქმნას სიტყვა-მცრობა.
ხელ-მარჯვედ სცემდეს ჩოგანსა, იხმაროს დიდი გმირობა...

მოშაირე არა ჰქვიან, ვერას იტყვის ვინცა გრძელად.

მოშაირე არა ჰქვიან იმასო, თუ სადმე სთქვა ერთი,
ორი

განალა სთქვას ერთი ორი, უმსგავსო და შორი-შორი,
მაგრა იტყვის: „ჩემი სჯობსო“, უცილობლობს, ვითა ჯორი.

მოშაირედ არ ვარგა იმისთანა მელექსეო, რომელსაც
არ ძალუძს სრულქმნა სიტყვათა გულისა გა-
საგმირეთა.

გრძელი შაირი კარგიაო, მაგრამ ამასთანავე სა-
ჭიროაო, რომ მოშაირემ გზას არ გადაუხვიოს, ცუ-
დად სიტყვა არ აბრკვიოს, არამედ

ერთი უჩნდეს სამიჯნურო, ერთსა ვისმე აშიკობდეს,
ყოვლსა მისთვის ხელოვნობდეს, მას აქებდეს, მას ამკობდეს,
მისგან კიდე ნურა უნდა, მისთვის ენა მუსიკობდეს.

* *
*

უმთავრეს გმირებად რუსთველს თავის ქმნი-
ლებაში გამოჰყავს თინათინი, ნესტან-დარეჯანი,

---

¹⁾ შეადარე ანდაზა: „ეს ბურთი და ეს მოედანი“.

ავთანდილი და ტარიელი. ვიდრე მოვიყვანდეთ ცნობებს ამ გმირების შესახებ, უადგილო არ იქმნება, თვალი გადავავლოთ ჩვენი პოეტის თანამედროვე ევროპიის მწერლობას და ამ მწერლობის წარმომადგენელ პოეტების ნაწერს.

„რუსთველის დროსო,—ამბობს ბარონ სუტენრი ¹⁾),—ევროპა ვერ დაიკვებებდა პოეტებით. საფრანგეთში ამ დროს ჩასციებოდნენ „შანსონ დე-ჟესტს“, სიმღერას როლანისას, სხვა ქვეყნებში—ნიბელუნგებს, ინგლისურ — საქსონურს „ბევულფს“, ესპანურ რომანსს „ბალი კამპედორი“, რუსულს— „სიტყვა შესახებ იგორის ლაშქრისა“. მაგრამ ყველა ეს ლექსნი და სიმღერანი წარმოადგენდნენ საერთო ნაწარმოებს მესტვირეებისას (ტრუბადურებისას) ხალხისას, გვირგვინოსნებისას, ასე რომ სახელი და დიდება მათის შედგენისა არავის არ ეკუთვნის კერძოდ. ამ დროის დამოუკიდებელ პოეტთაგან შეგვიძლიან დავასახელოთ მხოლოდ ორი პოეტი, რომელთა ქება ჩვენს დრომდე მოაღწია. ესენი არიან ლირიკოსი ვალტერ-ფონ-დერ ვოგელვედე და ეპიკური პოეტი ვოლფრამ ფონ-ეშენბახ. რუსთველის ალაგი ამ ორთა თანა არს და ეს ალაგი ფრიად საპატიოცაა. „ვეფხის-ტყაოსანი“ სრული რომანია, აგებული და აშენებული ხელოვნების ყველა მოთხოვნ-

---

¹⁾ იხ. „Кавказъ-ი 1884 წ. და იმავე წლის „დროება“ № №-ები: 256, 258, 259, 261, 262, 264. 265.

ნიღებათა თანხმად და შესაბამად. რომანს აქვს თავისი დასაწყისი, ნასკვი და ამ ნასკვის გარკვევით გამოცხადებული ბოლო. მასში თავიდან ბოლომდე მტკიცედ დაცულია კანონები თანდათანობისა და ზედმიყოლებულის შემოქმედებისა.. ევროპაში რომანი პირველად გაჩნდა მე-XIII საუკუნეში, სახელდობრ სატრანგეთში, რომელსაც გამოგონებათა ნიჭი აქვს. ამიტომაც დაუნის გვირგვინი უნდა დავადგათ თავზე იმას, ვინც შორეულს ქვეყანაში (საქართველოში) და ერთის საუკუნით ადრე ამგვარივე გამოგონებით თავი ისახელა. შიუდგომელობა გვაიძულებს გენიოსი ვუწოდოთ რუსთველს, რადგან მან შექმნა რომანი იმ დროს, როცა ამგვარი ყაიდის წერა ჯერ არ არსებობდა ევროპაში. რუსთაველი ღირსია დაიჭიროს ალაგი მსოფლიო დიდების პანთეონში, მისი შემოქმედობა ნიშანია მისის გენიოსობისა ¹)...

„სული პოეტისა ჰკრთის და იხატება მისს ნაწარმოებში და ნამოქმედარში. რუსთაველი თავის ნაწერში იჩენს დიდს სიმდიდრეს კეთილშობილ გრძნობათა, აზრთა და მისწრაფებათა. მთელი ამბავი გასულდგმულებულია დაუბოლოებელის მისის სიკეთით. ავტორი სიყვარულით შესდგება ხოლმე იმ ადგილას,

---

¹) პლ. იოსელიანის ფრიად საგულისხმო აზრს, შესახებ რუსთველისა და მისის ქმნილებისა ჩვენ არ ვეხებით, რადგან გვსურს იგი გამოკვლევა სრულად ჩაეურთოთ წრილის ბოლოში.

სადაც მას შეუძლიან გამოსთქვას საკუთარი მსჯელობანი. თავის ქმნილებაში რუსთაველი იჩენს მეტად ნაზს სამხატვროსა და ხელოვნურს ნაკვეთს, რომელსაც ძნელად მოსძებნის კაცი მე-XII საუკუნის პოეტების ნაწერებში. სამხატვრო და ხელოვნურ ნაკვეთის სინარჩარე რუსთაველს შთაგონებული აქვს მხოლოდ თავისის საკუთარის ხასიათით.

„ვეფხისტყაოსანში“ რუსთაველის გულკეთილობასთან ერთად ჩვენ ვპოვებთ მის სულგრძელებასაც, მეგობრობას, სიყვარულს, დაპირებულ სიტყვის აღსრულებას. პოეტის ქმნილებაში არც ერთი გმირი არ ივიწყებს იმ სამსახურს, რომელიც მისთვის გაუწყვეიათ. ამ საგანს არ ლალატობს პოეტი და ისეთის სიმტკიცით მისდევს მას, რომ მხოლოდ ავტორის ხასიათი უნდა იყოს დასაბამი ამ კეთილშობილურის გრძნობისა. „ვეფხისტყაოსანში“ ტარიელი, ფრიდონი და როსტევეანი კი არ არიან მოციქულნი მადლიერებისა, თვით რუსთაველია, რომელიც თავის გმირებს ათქმევინებს: „ვინც მე სიკეთე მიყო, არასდროს მას არ დავივიწყებო“. მისი მაღალი აზრი მოვალეობისა და მეგობრობის შესახებ იხატება შემდეგს მისს სიტყვებში: „ვინცა კაცმან ძმა ანუ დაცა იდოს, ჰხამსო მისთვის სიკვდილოსა და ჭირსა არ დარიდოს“, ანუ ამ სიტყვებში: „ჰხამს მოყვარე მოყვრისათვის თავი ჭირსა არ დამრიდად, გული მისცეს გულისათვის, სიყვარული გზად და ხიდად“ და სხ. ამგვარი აზრები, სავსენი კეთილშობილურ გრძნობით, გვხვდებ-

ბა გრძელი პოემის ყოველს ნაბიჯზე და მათი ხშირად გამეორება მხოლოდ იმას ამტკიცებს, რომ პოეტი გულწრფელად იყო გატაცებული ამ აზრებით და სცდილობდა, ეს აზრები შეეთვისებინა თავის თანამედროვეთათვის. ამისგამო პოეტის ნაწარმოებს ისე კი არ უნდა ვუცქეროდეთ, როგორც მოთხრობას სალიზლობელ ამბავთა, მოგონილთა თვით ავტორისაგან თავის მკითხველების გასართობად, არამედ როგორც ზნეობრივ წიგნს, რომელიც ღირსია, რომ იკითხებოდეს განმარტოებითა და ჩაფიქრებ-ჩაღრმავებით. მე-XII საუკუნე მოწყალებისა და გულკეთილობის საუკუნე არ იყო და ამისგამო თუ რუსთველის ქმნილებამ დაიმსახურა პატივისცემა და სიყვარული ერისა, ეს იმას გვეუბნება, რომ თამარ დედოფლის დროს ქართველთა კულტურა მალლა იდგა“.

* *
*

„რუსთველის პოემაშიო¹⁾), — განაგრძობს სუტნერი — როგორც ვსთქვით, ოთხი უმთავრესი გმირია: ავთანდილი, თინათინი, ტარიელი და ნესტან-დარეჯანი. პოეტის მოთხრობის საგანი ის არის, რომ ბოლოს-და-ბოლოს ამ ოთხივე გმირთა ამბავი მიიყვანოს ერთს ვითარებამდე. ხოლო ეს ბოლო და ვითარება არის მათი შეერთება სიყვარულითა და მეგობრო-

---

1) ბარონ სუტნერის იგივე წერილი.

ბით. ამ საგანს, რომელიც რუსთველს თავსუდვია, მე საძნელოს ვეძახიო, ამბობს ბარონ სუტნერი, რადგან ამ შემთხვევაში პოეტს თოკის ყველა წვერები აუცილებლად ხელში უნდა ეჭიროსო, რომ მოსაწყენს ერთგვარობაში არ ჩავარდესო. მიუხედავად სიძნელისა რუსთველმა მაინც შეასრულა ეს საგანი, ბოლომდე მიიყვანა იგი, ხასიათები განაფითარა. ის ხერხი, რა ხერხითაც რუსთაველი აღწერს თავის ახალგაზდა გმირს, ბევრად მოგვაგონებს იმ ხერხს, რომელიც 400-ის წლის შემდეგ იხმარა თავის გმირის დასახატავად ტორკვატო ტასსომ.

„ავთანდილი კარგა მოყვანილია, ტანადია, უწვერ-ულვაშოა. იგი ჯერ იმ ასაკშია, როცა მის პირის კანს ბროლის ბრწყინვალება აქვს. იგი ეძებს ნუგეშინისცემას ან სიკვდილს თვის მიერ შეყვარებულის თინათინის წარბებში.“

„დასაწყისიდანვე თინათინი, რომელმაც ყოველივე სიმდიდრე თვისის სამეფო სალაროსი უწყალობა ღიღსა და მცირეს, ღირსი აღმოჩნდება ხელმწიფობისა. იგი იყო ლამაზი და მშვენიერი. ის სურათი, როდესაც თინათინი მოუწოდებს ავთანდილს და დაავალებს ვეფხის ტყავით მოსილ მოყმის საძებნელად წასვლას, ფრიად თვალსაჩინოა. ახალგაზდა ქალწული თავის მალმერთებელს ეუბნება: „გულისა აგრე საიმედო ია მორგე, ვარდი ჰყარე“ და აღუთქვამს მას ჯილდოდ თავის სიყვარულს. ამით სრულად ირკვევა თინათინის ხასიათი: სასურველ საგნის მისაღ-

წევად იგი არ ერიდება მიმართოს ყოველგვარ სა-
შუალებას და ივიწყებს თავის ჩვეულებრივს მოკრ-
ძალებას. ამის შემდეგ ავთანდილსაც მალე ვსცნობთ.
იგი მოხერხებულია, საქმის ამლებ-დამლები, იცის თა-
ვის გულისთქმათა შეკავება, რათა ამით არ გადუხვი-
ოს იმ გზას, რომელიც არჩეული და მოსაზრებული
აქვს; იგი უცვლელად მისდევს იმ ქცევას, რომელიც
ერთხელვე წესად მიიჩნია:

ჰხამს, თუ კაცმან გონაერმან ძნელი საქმე გამოგოს,
არ სიწყნარე გონებისა მოიძულოს, მოიძაგოს.

„ავთანდილს სწამს და კიდევ ასრულებს, რომ მე-
გობრის გულისათვის არავითარი მსხვერპლის შეწირვა
არ უნდა იყოს ძნელი. ავთანდილის ბაასი შერმადინ-
თან და მისი ანდერძი სავსეა მშვენიერის მოძღვრე-
ბით. ეს ანდერძი შეიცავს შემდეგს დიდებულს აზ-
რებს:

- ა) სიყვარული აღგვაძალდებს.
- ბ) ვგმობ კაცსა ცრუსა და ლალატიანსა.
- გ) სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახელოვანი
- დ) მიეც ზოგი ხანაგათა, ზოგი ხიდთა გასადებლად,
ნურა ნუ გშურს საქონელი ჩემი ჩემთვის წასაგებლად.
- ე) კაცი ბრძენი ვერ განსწირავს მოყვარესა მოყვარულსა
- ვ) სიცრუე და ორპირობა ავნებს ხორკსა, მერმე სულსა
და სჯ.

ტარიელი იყო ახალგაზდა, ტანადი, მშვენიერი,
ძლიერი, მხნე, გამბედავი. ილია ჭავჭავაძე ასრე ახა-
ლათებს ამ გმირს: „ტარიელი, ეცინება—იცინის,

ეტირება—ტირის, ყოველთვის გულის ამყოლია, გრძნობას ვეღარ ერევა“.

ტარიელი და მისი მზეთა-მზე, მზეზედაც ულა-მაზესი ნესტან-დარეჯანი ერთად იზდებოდნენ. ამ გმირებმა ერთმანეთი შეიყვარეს და პირობა დასდეს, რომ შეუღლებულიყვნენ. მაგრამ ტარიელს მეტოქე გამოუჩნდა. ეს მეტოქე იყო ხვარაზმშას შვილი. ახალგაზდა მიჯნურებმა გადასწყვიტეს მეტოქის მოკვლა, მხოლოდ ეს საქმე ისე უნდა შეესრულებინა ტარიელს, რომ უდანაშაულო კაცთა სისხლი არ დაქცეულიყო და ამას გარდა თვით ტარიელსაც არ დაბრალებოდა მკვლევლობა. ნესტანი ასრე არიგებს თავის საყვარელს:

რა მოვიდეს სიძე, მოჰკალ, მათთა სპათა აუწყვეტლად,
და შემდეგ

ესრე ჰქმენ, ჩემო ლომო და მჯობო ყოვლთა გმირთაო:
მიპარვით მოჰკალ სასიძო, ლაშქართა ნუ მოირთაო,
მისთა სპათაცა ნუ დაჰხოც, ზროხათა, ვითა ვირთაო,
ღიადი სისხლი უბრალო კაცმანცა ვით იტვირთაო!

„მე ვგონებო, —ამბობს სუტნერი, —რომ ეს უკანასკნელი სიტყვები საკმაოდ ამართლებენ და ბოდიშსა ხდიან ნესტანს. მართლაცა და, განა სრულიად ბუნებრივი მოვლენა არ იქნებოდა, რომ სჯავრებოდა ის უცხოელი სასიძო, რომელსაც უნდა განეშორებინა იგი თავის სატრფოსაგან? განა, ეხლანდელი ჩვენი დუელები სწორედ ისევ ეს არ არის? ნესტან-დარეჯანი თვის გარეშემო არა ჰხედავდა არავი-

თარს სხვა ღონისძიებას გაჭირვებულ მდგომარეობიდან გამოსვლისათვის, და ნამდვილადაც არ იყო ასრეთი ღონისძიება. იმ დროს მშობლები თავიანთ ქალებს არ ეკითხებოდნენ, თუ ვისზე ათხოვებდნენ, მეტადრე მაშინ, როცა გათხოვება პოლიტიკურის მოსაზრებით იყო გამოწვეული. აი, რისთვის მოჰკიდა ნესტანმა ერთად-ერთს შესაძლებელს ღონისძიებას, მაგრამ ამასთანავე მან არ დაივიწყა ეთხოვა მიჯნურისთვის, რომ ერთის მეტი სხვა არავის სიცოცხლე არ დაეღუპა, რადგან მძაგს უბრალოდ დაღვრილი სისხლიო:

„დიდსა სისხლსა ვერ შეგაქნევ, ვერ ვიქმნები შუა კედლად“.

„რუსთაველი მეტად გულდადებით და ზრუნვით ეკიდება ამ ორის ხასიათის (ტარიელისა და ნესტანის) დახატვას და ამიტომ ამ გარემოებას (კაცის კვლას) შემოქმედობის მოუხერხებლობით ვერ ავხსნით. როგორც სხვაგანაც, იგი მისდევს ფაქტებისა და ამბავთა ლოდისას. არ უნდა დაფიქვით, რომ კაცთ-მკვლელობა საშუალო საუკუნოებში ისეთს შიშსა და ძრწოლას არ აგრძნობინებდა კაცს, როგორც ეხლა, ჩვენს კაცთ-მოყვარე საუკუნეში, და უნდა მივყვეთ მუდამ იმ ჭეშმარიტებას, რომ კაცობრიობის სინიდისი, ისე როგორც სხვა ყოველივე ამ ქვეყნიერებაში, არ დარჩა განვითარების საზოგადო კანონებს გარეშე. უკეთუ ეს ჭეშმარიტება არ გვესმის, ყველაფერი წარსულის მატრიანეებში გაუგებარ სკანდალად გვეჩვენება“.

ყველა გამოჩენილ მკვლევარს დიდ ფსიხოლოგიურ წუთად მიაჩნია შემდეგი ადგილი „ვეფხისტყაოსნისა“. ნესტანი დამორჩილა გულისთქმასა, მისწერა წიგნი თავის მიჯნურს — ტარიელს და მოუწოდა თავისთან. როცა ტარიელი ეწვია, ქალმა ველარაფრის თქმა ველარ მოახერხა. მხოლოდ ხანგრძლივმა მისმა შეხედვამ გააცილა ტარიელი კარებამდე. „აქ იხატება ერთის მხრით სიმამაცე ყმაწვილის ქალისა, რომელმაც წიგნის მიწერა გაბედა და მეორეს მხრით მისი მოკრძალებული უხერხულობა (სუტნერი). — „ნესტანს ერთსა და იმავე დროს ორი სხვა-და-სხვანაირი გრძნობა აღეძრა გულში: კრძალვა სირცხვილისა და სიყვარულისა. ხმა ველარ ამოიღო, მაგრამ იმ ხმის ჩავარდნით უფრო მეტი გრძნობა გამოსთქვა, ვიდრე მრავალმეტყველებით“ ¹⁾).

„გაიხსენეთ ის ადგილიო, ამბობს ილია ჭავჭავაძე ²⁾, საცა რუსთველმა დაგვიხატა საოცარი ღრმად ცოდნა ადამიანის გულისა. ესრეთი ადგილი არის შეხვედრა ტარიელისა და ნესტანისა, რომელმაც დაიბარა იგი თავისთან.

ამიგდო ქალმა ფარდაგი მძიმე თავისა ძალითა;
ზედა ღვა კუბო (ტახტი), ბადახშითა და ლალითა,
შიგან ჯდა იგი პირითა მზისაებრ ელვა-ჰკრთალითა.
მე შემომხედის ლამაზად მის მეღნის ტბისა თვალითა.

---

¹⁾ „რამდენიმე სიტყვა ი. ჭავჭავაძის საპასუხოდ ვეფხისტყაოსნის გამო“, აკაკისა.

²⁾ ი. ჭავჭავაძე — „ივერია“ 1887 წ., № 87.

დიდხანს ვსდგე და არა მითხრა სიტყვა, მისსა მონასურსა;
ოდენ ტკბილად შემომხედის, ვითამცა-რა შინაურსა.
ასმათ უხმო, მოიუბნეს, ქალი მოსდგა, მითხრა ყურსა:
„აწ წადიო, ვერას გითხრობს“. — მე კვლავ მიმცა აღმან მურსა.

«ამისთანაზედ იტყვიან ხოლმე — განაგრძობს ჭავ-
ჭავაძე — გენიოსური კალმის მოსმააო. სწორედაც ეს-
რეა. დიდად საგრძნობელს, თუნდ ერთი და იგივე
ძირი ჰქონდეს, ისეთი ბოლო და ზედმოქმედება არა
აქვს, როგორც პატარას. დიდი მწუხარება ცრემლს
უშრობს კაცს, პატარა კი ცრემლს ადენს, დიდს სიხა-
რულს ხშირად ცრემლი მოჰყავს და პატარას კი ღი-
მილი, დიდი გულისთქმა, ჭეშმარიტი გრძნობა მუნ-
ჯია, უტყვია და პატარა კი ყბელი და ლაქლაქი.

«აი, გულთა-მხილავი რუსთაველი რამსიდიდე
გრძნობას ჰხედავს ნესტან-დარეჯანის გულში და რა
ხატით გვაჩვენებს ჩვენც მის ძლიერებას, სიდიდეს
და ძლევამოსილებას: ქალმა ველარა სთქვა რაო, სიტყვა
შეეკრაო. ეგ რატომ არ მოუვიდა თინათინს, როცა ავ-
თანდილი დაიბარა პირველად სალაპარაკოდ? იმიტომ
რომ კაცად-კაცის ღრმად მცოდნე რუსთველმა იცოდა,
რომ თინათინი სხვა ბუნებისაა და ნესტან-დარეჯანი
სხვა. და ეს ბუნების სხვა-და-სხვაობა სხვა-და-სხვა ზედ-
მოქმედებასაც ექვემდებარება, ერთისა და იმავე მიზეზი-
საგან წარმომდგარსა, ამ შემთხვევაში — სატრფოთა პი-
რველად სალაპარაკოდ შეყრისაგან. ასე მართლად მკვ-
ლევარია რუსთაველი, ასე საოცრად მართლმხედველია.

„ჩვენ რომ ვსთქვით ზემოხსენებული მაგალითი

გენიოსური კალმის მოსმააო, იმიტომ ვსთქვით, რომ რუსთველმა ეს ფსიხოლოგიური წუთი შენიშნა და ფსიხოლოგიის მიხედვით მართლაც დაგვიხატა. ეს ხომ ქების ღირსია და ღირსი. ჩვენ აქ სხვა მხარესაც ვხედავთ. ჩვენ იმაზედაც გვინდა მივაქციოთ ყურადღება მკითხველისა თუ, — რა ხელოვნებით არის ნანიშნი იმა გრძნობის ძლიერება და სიღიადე, რომელსაც იმ წუთს უნდა შეეპყრა იმისთანა გულისთქმის ქალი, როგორც ნესტან-დარეჯანია. რუსთაველი, სასწაულ-მოქმედსავით, ერთის კალმის მოსმით ჰქმნის ამ სასწაულს და გვეუბნება, — ტარიელი დაითხოვა, ისიც სხვისა პირით: „აწ წადიო, ვერას გითხრობს“. ესე იგი ქალი დამუნჯდაო, — და აბა იფიქრეთ, რა გრძნობაა ამის მომქმედი გრძნობა! შეიძლება-ღა ამაზედ ცხოველად, ამაზედ უკეთესად, ოთხის სიტყვით კაცმა კაცს ანიშნოს ძლიერება და სიღიადე გრძნობისა, როგორც მით არის ნანიშნი, რომ იმ გრძნობამ ადამიანი დაამუნჯაო მაშინ, როცა თქმა და ლაპარაკი სამოთხესავით სანატრელია და ასე მოსალოდნელი ტრფიალის ქალისაგან, რა-კი პირველად სალაპარაკოდ შეეყრება თავის სატრფოს? აქ ერთის კალმის მოსმით გამოთქმულია ის, რასაც ეხლანდელი მწერალი მთელს ფურცლებს მოანდომებდა და მაინც ესოდენ ცხოველად ვერ გამოგვიხატავდა სათქმელსა.

„ჰომიროსი იმისთანა ხატს საოცარის მშვენიერებისას, როგორც ელენეა, ისე გვიხატავს, რომ

ვერა მხატვრობა ამას ვერ შესძლებს. გავიხსენოთ მარტო ის ამბავი, რომ ელენე შეჰყავს ჰომიროსს ტროადის ერის მოხუცთა კრებაში. ჰნახეს თუ არა, დარბაისელნი მოხუცნი ერთმანეთს ასე ეუბნებიან: „არა, განკიცხვა შეუძლებელია, რაკი ამისთანა ქალისთვის ერთმანეთს ეომებიან ტროადის ძენი და აქეველნი და ამ ხანგრძლივ სისხლის ღვრაში ამდენს ვაებას ითმენენ. ჰეშმარიტად უკვდავთა ღმერთთა თანა შესარიცხია იგი მშვენიერებათაო“. მოჰყავს-რა ეს ადგილი გერმანიის სახელოვანს კრიტიკოსს ლესინგს, დასძენს: „სხვას რას შეუძლიან ასე ცხოვლად აცოდინოს კაცს ის მომჯადოებელი მშვენიერება, რომელსაც თვით გულცივი სიბერეც კი ჰხადის ღირსად იმ ომებისა, რომელთაც იმდენი სისხლი და ცრემლი მთელს ერს დაანთხევენესო“. რით ჩამოუვარდება ზემო მოყვანილი მაგალითი რუსთველისა ამ ჰომიროსის გენიოსობასო“, ჰკითხულობს ჩვენი მკვლევარი ი. ჭავჭავაძე და ამით ათავებს თავის მსჯელობას რუსთველის შესახებ.

ასრეთი დიდია და დიდბუნებოვანი ეს რუსთაველი რომლის „ვეფხისტყაოსანი“ არა თუ მარტო სარკეა, მაჩვენებელი ადამიანის სულის კვეთებისა, არამედ დიდი და უშრეტელი საუნჯეც ქართულის ენისა, მისის მართლ-წერისა და კანონებისა. მაგრამ არა თუ მარტო ამ მხრივ არის შესანიშნავი „ვეფხისტყაოსანი“, არამედ იმ მხრივაც, რომ მასში, ვით მარგალიტი ობოლი, მკვირვალებს ეროვნული აზრი და მისწრა-

ფება. რომ აღვილად შევიგნოთ ეს ეროვნული აზრი და მისწრაფება, ეს ბალაგარი „ვეფხისტყაოსნისა“, საჭიროა აქვე აღვნიშნოთ ზოგი ერთი წვლილი, რომელიც ასე თუ ისე ნათელს ჰფენს ამ უკვდავ პოემის სულ-გულსა და ისტორიას.

* *
*

ვახტანგ სჯულმდებლის შემდეგ საქართველოსთან ერთად „ვეფხისტყაოსანსაც“ თავს დაატყდა დიდი უბედურება. ოსმალებმა დაიპყრეს ტფილისი და ქართლ-კახეთი. იგინივე ბატონობდნენ სამცხესა და იმერეთში. საქართველო მთლად აირია. ყიზილბაშნი და ოსმალნი შიგ საქართველოშივე ებრძოდნენ ერთმანეთს და ერთსაცა და მეორესაც ჰსურდა ამ მშვენიერი ქვეყნის დასაკუთრება. ბევრი ბრძოლის შემდეგ ყიზილბაშებმა გაიმარჯვეს და ქართლ-კახეთის ტახტზე დასვეს მეფე ერეკლე II. ამ დროს ქათალიკოსად იყო ანტონი I, რომელიც, როგორც ზემორე შევნიშნეთ, მტრულად უყურებდა „ვეფხისტყაოსანს“ და საქართველოში ავრცელებდა თვის-მიერ შედგენილსა და ანუ თარგმნილს წიგნებს. იმ დროს თვით წიგნთა ბეჭდვის საქმე შეჩერებული იყო, რადგან ვახტანგის სტამბა მტრებმა გააოხრეს. თუმცა ერეკლე მეფემ ხელახლა გახსნა სტამბა (1782 წელს, ტფილისში), მაგრამ ამ სტამბაში დასტამბულ წიგნთა შორის „ვეფხისტყაოსანი“ არა გვხვდება. ანტო-

ნი I და მისნი მიმდევარნი საღვთო წიგნებს გვერდს არ ამოუყენებდენ ქმნილებას იმ კაცისას, რომელიც, მათის აზრით, „ამაოდ დაშვრა“.

ვახტანგ მეფის შემდეგ „ვეფხის-ტყაოსანი“ პირველად დაბეჭდილ იქმნა 1823 წ. და შემდეგ 1841 წ. მარი ბროსესაგან, ხოლო ამის შემდეგ ჩვენ დრომდე ეს უკვდავი ქმნილება მრავალჯერ დასტამბულ იქმნა. ამ გამოცემათა შორის ყველაზე შესანიშნავია ნახატებიანი გამოცემა გ. ქართველიშვილისა, რომელმაც ამ სასახლო საქმეს მოანდომა არა ნაკლებ 12,000 მანათისა.

გამოცემათა სიმრავლემ ერს განუცხოველა სურვილი ზედმიწევნით გაეცნო და შეესწავლა თვისი საყვარელი მწერლის ნაწარმოები. ამ სურვილმა დაჰბადა მთელი ლიტერატურა შესახებ რუსთაველისა და მის ქმნილების „ვეფხის-ტყაოსნისა“. დღეს უკვე „რუსთაველის ლიტერატურას“ შეადგენს: ა) ვეფხის-ტყაოსნის განმარტება-გამოკვლევა, რომლის ზოგიერთი ნიმუში უკვე ზევით აღვნიშნეთ, ბ) კრიტიკა, გ) მდაბიონით მოათხრობა ვეფხის-ტყაოსნის შინაარსისა, დ) ლექსნი პატივად რუსთაველისა და ე) ვეფხის-ტყაოსნის თარგმანი პოლონურად (ლაფჩინსკის-მიერ), ფრანგულად (ი. მეუნარგიას-მიერ), გერმანულად (ლექსტის-მიერ), სომხურად. თარგმანებს გარდა ყველა ეს აუარებელი მასალა განბნეულია სხვა-და-სხვა დრო-გამოშვებით გამოცემებსა და წიგნაკებში და ამ შრო-

მათაგან ზოგი არც კი დაბეჭდილა. რუსთაველის გამომძიებელ-გამომკვლევართა შორის ჩვენ ვხედავთ ჩვენი დროის უკეთეს მწერლებსა და მეცნიერებს. იგინი, ზემორე დასახელებულებითურთ, არიან: ა) ქართველნი: დავით ჩუბინაშვილი, პლატონ იოსელიანი, დ. ყიფიანი, დ. ბაქრაძე, გ. წერეთელი, აკაკი წერეთელი, ილია ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, ალექსანდრე ცაგარელი, ალ. ხახანაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, ნიკო მარრი, ა. ნანეიშვილი, ვაჟა-ფშაველა, ეგ. იოსელიანი და სხ. და ბ) უცხოელნი: ბროსე, ლეისტი, ბარონ სუტნერი, ნ. გულაკი, მურავიოვი, ბარტდინსკი, პოლონსკი, მურიე, სტალინსკი, გამოჩენილი მეცნიერი რენანი¹⁾, უორდროპი და სხ.

კრიტიკა და გამოკვლევა შეეხება ამგვარს კითხვებს: ა) თ ვ ი თ შ ე მ ო ქ მ ე დ ე ბ ი თ ი ნ ა წ ა რ მ ო ე ბ ი ა «ვეფხის-ტყაოსანი» თუ ნ ა თ ა რ გ მ ნ ი ანუ გ ა დ მ ო ლ ე ბ უ ლ ი უცხოელთა ენიდგან, ბ) რა ა დ გ ი ლ ი უ ქ ე რ ი ა რუსთაველს თანამედროვე გენიოს მწერალთა შორის და გ) რაა დ ე დ ა ა ზ რ ი რუსთაველის ქმნილებისა.

მეორე კითხვის შესახებ ჩვენ უკვე მოვიყვანეთ მსჯელობა ზოგიერთ მკვლევარისა, ხოლო

---

¹⁾ ა. ხახანაშვილის თქმით, რენანმა დიდის ქებით მონიხენია „ვეფხის-ტყაოსანი“, (იხ. Груз. поэт. XII в. Шота Руставели.

პირველი კითხვის შესახებ არსებობს სხვა-და-სხვა ნაირი აზრი და შეხედულება. მკლევართა. უმცირესობა ჰფიქრობს, რომ „ვეფხის-ტყაოსანი“-ს დედა-აზრი რუსთაველს გადმოუღია ანუ სპარსულიდგან და ანუ არაბულიდგანო, მეორენი—უმეტესობა—ამტკიცებს, რომ რუსთაველის პოემა საკუთარი შემოქმედობის ნაყოფიაო. ამ უკანასკნელ აზრის მიმდევართა შორის ურევიან ისინიც, რომელნიც ჰფიქრობენ, რომ რუსთაველმა, როგორც სპარსულისა და არაბულის ზედმიწევნით მცოდნემ, შეიძლება გადმოიღო გარეგანი სახე ანუ ფორმა თვისის თხზულებისაო. ერთის მწერლისაგან აგრეთვე გამოითქვა ასრეთი აზრი, რომ პირველი ნახევარი „ვეფხის-ტყაოსნისა“ პოეტის თვით-შემოქმედობის ნაყოფიაო, ხოლო მეორე ნახევარი—ნასესხები ანუ უცხო ენიდგან გადმოღებულიო. ითქვა აგრეთვე ისიც, რომ რუსთაველს თვისის პოემის დედა-აზრი ამოუღია ხალხურ ზეპირ-სიტყვაობიდანო და ამ ხალხურ თქმულობაზე აუშენებია თვისი ქმნილებაო.

ესრეთი არევ-დარევა აზრებისა შესახებ ერთისა და იმავე პოემისა გამოაუწვევია თვით ამ პოემის შესავალს, საცა რუსთაველი ამბობს: ა) გ ა ვ ლ ე ქ ს ე ა ქ ა მ დ ი ს ა მ ბ ა დ ნ ა თ ქ ვ ა მ ი, აწ მარგალიტი წყობილი და ბ) ესე ა მ ბ ა ვ ი ს პ ა რ ს უ ლ ი, ქართულად ნათარგმანები, ვჰპოვე და ლექსად გარდავსთქვი.

ვიმეორებთ, პოეტის ამ სიტყვების ძალით მის

მკვლევართა და გამომძიებელთა შორის ჩამოვარდნი-
ლა უთანხმოება.

ჯერ ვახტანგ სჯულმდებელის დროსვე დაბადე-
ბულა კითხვა: „ვეფხის-ტყაოსანი“ სპარსული ზღაპა-
რია, თუ არა?“ ამ კითხვის შესახებ იგი მეფე, რო-
მელიც დიდხანს სცხოვრობდა სპარსეთში და ზედმი-
წევნით იცოდა სპარსული ლიტერატურა, გვეუბნე-
ბა: „ეს ამბავი („ვეფხის-ტყაოსნის“ ზღაპარი) სპარს-
შიდ არსად იპოვება“. მაშ რათ ამბობს რუსთაველი,
რომ სპარსულიდგან ვსთარგმნეო, — ჰკითხულობს მე-
ფე მწერალი. აი რათაო, — გვიპასუხებს იგივე მეფე:
„თამარ მეფე კარგი და ძალიანი ხელმწიფე იყო და
ეს მაზედ მოინდომაო: სპარსთ კაი მელექსობა იცო-
დნენ, ასეთი საქმე (მელექსობა) სხვაშიდ რატომ იყო-
სო, რომე ქართულშიაც არ იყოსო, და უბრძანა
(თამარმა) თავის მდივანს რუსთაველს ქართულის ენით
კაი ლექსები სთქვიო. რუსთველმა ამბავიც თვითონ
გააკეთა და გალექსა სპარსთა ლექსის ბაძით და ამის-
გამო სთქვა, რომ სპარსულიდგან ვსთარგმნეო“¹).

ვახტანგ მეფის შემდეგაც „ვეფხის-ტყაოსნის“
კვალი ბევრმა ეწება ხან სპარსეთში, ხან არაბეთში
და, საზოგადოდ, აღმოსავლეთის ქვეყნებში. მაგრამ
ყოველი მათი ცდა ამაო გამოდგა. დღეის დღევან-
დლამდე ყველა ამ ქვეყნებში „ვეფხის-ტყაოსნის“
ნიშან-წყალი არ აღმოჩენილა. აი, ამიტომაც მრავ-

---

¹) ვახტანგის გამოც. „ვეფხის-ტყაოსანი“.

ვალნი მწერალნი დარწმუნებულნი არიან და ამტკიცებენ, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ თვით-შემოქმედებითი ნაყოფია და „სპარსულიდგან გადმოვიღეო“ იმიტომ ამბობს რუსთაველი, რომ უმთავრესი თვისი აზრი—დიდება თამარისა და მისთა თანამოღვაწეთა—თავისუფლად გამოხატოსო, და ამავე მიზეზით თვისთა გმირთა საასპარეზოც—საქართველო—არაბეთად მოუხსენებიაო.

საჭიროდ მიგვაჩნია, დაახლოვებით გავიცნოთ სხვა-და-სხვა მკლევართა აზრი ამ კითხვის შესახებ.

ჩუბინაშკაძე ¹⁾: განვიხილავთ-რა რუსთაველის პოემას, ჩვენ ვხედავთ ერთის მხრით ბევრს ადგილებს, რომელნიც მოგვაგონებენ საღვთო პოეზიას. ურიებისას, ჰომეროსისას და დასავლეთ ევროპიის მწერლობისას, ხოლო ფილოსოფოსნი, რომელნიც დაუსახელებია თვით ავტორს და ანუ მარტო ოდენ უნიშნებია უსახელოდ, საკმაო საბუთია იმისი რომ ავტორს სცოდნია კლასიკური ლიტერატურა. მეორეს მხრით, გავსინჯავთ-რა პოემის ენას, ჩვენ ყოველ ნაბიჯზე ვამჩნევთ „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსის მსგავსებას აღმოსავლეთის ლიტერატურასთან და განსაკუთრებით კი „ათასერთლამე“-სთან. იმ ნაირადვე გაზვიადებულთა ადამიანის გულის კვეთებანი, იმნაირივეა იგავური თქმულებანი. რუსთაველის გმირი, ვითარცა ყველა გმირნი აღმოსავლეთისანი, მწუხარების ჟამს,

---

1) О Груз. поэмѣ, „Вепхис-тқаოსანი“.

თავზე მტვერს იყრიან. ერთნაირივეა სახელები. მზე, მთვარე, ლომი ნაცვალ-სახელებად იხმარებიან. და არა მხოლოდ გარეგნულად ემსგავსება რუსთაველის პოემა აღმოსავლეთის პოემებს, არამედ თვით შინაგან მოწყობილობითაც. ეს მსგავსება იმდენად თვალსა სტაცებს მკითხველს, რომ ბევრნი ჰფიქრობდნენ, ვითომ უმთავრესი შინაარსი „ვეფხის-ტყაოსნისა“ — ტარიელის ისტორია — რუსთაველს კი არ შეუქმნიაო, არამედ მას უსესხნია აღმოსავლეთიდგანო, უთარგმნია ანუ არაბულიდგან და ანუ სპარსულიდგანო. თვითონ რუსთაველიც ამბობს, რომ ტარიელი, ეს წყობილი მარგალიტი, სპარსეთს ვჰპოვეო და ქართველი ერის სული ჩავუდგიაო. ძნელი არ არის მივხვდეთ, რომ ამის თქმით რუსთაველს ჰსურვებია, მეტი ფასი დაედო თავის პოემისათვის, რადგან, როგორც ვიცით, ხშირად უცხო ქვეყნის ნაშემოქმედარს უფრო მეტ ფასს სდებენ ხოლმე, ვიდრე საკუთარისას. ისტორია ტარიელისა არ არსებობს არც ინდოეთსა და არც სპარსეთში. თუმცა „ვეფხის-ტყაოსანი“ აღმოსავლეთიდგან გადმოღებული არ არის, მაგრამ აღმოსავლეთის ნიმუშების მიხედვით შედგენილია. მის გმირთა სახელების ახსნას უმეტეს ნაწილად ჩვენ ვჰპოვებთ სპარსთა და არაბთა ენებში. ამგვარი სახელებია, მაგ., როსტევან, რამაზ, სარიდან, ფატმან, ფარსადან და სხ. ხოლო უმთავრეს გმირთა სახელები ტარიელ, ავთანდილ და თინათინ ქართულიებია. რუსთაველი ისევე თავისუფლად გვიხატავს თავის გმირების საას-

პარეზოს, როგორც აღმოსავლეთის პოეტნი. ყველამ იცის, თუ როგორია მოთხრობათა მსვლელობა. იგინი იშვიათად ეთანხმებიან გეოგრაფიას, ისიც მხოლოდ მაშინ, თუ მოქმედობენ ისტორიულნი პირნი. აღმოსავლეთის მწერალნი თავის გმირებს წარგზავნიან ხოლმე შორეულს ქვეყნებში, რომელსაც თავისებურად გამოგვიხატავენ: ანუ ამკობენ ყოვლისავე სიმშვენიერე-სიმდიდრითა და ანუ ველოურ უდაბნოდ მოგვაჩვენებენ. ამ შემთხვევაში იგინი დარწმუნებულნი არიან, რომ მათი ნათქვამის შემმოწმებელი არავინ იქმნება. რუსთაველიც ასრე იქცევა. და ამისგამო ძნელია გამოვსახოთ რუკა მისის პოემის ადგილ - მდებარეობისა, რუკა იმ პოემისა, რომლის უმთავრესი მოქმედება სწარმოებს ინდოეთში. — ვიმეორებთ, „ვეფხის-ტყაოსანი“ შექმნილია თვით რუსთაველის მიერ და მისი მიზანი არის დიდება თამარ დედოფლისა.

ბჭლსე¹⁾. თუმცა მოიხსენებს რუსთაველი, რომ ვეფხის-ტყაოსანი პირველ იყო სპარსულად „მარგალიტი... ხელის-ხელ საგოგმანები“, მაგრამ ნათლად სჩანს, რომ თვით შეუთხზავს ზღაპარი ესე, უფრო თამარ მეფის ქებისთვის, და დაუწერია შეთანხმებითა საქართველოს მოთხრობისათა. აზრი ესე გამოცხადდების იმ მუხლებით, სადაც ამბობს: „თამარს ვაჭებდეთ . . . მიბრძანეს ქება...“ რუსთაველის გმირების

---

1) იხ. მის-მიერ გამოც. „ვეფხის-ტყაოსანი“.

ზნეობა, ყოფაქცევა, გულოვნობა, ძმური მეგობრობა, უთუოდ ქართველთა გულს, ზნეობას, ერთის სიტყვით ვსთქვათ, სრულს მათს ხარაკტერს (ხასიათს) გამოგვიხატვენ.

დ. ბაქრაძე¹⁾. რაიცი შეეხება „ვეფხისტყაოსანს“, ჩვენის ფიქრით, იმის დედა-აზრს ავტორი აფუძნებს თავის დროის საქართველოს ისტორიაზე. ამასთანავე დიდ მსგავსებას გვიჩვენებს შედარება ენის ფორმისა და ხასიათისა „ვეფხისტყაოსანში“ და თამარის ბიოგრაფიაში. გარდა ამისა აქაც და იქაც ხელისუფალთა სახელ-წოდებანი ერთნი და იგინივე არიან. „ვეფხისტყაოსნის“ შვიდნი სამეფოანი ინდოეთისანი მოასწავებენ ჩვენის მხრის პოლიტიკურ დანაწილებას. „შვილთა სამეფოთათვის“ ჩვენში თამარის მამის გიორგის დროდამ ნახე ქართლის-ცხოვრება, გვ. 265. ნესტან-დარეჯანი, ეს ერთად-ერთი ნაშობი ინდოეთის მეფის ფარსადანისა, რომელიც მას აღსაზრდელად აძლევს თავის დას, ქაჯეთს გათხოვილს, ქვრივს დავარს, რას აჩვენებს, თუ არ ისტორიულ ფაქტს, ესე იგი გიორგი მეფის დას ხვარასნის სულტანისათვის მითხოვილს რუსუდანს, რომელსაც შვილი არ ჰყვანდა და რომელსაც მინდობილი ჰქონდა თამარის აღზრდა? თვით ნესტან-დარეჯანისთვის საქმროს ძებნა და ბოლოს მისი მითხოვება ტარიელისადმი, რომელიც ყმაწვილობითვე ფარსადანს მიეღო თავის სახლ-

---

1) ვახუშტი, გვ. 218 შენიშვნა ბაქრაძესი.

ში გვიჩვენებს თამარის საქმროს ძებნას, სოსლან-
დავითის ბაგრატიონთ გვარის შთამომავლობას და
მის აღზრდას რუსუდანისაგან. დასასრულ, თუ ვეფ-
ხის-ტყაოსანს საფუძვლიანად გავარკვევთ, მაშინ, ეჭ-
ვი არა გვაქვს, იგი ბევრს სხვა დასამტკიცებელს სა-
ბუთს მოგვცემს ამისას, რომ მის ავტორს აზრად აქვს
საქართველოს პოლიტიკური წყობილობა და ყოფა-
ცხოვრება.

აკაკი წერეთელი¹⁾. თუმცა თვით რუსთაველი
გვარწმუნებს, მაგრამ ეს ამბავი (ვეფხის-ტყაოსანი) სპარ-
სულით არ არის გადმოღებული. აქ უცხო არაარის-
რა და მოთხრობაში დასახელებული ქვეყნები მხო-
ლოდ გადარქმეული საქართველოს სხვა-და-სხვა კუ-
თხეებია, ხალხიც ქართველთა ტომია და პოემის გმი-
რებიც მათი წარმომადგენელი. ამას იმათი ზნე, ჩვეუ-
ლობა, თვისება და ცხოვრების წეს-წყობილება გვიმ-
ტკიცებს.. ვეფხის-ტყაოსანში ჩვენს ისტორიულს
ცნობილს პირებს ვხედავთ: ვახტანგებს, დავითებს,
ბაგრატებს, გიორგიებს და, თუ გნებავთ, თვით ირა-
კლიც იგივე ტარიელ — ავთანდილ — ფრიდონები არ
არიან? „

მურავიოვი, რომელსაც ბარტდინსკის თარგმანით²⁾ მო-
ჰყავს პირველი ნაწილი „ვეფხის-ტყაოსნისა“, ამბობს:

¹⁾ იხ წიგნაკი „ორი სიტყვა ი. ჭავჭავაძის საპასუხოდ ვეფხის-
ტყაოსნის გამო“, აკაკისა, გვ. 11. (სამწუხაროდ, აკაკის
ლექცია რუსთაველის შესახებ ჯერ არ არის დაბეჭდილი სრულად).

²⁾ Муравьевъ Грузія и Арменія, გამოც. 1848წ III, გვ. 216 235.

არა მგონია, რომელიმე ისტორიაში მოიპოვებოდეს ისეთი მეფე კაცი, რომ მას ჰხვეოდეს ყველა გადმოცემანი წარსულთა და მომავალთა ჟამთა და ამასთანავე ისეთი ბრწყინვალე და წმიდა ყოფილიყოს მისი სახე, როგორც არის საქართველოს ისტორიაში სახე თამარისა. შოთა რომ სწერდა ვეფხის-ტყაოსანს, აღტყინებული იყო ამ მიუწდომელ მფლობელის სიყვარულითა. მისი სასპარეზო შოთამ გადიტანა არაბეთს, — რადგან ვერ გაბედა პირ-და-პირ დაესახელებინა ეს მეფე — კაცი, და იგინი დაგვიხატა მოგონილ სამეფოს მოგონილ მფლობელების სახით, და ძლიერი მეფე გიორგი, მამა თამარისა, გამოგვიხატა დიდებულ მეფე როსტევანად, ხოლო თამარი — თინათინად. „ვეფხის-ტყაოსანი“ შექმნილია საქართველოს მხურვალე ცის ზე-გავლენა-შთაგონებითა და რუსთაველის გულის სიყვარულითა. მე თვითონ ვიხილე ის ადგილები, საცა რუსთველს აუკვნესებია თვისი ქნარი, ის ადგილები და პალატნი დიდებულ დედუფლისა, საცა თავადი დადიანი მიკითხავდა შოთას ვეფხის-ტყაოსანს, რომლის ზოგი-ერთი სახენი თვალ-წინ წარმომიდგნენ მეორე დღეს დაბა-ხონში საერო დღესასწაულის ჟამს.

გულაგას აზრით, ¹⁾ რუსთაველის თინათინი არის თამარ დედოფალი, როსტევანი — მისი მამა, გიორგი III. პოეტს თვისის გმირების ასპარეზად საქართველოს მაგიერ დაუსახელებია არაბეთი, მაგრამ ბუნება ამ „არაბეთისა“ საქართველოს ბუნებაა და არა

¹⁾ О Барсовой кожѣ Руставели.

არაბთა ქვეყნისა . ულრანი ტყეები , დაკიდულნი კლდენი, მათ ქვეშე მოჩხრიალე ზეენი, ჯოგნი ირემთა, თხათა, შველთა და სხ. და სხ., ყოველივე ეს გვაგონებს საქართველოს. აგრეთვე წეს-ჩვეულებანიც, აღნიშნულნი პოემაში,—წმინდა ქართულებია: მეფის ამაღლას შეადგენენ თავადნი და დიდებულნი, მგოსანნი, მესაკრავენი, მეჩანგენი; ბუკი, წინწილი, ნარდი, მზეობით ფიცილი და სხვა. როსტევანი და მისნი ქვეშევრდომნი ქრისტიანნი არიან ¹⁾, ხოლო მცხოვრებნი ინდოეთისა, გულანშაროსი და „ზღვათა სამეფოსი“ მაჰმადიანნი, ჩინელნი და ქაჯნი—წარმართნი.

ამ ბოლო დროს საქართველოს ყოველს კუთხეში აღმოჩნდა ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი ანუ „ტარიელის ამბავი“ ²⁾, რომელიც წარმოგვიდგენს განსაცვიფრებელს მსგავსებას რუსთველის ქმნილებასთან. ხალხურ ვეფხის-ტყაოსანში, სხვათა შორის, ნა-

---

¹⁾ „და ზარსა სცემდეს“—ამ თქმაზე აფუძნებს გულაკი თავის აზრს, და სიტყვას „ზარი“ სთარგმნის „კოლოკოლად“. მაგრამ ხსენებულ ადგილას ზარი აღნიშნავს „შიშს“ და არა „კოლოკოლს“!

²⁾ იხ. შემდეგს ადგილებში ჩაწერილნი: კახეთში (ივერია, 1887, № 224), ფშავში (ივ., 1888, № 45), ბიწმენდში (ივ., 1888, № 165), ყიზლარში (ივ., 1888, № 131), კახეთშივე (ივ., 1890, № 252), ქართლში (ივ., 1890, № 240), ჩირდილს (ივ., 1891, № 74 და 75), ხევსურეთს (ივ., 1890, № 7 და 239).

თქვამია, რომ გმირები ტარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი ძმები იყვნენო და მათგან უფროსი იყოო ტარიელი, ავთანდილი—შუათანა, ხოლო ფრიდონი—უმცროსი. ეს ფრიდონი მეჯოგედ დადგაო, ავთანდილი იმერეთის მეფის ვეზირად შეიქმნაო, ხოლო ტარიელი აღმოსავლეთის მეფის ვეზირადო. ორთავე ამ მეფეებს მზეთ-უნახავი ქალები ჰყვანდაო. ავთანდილი ესიძევა იმერეთის მეფესო, ხოლო ტარიელმა შეირთო აღმოსავლეთის მეფის ასული ლერწამ-დარეჯანიო. ფრიად საგულისხმოდ მისაჩნევია, რომ ავთანდილისა და ტარიელის ვინაობის დახასიათებაში აკაკის აზრი სრულად ეთანხმება ხალხურ ვეფხის-ტყაოსნის გადმოცემას. აკაკი ჰფიქრობს, რომ ტარიელად რუსთაველს გამოუხატავს ქართლელ კაცის ტიპიო, ხოლო ავთანდილად—იმერლისაო.

ამისთანა მსგავსებისა გამო—ერთის მხრით რუსთაველის „ვეფხის-ტყაოსნისა“ და მეორეს მხრით ხალხურ ვეფხის-ტყაოსნისა—იბადება კითხვა: „შოთას პოემამ იმოქმედა ერის მეხსიერებაზე და ამ პოემის მიხედვით წარმოსდგა საერო მოთხრობა—ტარიელის ზღაპარი, თუ საერო ვეფხის-ტყაოსანმა მისცა პოეტს მასალა ტარიელის ამბავი სალიტერატურო, ხელოვნურად აგებულ ნაწერად? გარდაექმნა?“ ამ კითხვაზე პასუხს გვაძლევს ა. ხახანაშვილი¹⁾, რომელსაც ჰგონია, რომ ხალხში

¹⁾ „ივერია“, 1890 წ., № 25; აგრეთვე მისივე „Грузинский поэтъ XII вѣка Шота Руставели и его поэма „Барсова кожа“, გამოც. 1895 წლ.

ნაწყვეტ-ნაწყვეტად დაშთენილი ლექსები გარდაქმნი-
ლა ლიტერატურულ პოემად. პოეტს შეუტანია კა-
ცის ამამაღლებელი და განმასპეტაკებელი გრძნობა
სიყვარულისა, თავიდგან ბოლომდე გაუტარებია ეს
აზრი და ამით შეუერთებია საერო ლექსების ნაწყვე-
ტები. შოთას გაუმშვენებია ხალხური პოემა ფილო-
სოფიურ მოსაზრებით, მეტყველის ენით, პოეტურის
აღმაფრენით. შოთა დაჰმდერს საერო ჰანგს, ნაციო-
ნალურს ხმას, თავის ნიჭით ამბობს ხალხში დარჩე-
ნილ ამბავს. და ერსაც იმიტომ მოსწონს და უყვარს
შოთა, რომ ამ პოეტმა თვით ხალხის გულიდგან
ამოიღო შინაარსი თავის პოემისაო.

კაჟა - ფშაკელა ¹⁾ წინააღმდეგია ხახანაშვილის
ამგვარ აზრისა. მსგავსება რუსთაველის „ვეფხისტყა-
ოსნისა“ და ხალხურ „ტარიელის ამბისა“ საკმაო არ
არის, რომ ვამტკიცოთ პირველი უკანასკნელის შემ-
წეობით შედგენილ იქმნაო. ხალხი ხშირად სცვლის
და ასხვაფერებს ლიტერატურულს ნაშემოქმედარსო.
აი, მაგ., ხევსურთა ხევისბერის პირში როგორ იცვ-
ლება სახარების სიტყვები. მაგიერად საღმთოწერი-
ლის სიტყვებისა: „კანას გალილიასა წყალი ღვი-
ნოდ გარდაჰქმენ“, აქ გვესმის: „სკანი სკანარეო, წყალს
იორდანეო, წყალი ღვინოდ შესცვალეო“. განა ეს
საფუძველს გვაძლევსო, რომ ვიფიქროთ, ვითომ სახა-
რების სიტყვები დაფუძნებული ყოფილიყოს ხევის-

---

¹⁾ „ივერია“ 1890 წ., № 39.

ბერის დიდებაზე? ვაჟა-ფშაველა დარწმუნებულია, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ თვით რუსთაველის ნაშემო ქმედარია და ამ უკვდავ ქმნილებაში გამოხატულია პოეტის თანამედროვე ეპოქა, ოქროს საუკუნე, „რომელიც იალბუზივით ქედ-მოღერებული სდგას მთელს საქართველოს ისტორიაში“.

ყველა ამ მწერლების ნათქვამს არ ეთანხმებიან ნ. მარრი და ბატონი ნ. დ. მაჭიანი ამბობს ²⁾, რომ „კითხვა: ვისი ქმნილებაა „ვეფხისტყაოსანი“, ერის თუ რუსთაველის, — უნდოდად არის აღძრულიო. თვალსაჩინო კითხვა აქ ეხება თვით შინაარსს. თუ ასეა, და ჯერ ვინ დაგვიმტკიცა, რომ რუსთაველი ცრუობს და ვეფხისტყაოსანი სპარსულიდგან არ არის გადმოთარგმნილი? ან ის, რომ ვეფხისტყაოსანი ქართული ქმნილება არის შინაარსის მხრითაც, ვინ დაგვიმტკიცა იმდენად, რომ ეხლა მის მეტი საეჭვო და საძიებელი არა დაგვრჩენოდეს-რა: მარტო რუსთაველის შექმნილია პირველიდგანვე ვეფხისტყაოსანი, თუ ხალხის, მთელი ქართველი ერისა. . . მე სრულ ჭეშმარიტებად მიმაჩნია რუსთაველისავე სიტყვები, რომ მას სპარსულიდგან ამბავი უნდა გაეღექსოს. რავდენად შესცვალა დედანი პოეტმა, გაავრცელა ან შეამოკლა, ამაზედ სჯა მხოლოდ მაშინ შეგვეძლება, როცა სპარსული დედანი აღმოჩნდება, რის იმედს ჯერ არ ვკარგავ. სპარსულ დედანში თვით

---

²⁾ „თეატრი“ 1890 წ., № 12.

ტარიელის და ნესტან-დარეჯანის ამბავი უნდა იყოს, თვით სახელებიც კი. ტარიელ გადმოქართულებული სპარსელ ქაცის სახელია: სპარსულად ითქმის „შაჰ-რიერი“ და ნიშნავს ხელმწიფეს, ხოლო ნესტან-დარეჯანი აგრეთვე სპარსელი ქალის სახელია: სპარსულად ითქმის „ნესტან დარი ჯეჰან“ და ნიშნავს სიტყვა სიტყვით „არ არის ქვეყანაზე“, ხოლო აზრით— „არ არის ქვეყანაზე მსგავსი მისი“, ესე იგი — უებრო“.

შემდეგ მარრი გვაუწყებს, რომ „ლონდონს ბრიტანიულს მუზეიში, როგორც სჩანს კატალოგი-დგან, ინახება სპარსული ხელნაწერი „შაჰრიარ-ნამე“, ესე იგი წიგნი შესახებ შარიერისა (ტარიელი-სა), რომლის ამბავი ინდოეთში მომხდარა. ეს „შაჰრიარ-ნამე“ რომ სხვა რამე აღმოჩნდეს და არა ქართული „ვეფხისტყაოსანი“, სხვა „შაჰრიარნამე“-თა მოპოება და გასინჯვა იქმნება რუსთაველის ნაწერთა მკვლევარის პირველი ვალდებულობა, როცა სიტყვა შინაარსის სადაურობაზე ჩამოვარდება. სპარსული ძველი მწერლობა ჯერ ეგრე შემუშავებული არ არის, რომ წიგნში, გინდა რამდენიმე წიგნში, ჩახედვის მეტი არა გვჭიროდეს-რა სასურველი საგნის მოსაპოვებლად. ჯერ თვით ხეირიანი სახელმძღვანელოც არ არის შედგენილი სპარსული მწერლობისა, და მკვლევარს ისევ, კატალოგებისა და სპარსული ხელთ-ნაწერების ჩხრეკა სჭირია, რაც მოითხოვს დროსა და მოთმენას“.

ამას სწერდა ეს ახალგაზდა მკვლევარი 1890 წელს (გაზ. „თეატრი“ № 12) და მასვე იმეორებს იგი 1895 წელსაც (საერო განათლების სამინისტროს ჟურნალი 1895 წ., ივნისი), როდესაც შეეხება მოსე ხონელის ნაწერს „ამირან-დარეჯანიანს“ და ამტკიცებს, რომ ეს ქმნილებაც სპარსულიდგან გამომდებული თხზულება უნდა იყოსო, მხოლოდ სპარსულს ლიტერატურაში უნდა ვეძებოთ მისი დედანიო, შეიძლება ეს დედანი სპარსეთში დაკარგული იყოსო და არ აღმოჩნდესო, მაგრამ ეს საკმაო საბუთი არ იქნება ვამტკიცოთ, რომ იგი ნაშთი სპარსული არ არისო, და ამგვარს საბუთს კი, ჩვენდა გასაოცებლად, ხელზე იხვევენ სხვა ნაშთის—ვეფხისტყაოსნის წარმოების შესახებო (გვ. 363).

გზა გამარჯვებისა დავულოცოთ ბ. მარსს, რაც უფრო მალე აღმოჩნდება მართალი და ჭეშმარიტება, მით უფრო ჩქარა მიეთინება ბრწყინვალეობა დიდებულს ჩვენს პოეტს რუსთაველს, რომელსაც არ ეშინიან მართლის ქმნისა, ვინაიდან, როგორც იგი თვითონვე ამბობს, „ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმს ხმელსა ნელლად“.

აქ უნებლიედ მაგონდება ბარონ სუტნერის სიტყვები, რომელიც სწერს: „რუსთაველი ამბობს პოემაში, რომ ეს უკანასკნელი დაფუძნებულია სპარსულს ამბავზეო. ამის მიხედვით პოეტის მტერნი იტყვიან, რომ რუსთაველის პოემა არც თვით-შემოქმედებითი ნაწარმოებია და არც ეროვნულიო. ჩემის აზრით, თვით

ამ საგანზე ლაპარაკის ჩამოგდება გროშადაც არა ღირს. პირველის წუნის შესახებ მე ვუპასუხებდი, რომ რუსთაველის დიდება შეუძლებელია დაამციროს იმ გარემოებამ, რომ მან, იქნება, ისარგებლა სპარსული თქმულებით. მაგრამ განა ვის მოუვა დღეს ფიქრად, წუნი დასდოს შექსპირს იმისთვის, რომ დედა-აზრი თავის დრამებისა მან გადმოიღო ბოკაჩიოდგან, რომელიც თავის მხრით ძველი მატრიანეებიდან იღებდა მათ? ბეთხოვენმა სრულიად შემთხვევით ისარგებლა ერთის, ქუჩაში გაგონილის, ხმით და შეადგინა სონეტი. მაშ განა ამისთვის შემოქმედნი არ უნდა ეწოდოთ ერთსაცა და მეორესაც? მაშ განა რუსთაველი ამისთვის არ არის ნამდვილი ავტორი თავის ვეფხის ტყაოსნისა? ხელოვნება ის არის, როგორ შეასრულებ საქმეს, როგორ მოიხმარ მასალას, და არა ისა, რა არის მთავარი აზრი ამა და იმ ნაწარმოებისა. რაიცა შეეხება პოემის მეორე წუნს— ვითომდა არა ეროვნულს, მე ამის პასუხად მოვიყვან მხოლოდ სენ-ბევის სიტყვებს, რომელიც მან წარმოსთქვა ვირგილიუსის გამო: „ყველა ცხოველი პოემები, რომელნიც ოდესმე აღელვებდენ და აღტაცებაში მოჰყავდათ თანამედროვენი, თუმცა მათი გმირები სხვა დროს ეკუთვნოდნენ, შეიცავდენ ისეთს კუნჭულს, რომელიც უახლოვდებოდა თანამედროვეთა ჟამსა და ყოფა-ცხოვრებას. დანტსა და კამონენს ყოველივე ახალი დროის შესაბამად ჰქონდათ მოთხრობილი, ისე, როგორც ტასსა და მილტონს“.

უეჭველია, მაშასადამე, რუსთაველის პოემა, რომელმაც თავისი დრო და თავისი ქვეყანა აღტაცებაში მოიყვანა, უნდა ყოფილიყო ამ დროის ვითარებითა და ერის თვისებით გაჟღენთილი და გამსჭვალული და რომ, როგორც უნდა ყოფილიყო მისი შინაარსი—სპარსული თუ არაბული,—სადაც უნდა წარმოებულიყო მისი მოქმედება—ინდოეთსა თუ სხვაგან— „ვეფხისტყაოსანი“ ყოველთვის იყო და იქმნება ქართული ნაწარმოები“.

მეორე მწერალიც ბატონი ნ. დ. მარრისავით ამტკიცებდა ¹⁾, რომ რუსთაველს თვისის ვეფხისტყაოსნის დედა-აზრი უსესხნია სპარსთა მწერლების ნიშამისა და გურგანის მოთხრობებიდამო, ნიშამიდამვე რუსთაველს უსესხნია „საზეო სიყვარული“ ქალისადმი და სხ.

„რუსთაველმა დედა-აზრი გადმოიღო სპარსთაგან, თუ თავისდა-თავად შესთხზა ვეფხისტყაოსანი და ანუ გადმოსთარგმნა იგი სიტყვა-სიტყვით, სტრიქონ-სტრიქონად, განა ყოველივე ეს სულ ერთი არ არის ვეფხისტყაოსნის ღირსების აღსანიშნავად ქართულს ლიტერატურასა და ქართველთა განათლების საქმეშიო, ჰკითხულობს ნ. ნიკოლაძე. აქ საგულისხმოაო,—განაგრძობს იგივე ავტორი,—ერთი კითხვა: „ჰო თუ არა, „ვეფხისტყაოსანი“ იყო თუ არა ხელის-ხელ საგოგმანებელ საგნად საქართველოს სამე-

---

¹⁾ იხ. Сѣверный Вѣстникъ-ი, 1889 წ. № № 9 და 10.

ფოს ყველა ქართველებისათვის მთელის შვილის სა-
უკუნის განმავლობაში? გარნა თუ მას სწავლობდენ
ზეპირად, თუ მისნი თქმულებანი ანდაზად შეიქმნენ,
თუ მისნი სენტენციანი შეიქმნენ დასაბამად ქარ-
თველთა ზნეობისა მაშინ ეს წიგნი ხდება საბუთად
მსჯელობისათვის შესახებ იმ ხალხისა, რომელმაც იგი
შეთვისა და შეისისხლხორცა, ამის გარეთად, გო-
ნება-დამჯდარ მსჯელისა და კრიტიკოსის თვალში,
დანაშთენი წილადობილა ამ წიგნის შესახებ თავის-
თავად ქარწყლდება. ამას გარდა, რა არის თვით ეს
„გადმოლება“? გმოტემ, როგორც ვიცით, „ფაუსტი“
თავის-თავიდან კი არ ამოიღო, არამედ სავსებით და
სრულად გადმოიღო თვისის გმირის სახელიცა, მისი
მეგობრებისაცა, თვისის პოემის დედა-აზრიცა და მი-
სი კერძობობანიც «ნამდვილის ისტორიიდან ექიმის
ფაუსტის ულმობელ შეცოდებათა», თხზულიდან ვად-
მანის მიერ სამი საუკუნის უწინარეს უკვდავ ქმნი-
ლების დაბეჭდვამდე. იმგვარივე პოემა—ტრადედია,
როგორიც გმოტესია, იმავე ფაუსტის შესახებ და
იმავე სახელით დასწერა მარლომ გმოტეზედ ორის
საუკუნით უწინარეს. ნუ თუ ამისგამო გმოტეს «ფა-
უსტი» არ არის ნაწარმოები თვით-შემოქმედობითი,
დიდი და უკვდავი? და ანუ ჩვენს დროს ვინ არ იცის,
რომ შექსპირს თითქმის ყველა თვისი თხზულებები
«უსესხნია» ინგლისურ დრამატიულ პიესებიდგან, შე-
ხანხლოუხებიდგან მის უწინარეს იტალიელთა და ფრან-
გთა ნოველლების მიხედვით? ვინ არ იცის. რომ შე-

სანიშნავი „რომეო და ჟულეტა“ შექსპირს ამოუღია ლუიჯი-და-პოსტასი და ბონდელოს მიერ ინგლისურად გადაკეთებულ ნაწარმოებიდამ, რომ „ვენეციელი ვაჭარი“ ნასესხებია პეკორონედამა და ბოკაჩიოდამ, რომ დედა-აზრი „ჰამლეტისა“ შექსპირს ამოუღია მე-XIII საუკუნის მატიანეთაგან, რომ „მეფე-ლირი“ შექსპირს გადმოუკეთებია დრამატიულ პიესიდგან, რომელსაც თამაშობდნენ ინგლისის თეატრებში 1590 წელს, ესე იგი სულ რამდენიმე წლით უწინარეს შექსპირის მიერ უკვდავ თხზულების დაწერამდე? ამ სიის გაგრძელება ძნელი არ არის, თუ გადავშალებთ ფრანსუა—ვიკტორ გუგოს შრომანი. ჰო-და, ნუ თუ შექსპირი უპირველეს სიდიდის მსოფლიო გენიოსი აღარ არის მხოლოდ მიტომ, რომ ყოველი გემნაზიელი დაგიმტკიცებთ შექსპირს საიდგან არ გინდა, რომ არ ესესხნოს დედა-აზრნი, საკუთარნი სახელნი და კერძობანი თვისის პიესებისა? ასრეთი ფიქრი და ამის მტკიცება დიდი შეცდომაა, რადგანაც თხზულებათა ნასკვი და მათი გარეგანი მხარეები არ უნდა მივიღოთ იმად, რაიც შეადგენს ამ თხზულებათა არსებასა, სიდიადესა და ძალას... შეცდომაა აგრეთვე ბატონ ნ. დ.-ს თქმა შესახებ იმისა, ვითომ, რუსთაველს „საზეო სიყვარული“ ესესხნოს სპარსთა მწერლის ნიზამის „ლეილმიჯნურიდამ“, რადგან რუსთაველის დროს, როგორც ამბობს ნ. დ., საქართველოში ამგვარ სიყვარულისა არა გაეგებოდათ-რა, ქართველები მაშინ, ვათომ, გარ-

ყვნილობის მორევში სცურავდნენო. ჯერ დასამტკიცებელია, რომ მართლაც ნიზამის ლეილმიჯნურიანი შეიცავდეს ამ გვარს ემანციპაციურს მისწრაფებას და მეორეც, გეთაყვათ, მითხარით, ნუ თუ ის ჰავა, საცა ყვავილობდა და ყვავილობს ჰარამხანა, უფრო ხელშემწყობი იყო კეთილ განვითარებისათვის დედაკაცის დამოკიდებულებისა, ვიდრე ის ჰავა, რომელიც გარს ერტყა ქართვერს პოეტს? ნუთუ რუსთაველს, მცხოვრებს იმ ქვეყნისა, საცა თაყვანს სცემდენ წმ. ნინოს, იმ ქვეყნისა, რომელიც განადიდა თამარ დედოფალმა, თავის გარეშემო კი არა, არამედ ჰარამხანებით განთქმულს სპარსეთში უნდა ეძებნა დედაკაცის სათაყვანებელნი მისწრაფებანი? მტკიცება იმისი, რომ, ვითომ, საქართველოს საშუალო საუკუნოების უკეთეს შვილთ, რუსთაველის მსგავსად განათლება მიღებულნთ საბერძნეთში, არსაიდამ, თუ არა სპარსეთიდან შეეძლოთ მოეტანათ საზრდო თვისის ჭკუისა და გონებისათვის, დამეთანხმეთ, საქალებო კითხვაში მაინც ეწინააღმდეგება ცხოვრების სინამდვილეს. მარტო ის გარემოება, რომ ნიზამი,—თუ გინდ მივიღოთ, რომ იგი ემსახურობდა ქალთა ემანციპაციას, —მის წინა დროსაცა და მომდევნო დროსაც მოკლებულ იყო კაცურ შეხედულობის ნიშანწყალსაც კი დედა-კაცებზე, სრულიად აქარწყლებს ჩვენის ავტორის ბჭობის საფუძველს შესახებ „ჰავა-წრისა“, „ზნეობისა“ და „კულტურისა“ ორის. მის-

მიერ შედარებული, ქვეყნებისა და პოეტებისა ¹⁾“..

მართლაცა და დღეს უკვე „ვეფხისტყაოსანი“ არის მთელი ქართველი ერის ხორცი ხორცთაგან და ძვალი ძვალთაგან, ვეფხისტყაოსანი ისეთივე ნაჭირნახულევი ძეგლია, ვითარცა თვით ქართველი ერია ჭირგადახდილი. მსოფლიო მწერლობაშიაცო, ამბობს ა. ნანიშვილი ²⁾, იშვიათია ისეთი თხზულება, რომელსაც ვეფხისტყაოსნის ბედი გამოეცადოს, «ვეფხისტყაოსანსავით ცეცხლში და წყალში გატარებული იყოს. ბარბაროსთა მძვინვარებამ წარსულს საუკუნოებში ბევრი რამ საგულისხმო შეჰმუსრა და სამუდამოდ აღმოფხვრა საქართველოში, მიაბნ-მოაბნია და განფანტა დედამიწის ზურგზედ ჩვენის გონებისა და ხელოვნების ნაწარმოები; ბევრი რამ აღმოხოცა ერის მეხსიერებიდან, ბევრი რამ დაავიწყა ხალხს, რომელიც სისხლის მორევში იდგა და ცეცხლში იწოდა და იდაგვოდა, მაგრამ იმავ მძვინვარებამ ვერ შემუსრა, ვერ აღმოფხვრა ხალხის გულიდამა და მეხსიერებიდამ ვეფხისტყაოსანი, რომელსაც ქართველი ერი გულში ატარებდა ჭირისა და ლხინის დროს და რომელმაც თვით ერთან ერთად განვლო ძნელად სავალნი გზანი ისტორიისანი. იმ დროსაც კი, როცა საქართველოს ყოველ მხრივ შემოაწვებოდა მტერი,

---

¹⁾ იხ. ნოვოე ობოზრენიე № №-ები 2022, 2028, 2032, 2046, 2048, ფელეტონები ნიკო ნიკოლაძისა.

²⁾ „ივერია“ 1888 წ., № 52.

როცა საქართველოს ცა სრულად მოცული იყო შავის ღრუბლებით და დაღლილი და ღონე მიხდილი ქართველი კაცი უდაბურს მთასა და ტყეში იფარვიდა თავს, იქ, იმ ბნელ ღროს, გზას უნათებდა რუსთველის ქმნილება, სულს უბრუნებდა თავის გამართა მამაცობით, ქველობით და თავგანწირულობით, უცხოველებდა და უძლიერებდა მერმისის იმედს და მძვინვარე მტერთა მიერ შემუსვრილს და ჭირსა შიგან მოქცეულს ქართველს ამხნევებდა და ამოქმედებდა. ქართველს იმ ღროს ასულდგმულებდა და ტანში სისხლს უტრიალებდა დიდებული სურათი ტარიელისა და ავთანდილისა და, ამათ მგზავსად, ქართველი ერი, გარე-მოცული არაბთა, სპარს-ოსმალთა და მონგოლთა ურდოთაგან, მართლადაც ტარიელ-ავთანდილობდა და ერთი მუჭა ერი მედგრად ებრძოდა ქრისტიანობის მოსისხლე მტრებს. აი, სად არის საზოგადო და უუდიდესი მნიშვნელობა „ვეფხის-ტყაოსნისა“; აი, სად უნდა ვეძიოთ იმის მიზეზი, რომ ვეფხის-ტყაოსანი იმ რიგად გავრცელებული ყოფილა და არის ჩვენში, რომ ამ ქმნილებამ სძლია ყოველგვარი ისტორიული განსაცდელი და დღესაც ატკბობს ჩვენს გრძნობა-გონებას და თავმოყვარეობას. აი რით აიხსნება ის გარემოება, რომ ხალხი დღესაც იმღერის რუსთაველის ლექსებს ისეთს ადგილებშიაც კი, სადაც იშვიათად და ძნელად მიადწევს თვით მწერლობის სახელიცა“.

ამას უნდა დავუმატოთ განსვენებულ დიმიტრი

ყიფიანის სიტყვაც ¹⁾: „ვეფხისტყაოსანი“ ჩვენში ისე გაჟღერებულია ეროვნულ ხასიათით, როგორათაც თხზულებანი უუდიდეს პოეტებისა. საქართველოში თითქმის ვერ მონახავთ ისეთ კეთილ-შობილთა ოჯახს, საცა შოთას პოემის ზოგი ადგილები ზეპირად არ იცოდნენ და სხ.

მაგრამ უდიდესი ღვაწლი რუსთაველისა თვისის სამშობლოს წინაშე ამით არ იღევა. რუსთაველის ქმნილებაში, რომელშიაც, ჩვენის აზრით, სრულად და სავსებით გამოხატულია თამარ დედოფლის ცხოვრება, — ჩვენ ვხედავთ ავტორის უმაღლეს სულიანკვეთებას, მიჰართულს ეროვნულ თვითარსებობის დაცვისადმი, თანახმად მისივე თქმისა, რომ შებღალულსა, უცხოელთაგან შევიწროებულსა და ნაძრახს სიცოცხლეს სჯობს სიკვდილი სახელოვანი.

* *
*

გვეუბნებიან, რა საბუთი გვაქვს რუსთაველს ცილი დავწამოთ და არ დავიჯეროთ მისი თქმა: „ესე ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები“. — ამის მთქმელებს ჩვენც ვკითხავთ: რა საბუთი გვაქვს რუსთაველს სიცრუე დავწამოთ და არ დავიჯეროთ მისი თქმა: ა) თამარს ვაქებდეთ მეფესა, ბ) მიბრძანეს

---

¹⁾ Кавказъ 1846 №, № 33.

მათდა საქებრად თქმა ლექსებისა ტკბილისა და გ) რუსთველმან გავლექსე აქამდის ამბად ნათქვამი, აწ მარგალიტი წყობილი.—ნუ თუ ნათარგმნ თხზულებით შეიძლებოდა „თამარის ქება“, ნუ თუ საქართველოს გარეშე იყო იმისთანა მწერალი, რომლის თხზულებაში რუსთაველმა ჰპოვა აღწერა და ქება თამარის „წარბთა და წამწამთა, თმათა და ბაგე-კბილისა, მეფისა მზის თამარისა, ლაწვ-ბალახშ, თმა-გიშერისა“! გარდა ამისა, სიტყვა „თარგმნა“, „ნათარგმანები“ რუსთველის დროსაც განა იმავე მნიშვნელობით იხმარებოდა, როგორც დღეს? ვისაც შეუსწავლია ჩვენი მწერლობის ძველი ნიმუშები, ის, უეჭველია, შენიშნავდა, რომ ამ ნაწერებში სიტყვა „თარგმნა“ მუდამ იხმარება ა ხ ს ნ ი ს ა და გ ა ნ მ ა რ ტ ე ბ ი ს მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ი თ ¹⁾. ამავე მნიშვნელობით ამავე სიტყვას ხმარობს მეთათე საუკუნის მწერალი დანი—„ფსალმუნთა თარგმანებაჲ“ (იხ. შატბერდის კრებული), აგრეთვე მეფე ვახტანგი (იხ. მის-მიერ გამოცემ. ვეფხის-ტყაოსნის ბოლოში), სულხან საბა ორბელიანი (თ ა რ გ მ ა ნ ი, იგავიანის სიტყვის განცხადება; თ ა რ გ მ ა ნ ე ბ ა, სიტყვის განცხადების თქმა) და სხ. თამარის ხოტბით რა „სპარსული იგავი“ განაცხადა რუსთაველმა? ის იგავი, რომ „ხვარაზმშა, ხელმწიფე ხვარაზმელია“, რომელსაც „ებრ-

---

¹⁾ თარგმნა, თარგმანება(ძველად)—толкованіе, აწ—переводъ.

ძანა: მოგვხვდა ღვთისაგან, ჩვენ რომევინატრიდითა, თვით მაგისებრსა (ნესტანისებრს) შვილსამცა ჩვენ ხელსა რასა ვხდიდითა!“ მაგრამ ნესტან-დარეჯანმა (იგულისხმე თამარ) ბრძანა: „ეგე ამბად არ ეგების, რომც სპარსნი გაგვიხასდენ“.

აი „სპარსული იგავი“, რომელზედაც აშენებულია ვეფხისტყაოსანი, აი, რისთვის ამბობს რუსთაველი „აწ ენა მინდა გამოთქმად, გული და ხელოვანება, ... მით შევეწივნეთ ტარიელს, ტურფადცა უნდა ხსენება“. მართლაცა-და დავით სოსლანს, ყრმობითვე თამარის მიჯნურს, დიდი მომხრეობა და შეწევნა უნდოდა, რომ მას დაემხო და დაეთრგუნა უცხოელ მეფის ძეთა სასიძოდ მაწვევართა ქვეყნისათვის მავნებელი მიმართულობა და აღეფრიალებინა ნაციონალური დროშა-ალამი. ამ აზრით არის გატაცებული ჩვენი პოეტი, ამისთვის ინატრის იგი, რათა „მუშა მიწყვი მუშაკობდეს, მეომარი გულოვნობდეს, კვლავ მიჯნურსა მიჯნურობა უყვარდეს და გამოსცნობდეს“.

ვეცდებით ესრეთი ჩვენი აზრი, რომელსაც მხარს აძლევს აგრეთვე გამოკვლევა ა. ნანეიშვილისა (ივერია, № 14, 1890) და ეგ. იოსელიანისა („კავკაზ“, № 248, 1894 წ.), შეძლებისამებრ, გამოვარკვიოთ.

* *
*

ტენი თავის „ხელოვნების ფილოსოფიაში“ ამ-

ბობს, რომ ხელოვნური ნაწარმოები განიხილება როგორც კერძო მოვლენა კი არა, არამედ როგორც მედები სხვა მრავალ მოვლენათა, რომელნიც განმარტვენ და შეავსებენ ამ ხელოვნურ ქმნილებასო. ამ სიტყვების აღნიშნვით ჩვენ იმ აზრის დადგენა გვინდა, რომ შოთას, ვითარცა მოსე ხონელს თავის ამირან-დარეჯანიანში, შემოუკრებია მრავალი თანა-მედროვე ისტორიული ამბები, გამოუდვინა და გამოუხურვებია იგი თავის გონებაში და შეუქმნია ერთეული მოთხრობა—რომანი სადიდებელად იმ დედოფლისა, რომელმაც აღაყვავა საქართველო და შარავანდედით შემოსა იგი. პატივცემული ნ. მარჩი გვეუბნება, რომ ძველი სპარსული ლიტერატურა ჯერ რიგიანად გამოკვლეული არ არის და რომ გამოვიკვლევთ და აღვადგენთ ამ ლიტერატურას, შეიძლება ამირან-დარეჯანიანისა და რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ დედნებიც აღმოჩნდნენო. თუ ეს ითქმის სპარსეთის ძველი ლიტერატურის შესახებ, რატომ იგივე არ ითქმის საქართველოს ლიტერატურისა და ისტორიის შესახებაც. ვინ და როდის გამოიკვლია ის აუარებელი გონებითი ნაწარმოები, რომელიც დაგვიტოვეს მე-X—XII საუკუნის მოღვაწეთა? ვინ და როდის გამოიკვლია ღვაწლი იმ სკოლებისა, რომელნიც ბრწყინავდნენ ამ აღნიშნულ საუკუნოებში? ვინ და როდის ზედმიწევნით დაგვიხატა ამავე დროის ისტორია საქართველოსი და მის მეზობელ ქვეყნებისა? და ბოლოს, ვინ და როდის წარმოგვიდგინა წვლილადი

ცნობები შესახებ თამარის მამა-ბიძის ოჯახისა და სასახლის ცხოვრებისა, აგრეთვე ცნობები შესახებ დავით სოსლანისა, რუსის გიორგისა, მუტაფრადინისა, შარვანშისა, ოსის ბატონიშვილებისა, ალექსი კომნენისა, რომელსაც თამარმა დაუპყრო ტრაპიზუნეტი და გაამეფა? ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ყველა ამის შესახებ თუ საკმაო ცნობები გვქონოდა, მაშინ რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“ ახსნაც არ გაგვიჭირდებოდა. თუმცა ეს ასეა, თუმცა ჩვენი „ოქროს საუკუნის“ გამოსახატავად ჯერ არ დაბადებულან საკუთარნი ნიბურნი, ჰიბბონნი და ვებერნი, მაგრამ ყველა იმ მასალიდგან, რომელიც დღეს გვაქვს, შეგვიძლიან აღვნიშნოთ მსგავსი ნასკვები ერთის მხრით თამარის ცხოვრებისა და მეორეს მხრით „ვეფხისტყაოსნის“ მოთხრობას შორის.

საზოგადო მსგავსება ამ ორთავე მოთხრობათა (თამარის ისტორია ქართლის ცხოვრებით და ნესტან-დარეჯანის ამბავი ვეფხისტყაოსნით) ის არის, რომ ეს ქალწულნი მეტის-მეტად ლამაზნია, ბრძენნია, მათი ცოლად შერთვის სურვილი აღძვრია არა ერთსა და ორს ბატონიშვილს, პირველიცა და მეორეც უარპყოფენ უცხო გვარ-ტომიდგან სასიძოს მოწვევას, ორთავეს ჰსურთ შეერთონ თვისივე გვარ-ტომი და ირთავენ კიდევ: თამარი დავით სოსლანს და ნესტან-დარეჯანი ტარიელს.

აი კერძო მსგავსებაც.

ქართლის ცხოვრებით.

ვეფხისტყაოსნით.

გიორგი III-ეს ჰყავს ერთად ერთი ასული თამარი.

ფარსადანს ჰყავს ერთად ერთი ასული ნესტან-დარეჯანი.

გიორგი III არის მპყრობელი შვიდთა თემთა და სამეფოთა (გვ. 279).

ფარსადანი არის მფლობელი შვიდთა სამეფოთა.

თამარი აჩის მზეთა მზე, ნათელი, ნათელთა ელვარება, მზეებრ მაშუქებელი სხივ-კამკამებათა (გვ. 277), მფლობელი შვიდთა სამეფოთა შვიდ-მნათობიერი (278), მნათობი სოფლისა (გვ. 293).

ნესტან-დარეჯანი „ვთქვით თუ მზეა, ზოგთა სთქვეს: არის მთვარეო. ვუჭკვრეტთ პირსა მნათობსა, ელვათა მოელვარებასა. მისი ციმციმი მხისაებრ ეფინება არებას“.

გონება ვრცელი და ენა ბრძნად მეტყველი ვერ შესძლებს თამარის ღირსებათა აღწერას (გვ. 291).

„მისსა ვერ იტყვის ქებას ყოვლი ბრძენთა ენები“.

რუსუდან იყო ჭ მეფისა, ქვრივი, ხვარასან-ერაყს გათხოვილი. ამ რუსუდანს სიბრძნის სასწავლებლად მეფე გიორგიმ მისცა თამარი

„დავარ იყო და მეფისა, ქვრივი, — ქაჯეთს გათხოვილი. მას სიბრძნისა სასწავლებლად თვით მეფემან მისცა შვილი“ (ნესტან-დარეჯანი).

თამართან ერთად იზრდებოდა ახალგაზდა დავით სოსლანი

ნესტანთან ერთად იზრდებოდა ტარიელი.

თამარი მისის მამის სიცოცხ-

„ქალია (ნესტანი) სამეფო ჩვენ-

ხლეშივე მეფედ სახელდებულ-
იყო.

დავით სოსლანი იყო გიორგი
მეფისავე გვარისა, საქართვე-
ლოს მეშვიდე სამეფოს—ოსე-
თის მეფის ძე, შვილად გაზრ-
დილი გიორგი მეფის სასახ-
ლეში.

დავით სოსლანი მოეყვანა აღ-
საზრდელად სახლსა შინა თვის-
სა.. იგი იყო ორთავე კერძო
თა გვართაგან სახელმწიფო
(გვ. 292).

დავით სოსლანი, გიორგი მე-
ფის სიკვდილის შემდეგ, ერთად
ერთი კანონიერი მემკვიდრე იყო
საქართველოს ტახტისა, რადგან
ბაგრატიონთა გვარში რჩებო-
და მხოლოდ სამი პირი: და-
ვით სოსლანი, თამარი და თა-
მარის ქვრივი და მოხუცი მა-
მიდა რუსუდანი.

თამარის საქმროდ შვენოდა
გამორჩეულიყვნეს „მიჯნურნი
ლომნი და მზენი, მხეცებრ გა-
ჭრილნი ამას მზისათვის (გვ.
284). თამარისათვის ხელდე-

განვე სახელდებული“ (ფარსა-
დანის სიტყვები)

ტარიელი იყო ნესტან-დარე-
ჯანის მამის გვარისა, ინდოე-
თის მეშვიდე სამეფოს მეფის სა-
რიდანის ძე. „მეფემან სთქვა:
„შვილად გავზრდი, თვით ჩე-
მივე გვარი არსა“.

საპატრონოდ მზრდიდეს სრულ-
თა ლაშქართა და ქვეყანათად.

ტარიელიც ფარსადან მეფის
კანონიერი მემკვიდრე იყო,
რადგან ამ მეფის სიკვდილის
შემდეგ მის გვარის წარმომა-
დგენლებად რჩებოდნენ ტა-
რიელი, ნესტან-დარეჯანი და
ფარსადანის ქვრივი და და-
ვარი.

საქმროდ ნესტან-დარეჯანისა,
რომელიც „დაბადებითვე მზესა
ჰგვანდა“ და რომლისაგან „აწ
მედების სახმილი აღისა“, გა-
მოჩნდნენ ხვარაზმშას შვილი,

ზიან ყოველნი მსმენელნი ბრწყინვალეებისა მისისა (გვ. 289), ხოლო ახლოს მყოფთა ესე ვითარი აქვნდა ტრფილება და სურვილი, რომელ არცა-ღა უღირსთა უღირსობისა აქვნდა კდება და თვისთა თვისობისა გავლენა (გვ. 289). თამარის საქმროდ მოვიდნენ სულთანის შვილი მუტაფრადინი, ოსთა მთაფრის შვილები, შარვანშა აღსართან, რუსი გიორგი, ბიზანტიის იმპერატორის შვილი ალექსი. მაგრამ ყველა ესენი «არა შვენოდნენ» ქმრად თამარისად, იგინი მოიშორა თამარმა და შეეუღლა დავით სოსლანს, რომელიც იყო „მკვიდრი საყდრისა მისისა“ (გვ. 292).

დავით სოსლანი იყო „მოყმე ფრიად მშვენიერი, ნაკვთად კარგი, ბეჭ-ბრტყელი, პირად ტურფა, ტანად ზომიერი, ზრდილობით კეთილად ზრდილი და წვრთნილი, მხნე და ძლიერი, რაინდობითა და შვილდონსობით უსწორო, შემმაერთებელი, ახოვანი, და ყოვლითურთ სრული“ (გვ. 292),

გულანშაროს მეფის ძე, ქაჯეთის მეფის შვილი როსან, მაგრამ ნესტანშა ამათი მიჯნურობა უარ-ჰყო, მოიშორა იგინი თავიდგან და შეირთო თვისი ერთად ერთი მიჯნური ტარიელი, რომელიც იყო მკვიდრი საყდრისა მისისა.

ნახეს უცხო მოყმე, რომელიც ჰგვანდა ლომსა და გმირსა. ვით კატასა ჰხოცდა ლომსა. „ძალად ლომსა, თვალად მზესა, ტანად ვგვანდი ედემს ზრდილსა. „სროლასა და ასპარეზსა აქებდიან ჩემგან ქმნილსა“. — ტარიელმა წიგნი კარგად იცოდა. ერთის სიტყვით, «მისებრი მართ დაბადებით ვინცა

და „მჯობი ყოვლისა შვილ-
დოსანისა, ცხენოსნისა, მკვირ-
ცხლისა, მოასპარეზისა, ყოვ-
ლისა მწიგნობრისა და, ვითა
დღეს სჩანს, მისებრი არსადა
ვამოჩენილა“ (გვ. 293)

თამარს ძლიერ ეწინიან სის-
ხლის დაქცევისა: „შორს იყო
ყოვლისა მოსისხლეობისა, თვა-
ლთა დაბნელებისა. მშვიდ იყო
და მყუდრო და მშვიდობისა
მყოფელი (გვ. 283).

და მისცა ამილახრობა გამ-
რეკელსა თორელსა, რომე-
ლი . . . ამირსპასალარიცა იქმ-
ნა (გვ. 283).

ვინმცა იწყოს რიცხვი, იქმ-
ნას ურიცხვი გოარი მათგან
დანათვალისა. რიყე თვალისა
წინნათალისა. ჰსჩანს მარგა-
ლიტი ოდენ ბურთისა საბურ-
თალისა. აქვს ზარდანჩანი ლუს-
კუმებრ მათთვის დასაკრძალი-
თა. (თამარის სასახლე შავთე-
ლის აღწერით).

ყოფილა შობილი; „ვიმოწმებ
ღმერთსა ცხოველსა, მისებრივ
არვინ შობილა“.

ნესტან-დარეჯანი: „დიდსა სის-
ხლსა ვერ შეგაქნევ. დიადი
სისხლი უბრალოდ კაცმანცა
ვით იტვირთაო“. — „ქალი შე-
იქმნა ცნობილი“.

„უბოძა ამირბარობა. . . თვით
ამირბარსა ინდოეთს აქვს ამირ-
სპასალარობა“.

ვინმცა ჰქმნა რიცხვი ოქროსი,
ვერვისგან დანათვალისა. მუნ
იდვა რიყე თვალისა ხელ-წმინ-
დათ განათალისა. ჩნდის მარ-
გალიტი ოდენი ბურთისა სა-
ბურთალისა. ჰპოვეს ერთი ზა-
რადხანა აბჯრისათვის ახლად
ქმნილი. (ტარიელის სასახლე).

ავთანდილ გადინადირა ქედი მალალი ტყიანი . . . შეელსა ისარი ჰკრა. მუხისა ძირსა გარდახდა კეცხლი დაანთო ძლიერი. სანამ მწვადი შეიწოდა, ცხენსა მისცა საძოვარი. (ლეგენდით)

მთით ჩამოვიდა ავთანდილ, გავლო წყალი და ტყენია. ისრითა მოჰკლა ნადირი. შამბისა ძირსა გარდახდა, კეცხლი დააგზო კვესითა. ცხენსა მისცა საძოვარი, ვინემ მწვადი შეიწოდეს.

აფრიდონ ახნაური თამარის მოწყალებით განდიდებული და ამადლებული ვიდრე მსახურთუხუცესობამდის და თმოგვის და სხვათა ციხეთა პატრონობით აღზეებული. . . ბრძოლა ჰყვეს ურთიერთს კელისუფლებისათვის (ქართ. ცხ, გვ. 281).

ფრიდონი წაეჩხუბა თავის ბიძასა და ბიძის შვილებს სანადირო აგარაკის კელის უფლობისათვის. ტარიელმა უშველა ფრიდონს, ბიძაძენი დაამხეს. ამის შემდეგ ფრიდონს მის სამთავროში მეფედ იხსენიებდენ, ხოლო ტარიელს მეფეთ მეფობით.

საყურადღებოა ისიც, რომ რუსთაველის გმირები ქართულად უბნობენ: „ყმა ტკბილი და ტკბილ ქართული სიკეთისა კელის მხდელი“. ანუ: „დარეჯანს უხმობენ ქალს ქართულად“.

ვეფხისტყაოსანში არის ერთი ადგილი, რომელიც, ჩვენის აზრით, გვიმტკიცებს იმას, რომ თვით რუსთაველიც მონაწილე ყოფილა თავის გმირების მოქმედებაში. აღწერს-რა შოთა როსტევან მეფისა და ავთანდილის ნადირობას, მერმე „უცხო მოყმეს“ შეხვედრას და ამ მოყმის გადაკარგვას, — გვეუბნება:

„მასვე წამსა დაიკარგა, არ უნახავს თ ვაღსა ჩვენსა“.

თუ ამ ნადირობაში არ რეულიყო თვით რუსთაველიც და წყლის პირას თავის თვალით არ ენახა უცნაური მოყმე, არა გვგონია, რომ მას ეხმარა სიტყვა „ჩვენსა“ და ეთქვა „არ უნახავს თვალსა ჩვენსა“.

აქვე საჭიროა შევეხოთ იმ კითხვას, თუ თამარის უდიდებულეს ღვაწლად რა მიაჩნია რუსთაველს, თუ რათ მიგვიწვევს იგი და რათ გვეუბნება: ა) თამარს ვაქებდეთ მეფესა, ბ) შევეწივნეთ ტარიელს, ტურფადსა უნდა ხსენება, გ) შევიტყოთ, თუ სამთაგმირთა მნათობთა რათ სჭირთ ერთმანეთის მოწება და დ) რათ ამბობს პოეტი

ჩემი აწ სცანით ყოველმან: მას ვაქებ, ვინცა მიქია,
ეს მიჩნს დიდად სახელად, არ თავი გამიქიქია;
იგია ჩემი სიცოცხლე, უწყალო, ვითა ჯიქია.
მისი სახელი შეფრქვევით ქვემოზე მითქვამს, მიქია.

ჩვენ ვიცით, რომ თამარი უქია არა მარტო რუსთაველს, არამედ სხვებსაც, მაგ, მემატიანეს, შავთელს, ჩახრუხაძეს. თუ შევიტყოთ, რათ უქიათ ამ სხვებს თამარი, მაშინ იმასაც აღვიღად გავიგებთ, თუ რუსთაველი რათ იყო აღტაცებული და გახელეებული, თუ უწმინდესის სიყვარულით რათ გაუმიჯნურდა იგი თვის მბრძანებელს, რათ დაკარგეს მისთვის „გული, გონება და სული“.

თვალს გადავავლებთ-რა ჩვენს მატიანეებს, ვხედავთ, რომ ამ მატიანეთა აღმწერელნი ყოველთვის

დიდის ხოტბით იხსენიებენ მამულისა, სარწმუნოებისა და ენისათვის თავ-დადებულ კაცებს და, პირიქით, ჰგმობენ ქვეყნისა და სჯულის მოღალატეთ, გადაბირებისა და უკულმართობის გზაზედ მდგომარეთ. ამგვარივე საწყაულით მიუწყავს მოსე ხონელი თავის გმირებს „ამირან-დარეჯანიანში“, ამგვარადვე ამკობენ ყველანი თამარს.

თამარიო, გვეუბნება მემატიანე, იყო აღსავსე ყოველითა სიკეთითა: სიმშვენიერითა, წარჩინებულის გონებითა, ზნეობითა, სათნოებითა და ღვთის-მოყვარებით. იგი იყო თავ-მდაბალი, შრომის მოყვარე, ქვრივ-ობოლთა, დავრდომილთა და ეკკლესიათა მაშენებელი, სასო და მსაჯული ქვრივთა და უსასო ქმნილთა, იგი იყო ისეთი, რომე „არა სადა დაება-და ღმერთსა მისებრი, არცა-ლა მგონიეს, თუ დაბადებად არს“. აი ასრეთი დედოფალი დაჯდა მამის ტახტზედ. აი ამან დასცა მახვილი მტერსა, ამან განავრცელა და განაძლიერა საქართველო, ამან „შემოიკრიბა შვიდი სამეფო“, ამას თავი დაუკრა მალაღმა კავკასიონმა, დარუბანდმა, ისპანმა, ყარნუ ქალაქმა, ტრაპიზუნტმა, ამან მიანიჭა ერს შინაური მყუდროება, განათლება და მართლ-მსაჯულობა. აი ამიტომაც სწერს მემატიანე: „ყოველთა პირნი ერთბამად მზა იყვნეს, რათა ღირსი რამე თამარის საქებულობა სიტყვა აღმოთქვან: ყრმანი თამარის ქებასა მელექსობდიან; მეებნენი გინა მეჩანგენი თამარის შესხმათა მუსიკობდიან; მენავენნი, ნიავეკეთილობათა

შინა, თამარის ქებათა იტყოდინან; ყოველი სოფელი საესე იყო მის მიერთა ქებითა და ყოველი ენა აღიდებდა თამარსა. სახლთა ზედა აკროსტიხურად თამარის შესხმათა დასწერდეს; ბეჭედთა, დანათა და არგანთა (კვერთხი) შეამკობდეს და ზედა თამარის ქებასა დასწერდეს... და თამარის მზით ფიცულობდეს“.

შაკუთელი თავის „შესხმაში“ ლაღადებს:

შემოკრებით ბრძენო, ათინელთ ძენო, თამარს ვაქებდეთ
მეფედ ცხებულსა,
კრეტს, ალაბს, მალრიბს, ეგვიპტეს, შაშრიბს, ჩინეთ-ჩინეთსა,
თარშის ქებულსა,
ვარსკვლავთ-მრიცხველნო, სხვათ ბრძენთ მკითხველნო,
ვერ ძალგიძთ ქებად, თავს ჰყოფთ ვნებულსა.

შემდეგ იგი განაგრძობს: „მესმა ზევსური, რა ვნახე, ვსური, რომ სიტყვა მეთხვზნეს მე მისა ძნობად“. თამარმა, ვით ივლისის მზემან, ისრე მოგვანათაო, მან შემუსრა, შეფრქვა მტერნიო და შეიქმნა სვეტად სჯულისა, ზღუდედ სულისა, შვიდთა სამეფოთ ძირ-მტკიცე გოდლადა, ზედ-კართა ზღრუბლადა, ცის კამარათა ზედ-მდეგად. დოვლათ-სვიანად სუფევს თამარი, რომელმან მთვარესავით გაგვინათლა არე. თამარ დედოფალო, შენ შეიქმენ სადიდებელ—თაყვანის-საცემელ, რადგან

თვალი ხარ ბრმათა, თვით მზრდელი ყრმათა, მშიერთა
პური, უსახლთ სართული,
მამა ობოლთა, მსაჯული ქვრივთა, შიშველთ სამოსლად
მონიკებულო;

მოხუცებულთა, შრომით რებულთა სიმტკიცის კვერთხად
მისაყრდნობელი;
უცხოთ მოყვარე, გლახაკთ მოწყალე, მსჯელი მსჯავრისა
და სამართლისა.

ჩასრუსაჲ სწერს:

„მო ფილოსოფოსნო, სიტყვითა არსნო, თამარს
ვაქებდეთ გულისხმიერსა“, რადგან მან დაღუპა და
დაამხო მტერნი, განაძლიერა და განანათლა საქარ-
თველო, რადგან იგი არს

თამარ წყნარი, შესაწყნარი, ხმა ნარნარი, პირ-მცინარი,
მზე მცინარი, საჩინარი, წყალი მტკნარი, მომდინარი,
მისთვის ქნარი, რა არს ქნარი, არსით მთქნარი, უჩინარი,
ვარდ შამბნარი, შამბ მალნარი, ლაწვ-მწყაზარი უუქ
მფინარი.

მუსურმანთა სიმართლით მსვრელი,
ურჩთა კლვად მკოდი, სულტანთა მგოდი,
ხალიფას სვისა ჯვართა მშლელი...
მეფე მთავართა, მფლობი ჯავართა,
სოფლისა წყალთა დამაშვენალი
პონტის ზღვისითგან არს უფლებანი . . .
მკვდართა აღმდგენი, ბრმა-კოჭლთა მდგენი...
მალალი, დიდი, უკლები მშვიდი, წრფელი, უცრუო..

ყველა აქედგან ცხადად სჩანს, თუ თანამედრო-
ვენი რისთვის შეჰხაროდნენ თამარს, რისთვის აღი-
დებდენ მას და უგალობდენ. განა ვინ იქნებოდა იმ
დროს ისეთი უკუღმართი, რომ არ ეფიცა მზე იმ
დედოფლისა, რომლის მარჯვენამ თავზე კაკალი და-

ამტვრია აურაცხელ მტერს და დათრგუნა ძლიერება აგარიანთა შამქორს, ბოლოსტიკეს, ტრაპიზუნტს, არდებილს, ისპაანს და სხვ.

თამარის დიდება სულს უფროთოვანებდა არა თუ მარტო მისს თანამედროვეებს, არამედ შემდეგ საუკუნოების მწერალთაც, როგორც მაგ. გრაგოლ ორბელიანი, რომლის შემდეგი მშვენიერი ლექსი სხვა არა არის რა, თუ არა გრგვინვა-ქუხილი თამარის დიდებულთა საქმეთა.

ვარსკვლავად გვინათს სახე ნათელი,
თუაღნი სიამით გამომაცენნი,
სარო—ტანადი, ნაზად მრხეველი,
თითნი ნარნარად ბროლის ნათაღნი!

ვითარცა ღმერთი შვენიერების,
ქველმოქმედების, სახიერების,
ვით ტრედი მადლის მშვიდი და წყნარი,
ეგრეთ მშვენებით მოვალს თამარი!

სხივ-ცისკროვანი მისი გვირგვინი
უპყრავს დიდებას და სათნოებას;
წინაშე მისსა ძლევა და მუხნი.
განადიდებენ მისსა მეფობას!

მის დროშას მოსდევს დიდი ორბელი,
შოთა უკუდავი, ბრძენი ჭყონდიდი.
მხედართ მთავარი დიდი მხარ-გრძელი,
გამოეკელი, ლომებრ გულადი!

თამარის დროშა გაშალეს, შეკრბა დიდუბეს ლაშქარი,
კახი ფარ-შუბით, თუში ხმლით, ფშაღ-ხვესურს შვენის
აბჯარი,
მკლავით ძლიერით ქართლელი, ვით ციხე-ბურჯი მაგარო,
ოსი ფეხ-მარდი, მთიული ბრძოლაში შეუპოვარი!

მესხი სწავლითა ქებული, გმირი იმერი ზრდილობით,
და მშვილდოსნობით აფხაზი, გურული, მეგრი მკვირ-
ცნობით!..

თამარი ლოცავს ჯვართა, ჯარს ამხნევს გულის-უხვევით;
გული მეფისა ზღუა არის, უსამზღვროება წყალობით!..

გალაშქრდენ, მისწვდენ კარნუსა, (აზრუმი), ერთის შე-
ტევით მილეწეს!
ლომებრ მისცივიდენ სინოპსა, მის ციხე ზღვაში გარდა-
გდეს *);

განვლეს არეზი, თავრიზი, ყაფლანქუ გარდაიარეს,
და მტვერი გაოხრებისა ღვთის რისხუად ყაზმინს თავს
დასცეს!

ძნელი წარმოსადგენია, რომ ამისთანასა და ამ-
დენ ამბებს არ აღეფრთოვანა სული იმ კაცისა, რო-
მელიც უპირველესი მამულისშვილი იყო, იმ კაცისა,
რომელსაც ყველა თანამედროვეზე უკეთესად ესმო-

---

*) აქ პოეტი იგულისხმებს ნამდვილ ისტორიულ ამბავს. თამარმა აიღო ტრაპიზუნტი (1204 წ.), საცა დააარსა იმპერია და იმპერატორად დასვა ალექსი კომნენი (იხ. ისტორია ჰობბონისა, VII, გვ. 12; გეორგ ფინლეის ისტორია საბერძნეთისა და ტრაპიზუნტისა, გვ. 354—498; ქრონიკა მიხეილ პანარეტისა და სხ.).

და მნიშვნელობა სამშობლოს კეთილგანწყობილობისა და რომელსაც ყველაზე მომეტებულად ემორჩილებოდა ქართული ლექსი და სიტყვა.

და რომ ყოველივე აღნიშნული კარგად ესმოდა რუსთაველს, ესა სჩანს მისის სიტყვებიდან.

აი თათბირი ნესტან-დარეჯანისა და ტარიელისა:

ნესტან-დარეჯანი. მე და შენ დავსხდეთ ხელმწიფეთ, ჰსჯობს ყველა სიძე-სძლობასა. სასიძო (ხვარაზმშას შვილი) არ შემოუშვა.. ეგე ამბად არ ეგების, რომე სპარსნი გაგვიხასდენ. სპარსთა ვერა ვიქმინდოეთისა ქამასა, ჩემია მკვიდრი მამული, არ მივცემ არცა დრამასა.

ტარიელი. სხვა მეფე დასჯდეს ინდოეთს, მერტყას მე ჩემი ხმალია?!

ამ მრავალ-მნიშვნელოვან სიტყვებით, საფიქრებელია და დასაჯერებელიც არის, პოეტი გვიხატავდეს თვისსა და თვის გმირთა პოლიტიკურს მიმართულებასა და საზოგადოდ კი ახალგაზდა საქართველოს მისწრაფებასა და ლტოლვილობას.

როგორც ვიცით, ვახტანგ გორგასლის შემდეგ, სპარსთა და ბერძენთა შუღლისა გამო, დაირღვა საქართველოს ერთობა, და დასავლეთ ნაწილს ივერიისას გაუხასდენ ბიზანტიელნი, ხოლო აღმოსავლეთისას — სპარსნი. ამ დროს ქართველთა ერის შემაერთებელ — შემაკავშირებელ ძაფად დარჩა მხოლოდ ქრისტეს სარწმუნოება, რომელსაც დარაჯად უდგა

მცხეთის სამთავრო და საქათალიკოსო საყდარი. მაგრამ ასრეთმა ყოფამაც დიდხანს არ გასტანა. მეშვიდე საუკუნეში არაბთა ძლიერებამ პირქვე დასცა სპარსეთი, შეასუსტა ბიზანტია და დაიმორჩილა საქართველო. საზოგადოდ ქვეყნების დამპყრობელთა პოლიტიკა მოითხოვს, რომ დამონავებულ სახელმწიფოს ერთობა დარღვეულ იქმნას, სახელმწიფო შენობის ერთეული სხეული განაწილდეს, დაქუცმაცდეს. ამავე გზას დაადგნენ არაბნი. მათის ძალმომრეობისა და ვერაგობის გამო საქართველოში ერთის უზენაესის სახელმწიფო ტახტის მაგიერ წარმოსდგა დამოუკიდებელი სამეფოები—კახეთ-სერეთისა, აფხაზეთისა—და მრავალი სამთავროები, ხოლო თვით ნამდვილი მემკვიდრენი ძველის სამეფო ტახტისა მიიმალნენ ტაოსა და არტანუჯში, და არაბთა მფლობელების რიდისა გამო ველარც-კი იწოდებოდნენ მეფეებად, არამედ მამფლებად და ერისთავთ-ერისთავებად. ამგვარმა ყოფამ გასტანა მეთე საუკუნის დასასრულამდე. ამ დროს უდიდებულესმა მეფეებმა—ბაგრატ მესამემ და მისმა მამობილმა დავით დიდმა მოსპეს წვრილ-წვრილი სამთავრო—სამეფოები და შეაერთეს აფხაზეთ-საქართველოჲს ტახტები. ბაგრატი შეიქმნა მფლობელად და პატრონად მთელის კავკასიისა შავის ზღვიდგან კასპიის ზღვამდე. სერეთის მეფეებს მარტოდა დარჩათ აჩრდილი ხელმწიფობისა, მათი დღეები უკვე დათვლილი იყო, მათს დღეგრძელობას წუთიერი მნიშვნელობა და ჰქონდა, და

ამიტომაც, აღვიდა-რა საქართველოს ტახტზე დავით აღმაშენებელი, ცერეთის დამოუკიდებლობაც მოისპო და მთელი ივერია გაერთიანდა; ხოლო ამ გაერთიანებამ ისეთი ძლიერება მიანიჭა ქართველს ერს, რომ იგი ახლა თვითონ გაუხასდა იმათ, რომელნიც აქამდე ხასად უსხდენ მას. ჩრდილოეთის ნაწილი სომხეთისა ხმლით დაპყრობილ და შემოერთებულ იქმნა. ქართველმა მკლავმა მახვილი დასცა სპარსეთს, დაანგრია მცირეაზიის სასულთნო და დააარსა ტრაპიზუნტის იმპერია, აღაფრიალა თვისი დროშა დარუბანდს, დალისტანს, საჩჩინოს, ოსეთს. ქართველი ერი ტანში გაიშალა, გამარჯვებებმა გაამხნევეს იგი, აღაფრთოვანეს მისი სულის კვებება, საქართველო აღყვავდა, კავკასიას მოეფინა ქართველთა ერის გენიოსობის მიერ შექმნილი გონებრივი და ხელოვნური ძეგლები, ქართველთა პოეზიის ყვავილებმა შეამკეს კავკასიონის მწვერვალნიცა და ღეღე-ყურენიც.

აი ამისთანა დიდებისა და ძლევა-მოსილობის ჟამს გარდაიცვალა მეფე ვიორგი III, მამა თამარისა. მის სიკვდილის შემდეგ, როგორც სჩანს ქართლის-ცხოვრებიდამ, ბაგრატიონთა გვარში დარჩა დავით სოსლანი და თამარი მისის მამიდის რუსუდანითურთ. ვის ეკუთვნოდა საქართველოს ტახტი?—თამარსა და დავით სოსლანს. ვინ უნდა ყოფილიყო თამარის ქმარი?—ის, რომელიც „მკვიდრი იყო საყდრისა მისისა“, როგორც თვითონვე თამარი ამბობს (ქართ. ცხ..

გვ. 292). საეკლესიო კანონით ეს დავითი ერგებოდა ქმრად თამარსა?—ერგებოდა, ვინაიდან მათ შორის იყო „მეექვსე ნათესაობა“ (გვ. 292). მაშ რატომ პირველადვე თამარმა არ შეირთო დავით სოსლანი, ნუ თუ თამარს, რომელთანაც ყრმობითგანვე შეზრდილი იყო სოსლანი, არ უყვარდა იგი, ნუ თუ მას არ შეეძლო თამარის შარავანდელობის შესაფერი მეფობა?

რომ თამარს უყვარდა დავით სოსლანი, ეს დამტკიცდა მით, რომ მრავალ საქმროთაგან თამარმა მხოლოდ იგი გამოირჩია თავის მეუღლედ; რომ სოსლანმა მხარი დაუმშვენა თამარს, ამას ღალატებს ყოველი ნამოქმედარი ამ მეფისა, ამას მოწმობს ქართლის ცხოვრება, რომელიც გვეუბნება, რომ „ტახტსა ბედნიერსა დასხდენ ორნი მნათობნი, ორნი მზენი, განმანათლებელნი ყოველთანი“.

ვიმეორებთ, მაშ თუ ყოველივე ეს ასრე იყო, რატომ და რა მიზეზით პირველადვე თამარს არ შერთეს ეს დავითი?

საქმე ის არის, რომ ობლად დარჩენილ თამარს, თუმცა მეფე იყო იგი, არ შეეძლო თავის ნებითა და ძალით გაემეფა ის კაცი, რომელიც თვითონ უყვარდა. ამ შემთხვევაში საჭირო იყო დასტური საქართველოს დიდებულ მებატონეთა და თვით ჯარისაც, რომლის მოთავე უნდა შექმნილიყო იგი სიძე-მეფე. ამას დაუმატეთ ისიც, რომ თამარის მშვენიერებას მოეხიბლა და გაეჭრა მრავალნი „მოყმენი

მშვენიერნი და დიდებულნი შვილნი ბერძენთა და რომთა, სულტანთა და სკვითთანი, სპარსთა და ოვსთანი“, და არათუ ესენი, არამედ, როგორც ზევითა ვსთქვით, თვით „ახლოს მყოფთაც ესე ვითარი აქვნდა ტრფიალება და სურვილი, რომელ არცა-ღა უღირსთა უღირსობისა აქვნდა კდემა და სირცხვილი, არცა თვისთა თვისობისა განვლენა, ყოველნი ხელდებოდენ მისთვის.. შარავანდნი თამარის ნათელთა ბრწყინვალეებისანი ეფინებოდეს იატაკსა ამის მიწისასა და ყოველთა აღძრვიდა სურვილად მისსა“. ამ ყოფაში რა უნდა ექმნა თამარს, რომელი ამათგან უნდა გაებედნიერებინა თვისის მეუღლეობით და თვისის გვირგვინის განაწილებით? რაღა დარჩენილიყო იმის მეტი, რომ თამარსა და მის მიჯნურს სოსლანს დროებით დაემარხათ თვისი სიყვარული, თვისი კანონიერი უფლება და სასიძოს ამორჩევა მიენდოთ ერისათვის, რომლის ხელმძღვანელი იყო ზემორე ხსენებული აუარებელი ბრბო თამარისათვის გაჭრილთა და საქართველოს სამეფო გვირგვინის მოსურნეთა. ამ შემთხვევაში ერთად ერთი-ღა გზა იყო საქმის გამოსაგვარებლად, სწორედ ისეთი, რომელსაც დაადგა ტარიელი. ფარსადანმა და მისმა მეუღლემ მიიწვიეს ტარიელი და ჰკითხეს: „აწ ქალისა ჩვენისათვის ქმარი გვინდა, სად მოვნახოთ, რომე მივცეთ ტახტი ჩვენი? ხვარაზმშა თუ მოგვცემს შვილსა საჩვენოდ, მისებრივ არ რომელია... მათსამცა შვილსა სასიძოდ ჩვენთვის სხვა სჯობდეს რომელი?“ ტარიე-

ლი მეტის-მეტად ჭკვიანი იყო, მიხვდა, რომ „მათ წინასვე დაეპირათ ეს საქმე, დაეშალა, ვერ დაშლიდა, მეფე იყო ამის მდომელი“ და ამიტომ ჰკადრა: „ჩემგან დაშლა ამისი არ ითქმის, არ საქნელია“.

სწორედ ასრეც უნდა მოქცეულიყვნენ თამარიცა და დავით სოსლანიც და ამასთანავე ტარიელისავით გულში უნდა დაემარხათ ის აზრი, რომ

მემცა დაშლა ვითა ვკადრე, რადგან იგი ვერ მი მხვდარა:
არ თუ იცის, ინდოეთი უპატრონოდ არ გამხდარა!
ერთი მე ვარ მემამულე, სხვასა მართებს არად არა!
ვის მოიყვანს, არა ვიცი, ანუ იგი ვინ მომცდარა!

ამისთანა „მომცდარ“ სასიძოდ ბევრი ბჭობაძიების შემდეგ მოიწვიეს რუსი გიორგი და რუსულდანის პირით მოახსენეს თამარს შეერთო იგი ქმრად. თამარს თავზარი დაეცა, განცვიფრდა ასეთის კადნიერების გამო და გამეხებულმა წარმოსთქვა: „კაცნო, ვითა ღირს შეუტყობლად ესე ვითარისა საქმისა ქმნად? არა ვიციტ კაცისა ამისთვის უცხოისა არცა ქცევა, არცა საქმე, არცა ბუნებისა და ჩვეულებებისა, არცა მხედრობისა და სიქველისა. მაცადეთ ვიდრემდის განიცადოდ ყოველთა სიკეთე, გინა სიდრკვე მისი!“ ხოლო სასიძოს მომწვეველნი „წინააღუდგებოდეს, უშვილობასა და სახლისა მისისა უნაყოფოებასა მოახსენებდეს, დრტვინვიდეს და წინამძღვარსა სპათასა ითხოვდეს, და ყოვლითურთ შეაიწროებდეს სულსა მისსა, ირემთა ემსგავსებოდეს,

სპილოთაებრ არა განიხილვიდეს მისაყრდნობელსა, ესოდენსა მძიმესა საქმესა მსუბუქად შეეხებოდეს“. თამარმა „ყოვლად უწადინელმან ქმრისამან იაჯა ჟამად დახსნად ქორწინებისა“... „ხოლო დედოფალმან (რუსუდან) და სპათა არა მიუშვეს ამისა ქმნად, არამედ ფრიად აიძულეს და განამზადეს ქორწილი“.

ყოვლად შევიწროებულს თამარს იმის მეტი აღარა დარჩენოდა-რა, რომ თვისი თანხმობა გამოეცხადებინა.

ექვი არ არის, ამისთანა იძულებითი ცოლ-ქმრობის მოწინააღმდეგენი, თამართანა და დავით სოსლანთან ერთად, ბევრნი სხვანიც იქმნებოდნენ, მაშინდელი დროის საქართველოს თავი კაცები ვერ მოითმენდენ, რომ ვინღაც უცნობი და გამოუცდელი კაცი, ვინღაც «ბარბაროზი», «სკვითი» და «ხაყანი» გამხდარიყო ქმრად თამარისა და მეფედ საქართველოსა, მათ არ შეეძლოთ გაეხარებინათ ეს უცხოელი მეფის ძე, რომელიც მათზე დაბლა იდგას სიქველითაცა და მხედრობითაც. საქართველო ძლივს განთავისუფლდა უცხოელთა მოხასეობისაგან და ამიტომაც გაგებულ კაცებისათვის ძნელი დასათმობი იყო, რომ უცხოელისავე გამეფებით მათი სამშობლო ისევ სხვის სახასოდ შექმნილიყო *). დავით

---

*) რომ ეს ასრე იყო, ამას, მგონი, თვით მატიანეც აღნიშნავს: „შემდგომად ამისსა (ქორწინების მერე) განვიდეს ტფილისით მეფე რუსთა და უფროსლა აფხაზთა“ (ქართ. ცხ. გვ.

სოსლანს, საქართველოს ტახტის მემკვიდრეს, ეს სახმილავი დასწავდა...

აი, აქ უნდა იყოს წვერები იმ აღშფოთებისა, რომელიც დაეტყო თამარს სასიძო რუსის მოყვანის გამო და აგრეთვე ნესტან-დარეჯანს ხვარაზმშას შვილის მოსვლის გამო. ამ ორთავე ამბავთა აღწერილობაში—ისტორიულსა შესახებ თამარისა და პოეტურსა შესახებ ნესტანისა—ჩვენ ვხედავთ დიდს ერთობას: იქაცა და აქაც სასიძოებს იწვევენ საპატარძლოების დაუკითხვად, იქაცა და აქაც სასიძოები უცხოელთა მეფის ძენია, იქაცა და აქაც. საპატარძლოები წინააღმდეგენია მოწვეულ სანეფოების შერთვისა, იქაცა და აქაც არიან კაცნი, რომელნიც ბნდებიან და ჭკუა-გონება ელევით საპატარძლოებისადმი ტრფიალისა და სურვილისა გამო.

თუ დავუკვირდებით მატიანის დანარჩენს მოთხრობას შესახებ რუსის სვებედისა და აგრეთვე რუსთველისას—შესახებ ხვარაზმშას შვილისა და ნესტან-დარეჯანისა, ჩვენ აქაც დავინახავთ დიდს მსგავსებას.

რუსმა რომ ჯვარი დაიწერა თაპარზე, აღარც აცხელეს და აღარც აცივეს, შეჰყარეს ჯარი, ჩააბარეს ამ რუსს და წარგზავნეს ყარსს. ეს ლაშქრობა გაგრძელდა დიდხანს. აქედგან ჯერ არც კი იყო და-

---

286). როგორც ვხედავთ, მემკვიდრე რუს-გიორგის, თაპარის მეუღლეს, არც კი ვხადის ქართველთა მეფედ!

ბრუნებული ეს რუსი, რომ მან გამოიჩინა „ბარბაროსული საქციელები“, ხოლო ლაშქრობილამ რომ დაბრუნდა, თამარმა აღარც კი მიიკარა იგი, გაეყარა მას, საბერძნეთს განდევნა და თვითონ კი ჯვარი გადიწერა დავით სოსლანზე.

განა საეჭოც იყო, რომ ეს ასრე არ მოხდებოდა? თუ ტარიელი მემკვიდრე იყო ინდოეთის ტახტისა და გინდ შეერთო ნესტან-დარეჯანი გინდ არა მაინც იგი ტახტი მისი კუთვნილება იყო, განა ასრეთივე უფლება არა ჰქონდა დავით სოსლანსა? თუ ტარიელმა მოკლა ნესტანის სასიძოდ მოსული მეფე ინდოეთისა და მერე შეუთვალა ფარსადანს

ხელმწიფე ჰხამს მქნელი სამართლისა:ერთილა მე ვარმემკვიდრე, სამართლად ტახტი უჩემოდ არვისად მისახდომია, ღმერთმან არ მოგცა ყმა შეილი, გიზის ერთაი ქალია, ხვარაზმშა დაჰსვა ხელმწიფედ, დამრჩების რა ნაცვალაია! სხვა მეფე დასჯდეს ინდოეთს, მერტყას მე ჩემი ხმალია?! შენი ქალი არად შინდა, გაათხოვე, გამარიდე, ინდოეთი ჩემი არის, არვის მივსცემ ჩემგან კადე, ვინცა ჩემსა დამეცილოს, მისით მასცა ამოვფხრიდე!

ვიმეორებთ, განა ამავე გარემოებაში მყოფი დავით სოსლანი არ შეეცდებოდა მოეკლა და წაეწყმიდა რუსი გიორგი?

ნესტანი რომ ეფიცება ტარიელს, ჩემს ქალწულობას მე შენთვის დავიცავ, შევინახავო, განა იგივე ქალწულობის შენახვის სარჩული არ უდევს იმ

ამბავს, რომ რუსზე ჯვრის წერის შემდეგ, ვინ იცის, იმავე დღესვე, იგი რუსი წარგზავნეს ყარსს!...

დასასრულ, ორთავე ქორწინების—თამარისა და ნესტან-დარეჯანის—ბოლო ერთია:

ტარიელი ჰკლავს უცხოეთიდგან მოსულ სასიძოს. ინდოეთის სამეფო იშლება, ჰღელავს. ნესტან-დარეჯანს ამწყვდევენ ქაჯეთის ციხეში. ტარიელი ავთანდილისა და ფრიდონის შემწეობით ჰელეტავს მტრებს, ირთავს ნესტანს და მეფდება ინდოეთში.

დავით სოსლანი ჯვარს იწერს თამარზე, რომელიც კანონიერი მეუღლეა ჯერ ისევ ცოცხალის მეფის რუს-გიორგისა. საქართველო იშლება, ჰღელავს. ამერეთი ემხრობა დავით სოსლანსა და თამარს, იმერეთი გიორგის. სოსლანის ჯარსა და, საზოგადოდ, მის საქმეს, ვითარცა ტარიელისას ავთანდილი, მოთავეობს ამირსპასალარი გამრეკელი ¹⁾). რუ-

---

¹⁾ ტარიელის „საქმეს“ რომ მოთავეობს ავთანდილი და წინამძღოლობს, ეს იმიტომ კი არაა, რომ ან ტარიელი იყოს დამჯდარი ხასიათისა და ან ავთანდილი გამჭრიახი გონებისა და მკვირცხლი ხასიათისა. არამედ იმიტომ, რომ ავთანდილი არის ამირსპასალარი და ამასთანავე ტარიელის მეგობარი „ვის სიკვდილი მოყვრისათვის თამაშად და უჩანს მღერად“. ავთანდილი, ვითარცა ამირსპასალარი, დიალაც რომ მოვალე იყო ეხმარა ყოველი ღონის-ძიება თვისის მბრძანებელის ხვაშიადის შესასრულებლად. ასრევე იქცევა ამირსპასალარი გამრეკელი, რომელსაც რუსი მიჰყავს ყარსს („სანაპიროების დათვალიერება“), იქ დაჰყოფს სამს წელიწადს (ვითარცა ავთანდი-

სი მარცხდება. მას იჭერენ, მის მოკვლა უნდათ, მაგრამ თამარს, ვითარცა ნესტან-დარეჯანსაც, სისხლის დაქცევისა ეშინიან, ყველა მოლაღატეს აპატიებს. და რუსსაც ანთავისუფლებენ და დევნიან სამშობლოდგან. მღელვარება მაინც არა სცხრება. რუსი ისევ შემოდის საქართველოში. მას ამარცხებენ, ატყვევებენ და იგი კვალ-წმინდათ იღუპება. აი, ამის შემდეგ დავით სოსლანი ხდება კანონიერ მეუღლედ თამარ დედოფლისა და მეფედ საქართველოსა.

ასრე იმარჯვებს ნაციონალური მიმართულება თამარის ცხოვრების მოთხრობითაცა და ვეფხის-ტყაოსნითაც. «ეგე ამბად არ ეგების, რომე სპარსნი გაგვიხასდენ»—აი, ჩვენის აზრით, «ვეფხის-ტყაოსნის» დედა-აზრი, რომელიც დიდხელოვნურად მოუქარგავს უკვდავს მამულიშვილს და რომელსაც იგავურად იმიტომ გამოუთქვამს ეს აზრი და ინდოეთსა და არაბეთს იმიტომ გადუტანია ეს ამბავი, რომ ნამდვილის სახელების აღნიშვნით ა) არ გამოაშკარაებულყო ყრმობითგანვე გაჭრით გამიჯნურება ორთავე მნათობთა, რომელთათვის ესრეთი გამოაშკა-

---

ლიც) და მერე განდევნის რუსს და თამარს რთავს დავით სოსლანს, ვითარცა ავთანდილიც იღებს ქაჯთა ციხეს და აქორწინებს ნესტან-დარეჯანსა და ტარიელს. ლაშქრობისა და ომების დროს მეფენი, სამხედრო წეს-წყობილობის მიხედვისამებრ, ექვემდებარებოდნენ ამირსპასალარს და პირველობას მას უთმობდნენ. ასრეთი დამოკიდებულება ავთანდილსა და ტარიელის შორისაც, ჩვენის ფიქრით.

რავება საჩოთიროცა და საწყენიც იქნებოდა, და ბ) არ შეურაცხყოფილიყო პიროვნება იმ კაცებისა, რომელთაც დავით სოსლანის გამეფება არა სწაღდათ, რომელთაც «ქვეუძღაოთ ბუნება კეკლუცთა ზედან ფრენითა».

ვასრულებ წერილს ბარონ სუტნერის სიტყვებით და გიორგი წერეთლისა და პლ. იოსელიანის გამოკვლევით და აქვე ჩაფურთავ ნაწყვეტს ვ. ორბელიანის ლექსიდან „ობოლი“.

„ვეფხისტყაოსანმაო, — ამბობს სუტნერი“ — ჩემზე ისეთი შთაბეჭდილება მოახდინა, როგორც მაღალ ხელოვნურ ქმნილებამ, რომელიც ერთად ერთია თავის გვარ თხზულებათა შორის და მარგალიტივით ობოლი, რადგან მე მასში ვერსად ვერ შევხვდი იმისთანა ადგილს, რომელიც ამტკიცებდეს ამ პოეტის მიბაძვას წინანდელ პოეტებისადმი. თუ ალაგ-ალაგ იმას აქვს ამოკრეფილი ზოგიერთი აზრები ძველის ფილოსოფოსებისა, ეს გარემოება სრულიად იმას არ ამტკიცებს, რომ პოეტი ჰბაძავდა ლათინთა და ბერძენთა მწერლებს, ეს მოწმობს მხოლოდ პოეტის გონების შემუშავებასა და კულტურას. რაიც შეეხება ხერხს შემოქმედობისას, გრძნობათა კეთილშობილებას, აღფრთოვანებას აზრისას, — ქართველთა შეუძლიანთ სიამაყით წარმოსთქვან, რომ მათი ეროვნული პოემა არ არის მიბაძვა არც ჰომიროსისა, არც ვირგილიუსისა: იგი პირველიდამ უკანასკნელ კაბა-

დონამდე წმინდა რუსთველისებურია და მხოლოდ რუსთველისებური“.

გ. წერეთელი¹⁾: „ვეფხისტყაოსანი საქართველოს ერს სიბრძნის ჭურჭლად მიაჩნია, საიდგანაც მოხუცი და ახალგაზდა, ყველანი თანასწორად იღებენ თავის მეცნიერებას... მეათე საუკუნეში, 976 წ., გამაჩნდა ერთი სახელ-განთქმული მხედარი თორნიკე. ამან აღაშენა ათონის მთაზე ივერიის მონასტერი და ამით დიდი ღვაწლი დასდვა საქართველოს განათლებას. ამ დროდგან სასულიერო მწერლობა მეტი არ შეიძლება, ისე გამდიდრდა წიგნებითა. ბაგრატ მესამის მეფის დროს ივერიის მონასტერში სცხოვრებდა წმ. ექვთიმე, რომელმაც, როგორც ამბობენ, სთარგმნაო ცხრაას-ოცი სასულიერო და საერო სხვადა-სხვა თხზულება. მეთერთმეტე საუკუნეში, როდესაც ბაგრატ მეოთხე გამეფდა, ათონის მთაზე სცხოვრებდნენ წარჩინებულად განათლებულნი და დიდნიჭის კაცები: იოანე ხახულელი, რომელსაც მის დროს მაღალ სიტყვიერებისათვის ოქროპირად უწოდებდნენ; იოანე პეტრიწი, მთარგმნელი პლატონის და არისტოტელის ფილოსოფიისა ქართულს ენაზე და გიორგი მთაწმინდელი, რომელმაც გაათავა საღმრთო წერილის მეორედ თარგმნა, დაწყებული წმ. ექვთიმესაგან. მემატიანეთა სიტყვით, ამ დროს და-

¹⁾ „დავითიანი“, წინასიტყვაობა გიორგი წერეთლისა.

ფუძნდა ქართულს ენაზე მრავალ-გვარი მეცნიერება: ღვთისმეტყველება, ფილოსოფია და სიტყვიერების სწავლა. — საერო მწიგნობრობაზე საქართველოში განსაკუთრებით არაბებს ჰქონდათ დიდი გავლენა. ვარსკვლავთ-მრიცხველობა, მათემატიკური აღრიცხვა, ლექსთა წყობა და ერთ-გვარი დაბოლოება სულ იმათგან შემოიღეს. ამ სახით ორნაირი განათლების ზედმოქმედებით მწიგნობრობამ იმატა, ენა დაიქნა და შეივსო გრამატიკული ფორმებით; ამ შემთხვევაში განსაკუთრებით არაბულს პოეზიას ჰქონდა იმაზე კარგი გავლენა. იმის წყალობით ქართული ენა შეიქმნა ტკბილ გასაგონად. მთელი აღმოსავლეთის ბუნების სიმდიდრე თავისი თვალითა და მარგალიტით ქართულს ენას მიეცა მასალათ, რომ მრავალ ნაირი ფილოსოფიური აზრი და პოეტური სურათები გამოეხატა. დადგა თამარ მეფის დრო და რუსთველის დიდმა პოეტურმა ნიჭმა ისარგებლა ამ ენით. ამისმა შეთხზულმა „ვეფხისტყაოსანმა“ დაავიროვინა ეს დიდებული ისტორიული დრო საქართველოს ერისა. — ერის დაუღალავემა შრომამ და მეფეების გმირულმა მოქმედებამ დააფუძნა ძლიერი თავისუფალი სახელმწიფო, რომელმაც სხვა აღმოსავლეთის უპირველეს სახელმწიფოებში ამაყათ აიღო თავი და მაშინდელს ისტორიულს მოძრაობაში თავისი წილი მოითხოვა. აი, ამისთანა გარემოებამ დაბადა საქართველოში ორგვარნი პოეტურნი თხზულებანი: „პოემები და შესხმითი პოეზია“. პირველ გვარში ხე-

ლოვნურათ აღიწერა და ცოცხლათ გამოიხატა ერისა და იმის მეფეების გმირული მოქმედება, მეორე გვარი კი შეიცავდა ქებას დაუფიწყარ თამარ მეფისას. შესხმითს პოეზიაში სახელი განითქვეს მოსე ხონელმა და ჩახრუხაძემ, ხოლო რუსთველი და სარგის თმოგველი შეიქმნენ დაუფიწყარნი პოემით და მოთხრობებით, რომლებშიაც გამოიხატება მაშინდელი ყოფა-ცხოვრება, ჩვეულება, ხასიათი და განსაკუთრებით ღრმათ არის გამოკვლეული, — მაგალ. „ვეფხისტყაოსანში“, კაცის გულის თქმა და სულის კვეთება... რუსთაველმა თავის პოეტურის ნიჭით, ნორჩი მგზებარე გრძნობით აღტაცებულმა, ჩამოაცალა ერის გონებას ფარდა და დაანახვა მრავალ გვაროვნებით აღსავსე ბუნება, რომელშიაც, როგორც დიდებულს წალკოტში, ყოველივე ბრწყინავდა და სიცოცხლით სტკბებოდა... რუსთაველმა დიდი ნაბიჯი წაადგმევინა წინ თავის ერს. იმან აღირჩია თავის თხზულების საგნათ უმანკო გრძნობით გაცხოველებული სიყვარული. ძალიან მოკლეთ რომ გამოვსთქვათ „ვეფხისტყაოსნის“ აზრი, ის შეიცავს უმთავრესი გმირის თავ-შეუკავებელს წადილს მიჯნურისადმი და დაუწყნარებელს ბრძოლას საშინელს დაბრკოლებასთან, რომელიც ყოველ ნაბიჯის გადადგმაზე გზას უხლართავს საწყალ შეყვარებულს; ამის გამო იმის დადაგული გული და სისხლ მფრქვევი თვალები მუდამ შორს არიან ამომავალი მთვარის უნათლესს მიჯნურზე, ზოგჯერ ტარიელი მოიგონებს იმ ბედნიერს წამს,

როდესაც, ვით ზეციურს მნათობს, ისე შესცქერო-
და, ხან შორი-ახლო მდგომარე, ხან გვერდით მჯდო-
მარე, ნესტან-დარეჯანის მოელვარე მშვენიერებას
და რომ ველარ უძლებს ამ მოგონებას, გულს ცე-
ცხლი ედება, ელდა უვლის და გონება უბნელდება.
...მეორე გმირი ავთანდილი სრულებით არა ჰგავს
ტარიელს: ერთია ცეცხლი, მეორე წყალი; ერთი
ჰგავს მრისხანე ცას, რომელიც ელვით და გრვეინ-
ვით ჰმუსრავს ყოველსავე, რაც იმის გამწყრალს სა-
ხეს წინ უდგება დედამიწის ზურგზე; მეორე ჰგავს
მოწმენდილს ცას, ბრწყინვალე დღეს, რომელიც
ერთს მხიარულათ გამოანათებს და, რაც ცის კამა-
რაზე შავი მრისხანე ცეცხლ-მომქშინავი ღრუბლებია,
სულ ერთიანად გაფანტავს. ცხოვრების დარჯაკში
ვატარებული ავთანდილ ყოველს საქმეში ისე გამო-
ცდილია, რომ იმის მავნებელი გულის თქმა ერთ
წამსაც ვერ ასცდება იმის გონების ბრჭყალებს: არა-
ოდეს არ აჩქარდება. თუ არ გონიერება, ვნება ვე-
რაოდეს ვერ შეიპყრობს იმას... რუსთაველი უყუ-
რებდა ქვეყანას განათლებული ბერძნის თვლით,
ესე იგი იმის აზრით ბუნებას განკაცებული თვისება
ჰქონდა და დიდი მონაწილე იყო კაცის ბედ-იღბალ-
ში. ამის გამო ბუნება ითვლებოდა კაცის პირველ
მეგობრათ და მზრდელათ. ამას გარდა „ვეფხისტყა-
ოსანშიაც“ ეტყობა იმას, რომ კარგად უნდა სცოდ-
ნოდა სპარსული და არაბული ენები. ერთის მხრით
საბერძნეთის შეხედულობა ბუნებაზე და კაცზე, მე-

ორეს მხრით ბუნებითი სიმდიდრე არაბულის ენისა, რომელიც იმდენათ ტკბილ-გასაგონია, როგორც ბულბულის ათას-ნაირი სტვენა, შეიქმნენ რუსთველის ხელში „ვეფხისტყაოსნის“ მასალათ... ის ღრმა გრძნობა, რომელიც თითქმის ყოველს „ვეფხისტყაოსნის“ მუხლში მჩქეფარებს, მთიდგან გადმოვარდნილის ნაკადულისავეთ, ის ღრმათ შესწავება ცხოვრებისა, რომელიც ანდაზებათ დაბნეულია საქართველოში, ის კეთილშობილური შეხედულობა ბუნებაზე და კაცის თვისებაზე, ბოლოს ის მდიდარი გარეგანი შემკულობა ამ თხზულებისა შეიქმნენ მიზეზათ, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ გახდა საერო ენათ, რომლითაც ყოველი ქართველი კაცი თავს იქებს და იმით იწრთვნება.

ნაწყვეტი ვახტანგ ორბელიანის ლექსიდან — „ობოლი“.

იყო ობოლი, სიობლეში აღმოიზარდა,
იმ ობლისთვის ამ ქვეყანას არვინ ზრუნავდა,
მაგრამ ზრუნავდა იმ ობლისთვის ღმერთი მაღალი.
მას მაზედ ჰქონდა მიქცეული მოწყალე თვალი.
დალოცა, ბრძანა: „აღვსილიყავ ჩემის მადლითა,
სული უმანკო გეგზნებოდეს საღმრთო ალითა,
გქონდეს ნათელი, წმინდა გული, ბრძენი გონება,
ძმობის, ერთობის, სიყვარულის მაღალი გრძნობა;
აზრი მდიდარი, ენა ტკბილი, სიტყვა დამწველი,

დიდების სხივით შეიმოსოს შენი სახელი!
და მან სიტყვამა და სახელმა ანათონ ლამპრად,
შენის სამშობლოს შვილთა გულნი აცხოვლონ მარად!“

აჰა, ობოლი გარდავიდა მთასა და ტყესა,
მიდის და მისდევს ზღვის კიდისკენ დიდს მდინარესა.
ნახა შავი ზღვა ლურჯი, წმინდა, მიძინებული

ქვეყანავ ღმერთთა, მიწავ გმირთა, ელლინთ მამულო,
მტარვალთ ხელითა დანგრეულო და წამებულო,
დიდო აკვანო, დიდო კერავ განათლებისა,
დიდო სამშობლოვ ჰომერის და თემისტოკლისა,
შენ შეიშვილე და შენ იძმე იგი ობოლი,
ღ შენთ ძეთ სწავლით ღ მათ სიბრძნით აწ შემკობილი,
უკვე ჭაბუკი ზღვას მოაპობს და ნავით უმზერს
შორს ცას სამშობლოს და სპეტაკსა იალბუზის წვერს!
უმზერს და თვალთა მათ შევენებას ველარ აშორებს,
სამშობლო მიწას უამბოროს გული აშურებს....

გადმოხტა, მიწას უამბორა და თაყვანი სცა,
და მას ეზმანა, რომ მან მიწამ მის გულს ხმა მისცა!

წავიდა, მიდის, აჰყვა მასვე დიდსა მდინარეს,
უმზერს მთა-ბართა, თვის საყვარელ სამშობლო მხარეს.
ნახა: აქ კლდენი, ფრიალონი გზად იჭრებიან,
ძველნი ტაძარნი დანგრეულნი კვალად დგებიან;
იქ გზას უჭრიან ღრე-კლდეებში, მთებით ბარს, რუთა;
აქა აგებენ მალალ კოშკებს, მაგარ სადგურთა,
იქა—ტაძართა, დიდთ პალატთა და მაგარ ციხებს;

ესმის ყოვლის მხრით მაღალი ხმა წერაქვ-ბარისა,
ჭეკა ნაღმისა და საამო ხმა სიმღერისა.
ნახა სამშობლო ცხოვრებისათვის ახლად დგებოდა,
ახლის ცხოვრებით და დიდებით იმოსებოდა.

დიდების სხივით შემოსილი ნახა თამარი,
იმისი სახე მშვენიერი და მოღიმარი,
მისი სიტურფე, მის სინაზე, მისთ თვალთ ნათელი,
ივერის მთა-ბართ და ერისა მანათობელი!
მაშინ აღმოხდნენ იგი ლექსნი მის მაღლის სულით,
ლექსნი დამწველნი, ლექსნი ტკბილნი, სავსენი სიბრ-
ძნით,
მოკამკამენი წყაროს წყალნი, ცით ნაპერწკალნი,
აღმას-ზურმუხტნი, მარგალიტნი, უფასო თვალნი!

მეფე-შვენება ზის თვის ტახტზედ ფიქრით მოცუდი,
თლილსა თითებში მას უპყრია დადი რვეული,
ბროლის მკერდ ქვეშა წრფელი გული ძლიერად უძგერს!
დიდებულთ კრება ტრფიალებით თვის მეფეს უმზერს,
ჰკვირობს მის სიბრძნეს, მის სიტურფეს ზ მის შვენებას,
ელის მისს ნაზს ხმას, მისს ნაზს ღიმილს და მშვიდს
ბრძანებას...

ბრძანა: „მსურს ვნახო, ვინც წარმოსთქვა ესე ლექსები,
ტურფად წყობილნი, მარგალიტნი, საგოგმანები.“
მოჰგვარეს იგი; არს ჰაბუკი და მშვენიერი.

ნათელს თვალებში მას უბრწყინავს მაღლი ციური:
გონების სიბრძნე, სულს სიშვიდე და გულწრფელობა,
ძმობის, ერთობის, სიყვარულის მაღალი გრძნობა!

მეფემ-მშვენებამ გადაავლო თვალი ნათელი,

არ გამოჰკითხა მას არც გვა-
რი, არცა სახელი:
უბრძანა მხოლოდ: „ეს ლე-
ქსნი გულს ვით ჩაგინერგ-
დნენ,
გულთა დამწველნი ვით აღ-
მოხდნენ, ვით დაიწერნენ?“
— დილო მეფეო! მაგ რვე-
ულში რაც დაიწერა,
შენმა ნათელმა, მშვენიერ-
მა სახემ შთაჰბერა.—
ნათელი მეფე მას უმზერდა
ტკბილის ღიმილით,
უთხრა: „ეს ლექსნი შთა-
ბერილნი გაქვს შენ ცით
მაღლით:
იყავ დიდებულ და დიდე-
ბულთ იყავ შვენება,
ჩემის სამეფოს გვირგვინისა
შენ ხარ დიდება!“
ვინ იყო იგი და რა იყო
იმის სახელი?
ის იყო შოთა, დიდი შო-
თა რუსთაველი! ¹⁾

¹⁾ ავტორს ხშირად გაუგონია თავის დედის, მეფის ირა-
ლა II-ის ასულის თეკლასაგან, რომელიც გარდაიცვალა 1876

ფილოსოფოსის პლატონ იოსელიანის აზრი შესახებ რუსთაველისა და მისის ვეფხის-ტყაონისა ¹⁾.

პოეტის სახელი შოთა ისეთივე ძველია, ვითარცა ქართველთა გვარტომი ²⁾. თავისი სიცოცხლის ბოლო ჟამი პოეტს დაუღევეია იერუსალიმის ქართველთა ჯვრის მონასტერში.. პოეტი ვერ ეტევა ამ მსოფლიოში. იგი მიელტვის უმაღლეს სივრცისაკენ, უსაზღვროისაკენ. ასრეთია მოთხოვნილობა ადამიან-

---

წ., რომ საქართველოს სამეფო სახლში ძველ დროითგანვე სიტყვიერად გარდმოცემა დარჩენილა: შოთა რუსთაველი ყოფილა ობოლი, ტომით მესხი, სოფელ რუსთავითგან, რომლის სახელითაც იმ დროებში მისთვის უწოდებიათ „რუსთაველი“, იგი იყო მშენიერი სახის კაციო,

შენიშ. ორბელიანის ლექსების გაკომცემლისა.

1) იხ. წიგნაკი Шота Руставели, პლ. იოსელიანისა.

2) შოთა, აშოთ, აშოთან და აშოტ, ალბად, ერთსა და იმასვე ნიშნავენ—გრძელს (იგულისხმეთ: შოთი, გაშოტვა). ამ სახელით უმეტეს ნაწილად იწოდებოდნენ მეფენი, მთავარნი და დიდებულნი კაცნი, ვითარცა: აშოტ დიდი († 826 წ.), აშოტ გვარამის ძე († 869), აშოტ კეკელა († 867 წ.), აშოტ კუხი († 918 წ.), მეფის ბაგრატის ძე აშოტ († 885), აშოტ კისკასი († 939), აშოტ კურატპალატი († 952). იყო აგრეთვე ვინმე შოთა ართოვაჩოსძე; იგი ერია იმ შეთქმულთა შორის, რომელთაც სურდათ თამარის მამის გიორგი მეფის დამხობა ჭმის მაგიერ დემნა ბატონიშვილის გამეფება. შემდეგში ეს შოთა ართოვაჩოს ძე შეიქმნა გიორგი მეფის უერთგულეს მონა-ყმად. ვინ იცის, ეს შოთა ართოვაჩოს ძე იყოს ის დიდებული პოეტი, რომლის სიტყვა დღეს გვატკბობს ჩვენ!

ნის სულისა, განუსაზღვრელისა ადგილმდებარეობითა და დროჟამით. რუსთაველმა არ იკმარა მისწრაფება ქვეყნიურ სიმშვენეირისადმი, რომელსაც იგი დაჰგალობდა, და იწყო ქება-დიდება ციურ მშვენეირებისა, ქვეყნიურ სიყვარულის მისწრაფებას მიაღვენა უმაღლესი ღვთიური სიყვარული, ქვეყნიურმა ჭეშმარიტებამ მის გონებას წინ გადუშალა ციური ჭეშმარიტება, გულის გრძნობამა და აღტყინებამ მას დაანახვა მსოფლიოს უმაღლესნი გრძნობანი, ქვეყნიური ბედნიერება მან მიაღგავსა ციავ ღლის მყუდროებას. ასრე-
თი სულისკვეთება პოეტისა გამოსჩანს მის სიტყვებში, მის სიმღერა-ანდაზებში.

პოეტი მთლად შთანთქა სარწმუნოებამ. მისწრაფებანი ჭეშმარიტებისა, კეთილისა და მშვენეირებისა მან ჰპოვა ქრისტიანობასა და საეკლესიო საგალობლებში, მან ააკვნესა ქნარი სიონისა. და ამ მხრივ შოთა რუსთაველი სჭარბობს თვით დაღვრემილს ბაირონს. იგი უფრო სპეტაკია, ვიდრე ბაირონი, ბრწყინვალეა, ვიდრე პეტრარკი, და ზნეობრივია, ვიდრე მილტონი და დანტე. რუსთველი დაცურავდა მსოფლიოთა ოკეანეზედ, რომელსაც არა ჰქონდა ნავთსაყუდელი, ხოლო ბოლოს ჰპოვა თვის უმაღლეს ფიქრთა და გრძნობათა ნავთსაყუდელი ჯვრის კვარცხლბეკს ქვეშე. იმ დღიდგან, რა დღესაც ეს ჯვარი ამადლებულ იქმნა, მოისპო წვალემა, აღარ სუფევს საიდუმლოება, რომლის გამოსაცნობათ, კაცთა გვარტომის საბედნიეროდ, იტანჯოდა ჰკუა ადამიანისა.

იერუსალიმში, მისწრაფებათა ერთად ერთ თავსათარ-
ში, დაასრულა მან თვისნი დღენი და მიჰბარათა ცა-
თა ცათასა. აქედგან, ვითარცა ბრწყინვალე წერტი-
ლი ციურის უკვდავებისა, იწყება მისი ქვეყნიური,
დროებითი და ციური, უკვდავი უკვდავება. ქვეყნი-
ურ სიონის დიდებამ შემოსა სახსენებელი მისი ციურ
სიონის დიდებით. მრავალ საუკუნეთა და შთამომა-
ვლობათა განმავლობაში სული რუსთაველის გენიო-
სობისა დაფრინავს საქართველოს სამეფოსა ზედა მა-
დლითა და კეთილნაყოფიერად. მისი პოემის ხელ-
ნაწერები გაჩნდა ყველა თავად-აზნაურთა ოჯახებში
და მეფეთა სასახლეებში და სხ.

რუსთაველს არავისაგან არ უსესხნია არც ნა-
ქვსი წერისა, არც საგანი თვისის ეპოპეისა, არც
ხერხი თხრობისა. მისი პოემის საგანი არის მიბაძვა
რომანისა, რომელშიაც წარმოდგენილია გმიროსაზნა
და რომელიც ნასესხებია არაბთაგან, აღმოსავლეთის
ქალიფათა სასახლეებიდგან, იმ სასახლეებიდგან, რომე-
ლნიც მაშინდელ დროს იყვნენ ერთად ერთნი საფა-
რნი გონებითი და მწერლობითი ნაწარმოებისა და
ადამიანის ჭკუის საუნჯეთა.

თვით წოდება „ვეფხის ტყაოსანი“ სპარსულია.
„შაჰნამედგან“ ანუ მეფეთა ისტორიიდგან სჩანს, რომ
სპარსნი, უკანასკნელ ქასრეს დრომდე, იცვამდნენ
ვეფხის ტყავს. რუსთაველი, რასაკვირველია, იცნობდა
სპარსეთისა და ინდოეთის ძველი დროის პოეტებს.

ხოლო თვითონ კი, უწოდებს-რა თავის ქმნილებას „თარგმანს“ სპარსულიდამ, ამით სცდილობს დამალოს უმაღლესი მნიშვნელობა თვისის გენიოსობისა, იმ გენიოსობისა, რომელმაც შექქმნა ორიგინალი პოემა, ყოვლის მხრითა და წვლილობით დამოუკიდებელი: თვისება გენიოსობისა არის თავმდაბლობა, ხოლო ამ მდაბლობით გამოიხატვის თვით ჭეშმარიტი უდიდებულესობა.

მისს სამაგალითოსა და აქამდის შეუდარებელს ლექსში გამოთქმულია აღმოსავლეთის საგმიროსნო ეპოპეა, ეპოპეა ბრძოლათა, და სიყვარულის სიმშვენიერე მისის თხრობისა უფრო გულსა სწვდება, ვიდრე მწყემსებრივი თხრობა თეოკრიტისა; მისი ელეგია და სინარნარე უფრო სჭარბობს, ვიდრე ელეგია ტიბულისა. მისნი თხრობანი თავგადასავალთა უფრო მეტია და უფრო საინტერესო, ვიდრე ამადისისა.

საქრისტიანო ევროპა სამართლიანად ამაყოფს სამი პოეტის სახელით, რომელნიც საშუალო საუკუნოებში იგინივე იყვნენ, რაც ჰომიროსი ბერძენთა ულუმბოს ჟამს. ეს პოეტები იყვნენ დანტე, ტასსო და მილტონი, და იგინი ერთურთს ჰბაძავდნენ. ხოლო რუსთაველმა ამათზე აღრე დაჰმღერა თავისი სიმღერა და შეიქმნა მის შემოქმედად, მანვე განაბრწყინა ენა და უკვდავყო იგი შთამომავლობისათვის.

არ ვიშიშვი გმობისა, როდესაც ვამბობ, რომ ენა რუსთაველისა აღემატება ენას დანტესას, ტასსოსას

და მილტონისას. სიტყვათა და ფიქრთა მიმდინარეობა ჩვენის პოეტის აღმაფრენაში არავითარ დაბრკოლებას არა ჰხედავს არც ლექსთა წყობაში, არც თხრობათა საგანში და არც ნაკვეთებში. პოეტი ერთნაირად და თანტოლად მიმოფრენს. ჰორაციუსმა ჰომიროსის შესახებ სთქვა: „ხან-და-ხან თვით ღვთიურ ჰომიროსსაც სძინავსო“. რუსთაველის შესახებ ამის თქმა არ შეიძლება. მისის საგალობლების ქნარი მუდამ ერთნაირად უკრავს. მუზა, რომელიც უკარნახებდა მას აზრთა და ფიქრთა შესახებ სიყვარულისა, გმიროსანთა სიქველისა და კაცობრიობის ცხოვრებისა, რუსთაველს მოსვენებას არ აძლევდა.

ძველი დროის პოეტები შეეხებოდნენ ხოლმე სწავლას ღმერთთა შესახებ, რელიგიურს მითებს და ამისგამო აწყენინებდნენ ღმერთებსაცა, სარწმუნოებასაც და ერსაც, რომელსაც სწამდა იგი ღმერთები. თვით უკვდავი დანტეც, ქრისტიანობის დროის პოეტი, ვერ ასცდა ამგვარს ზნეობრივს სიმდაბლეს. ხოლო რუსთაველი მისებრივ არ მოიქცა და აიცილა ეს ბიწიერება. ამიტომაც უკვდავი პლატონი, განმდევნელი თვის მიერ შექმნილ რესპუბლიკიდგან პოეტებისა, რუსთაველს პირველ ადგილს აკუთვნებდა თვის სამთავროში.

თვის აღმაფრენაში ფრთეთა ზედა სიტყვათა მომდინარეთა, მოქნილთა და საწყობილსიტყვაოდ გამზადებულთა, თავისთავად მჩქეფართა, რუსთაველი აქა-იქ მოგვევლინება ფილოსოფოსად, და შექს-

პირისავით გვიხსნის ცხოვრებასა და მის მოვლენათა კაცთა შორის და საზოგადოდ ბუნებაში. საქართველო პოეზიის ქვეყანაა. ტურფა სამშობლო პურისა და ვაზისა ჰშობდა პოეტებს. მისი ქრისტიანებრივი და პოლიტიკური ცხოვრების ღვაწლი, რომელიც აკვირვებდა აღმოსავლეთსა და დასავლეთს, მრავალ საზრდოს აძლევდა პოეტებს. ბრძოლა მტრებთან სარწმუნოებისა და თვით-არსებობის დასაცველად აქ სწარმოებდა დაუცხრომელად, დაუცადებლად. მისი ცხოვრება გამსჭვალულიყო ქრისტიანობით, რომელიც წარმოადგენდა უკეთესს მხარეს ქართველის მოქალაქეობისას. საგალობელნი პინდისა და სიონისა აქ იგალობებოდნენ საღვთო ქნარსა ზედა არგანოსან ერისა.

რუსთაველის სამაგალითო პოემა, დღიდგან მისის დაბადებისა, შეიქმნა პოეტების სახელმძღვანელოდ. საყვირი პოეტის გალობათა მისწვდა ყოველს გულს. და მაშინ, ვითარცა დღესაც, ეს პოემა შეიქმნა საგნად საუბრისა, საკვირველებისა, მწიგნობართა შესწავლისა, ენად სიყვარულისა, ქალიშვილების გულთა დამატკობელად, გამმარტებელად ღრმათა და ჭეშმარიტთა გრძნობათა. მას იზებირებდნენ და იმეორებდნენ ქალაქებში, დიდებულთა ციხე-დარბაზებში, გლეხთა ქოხებსა და მეფეთა პალატებში და თვითტახტის გარშემოც. ხმებმა სიტყვათა და რჩეულ თქმათა შეჰქმნეს ის მუსიკა, რომელიც სწვდება ყურსაცა და გულსაც. ფილოსოფია და მჭევრ-

შეტყველობაერთნაირად ამკობენ მაღალ აზრებს პოემისას, ამ მწიგნობრობის წმიდათა წმინდანს. ეს არის სიწმინდე, რომელიც ერთნაირად სათანადოა ცისაცა, სამყაროსაცა, წმინდა სიყვარულისაც.

ეს პოემა არის ერის სულის მაჯა, მისი სარკე. ყველა შორეული, ყველა დაფარული გულის გრძნობათა და მისწრაფებაში, ყველა უაღრესი გონებისა და გონიერების აღმაფრენაში, ცხადად და თვალსაჩინოდ გამოხატა პოეტის მარჯვენამა და კალამმა. მოკლე სიტყვაობით, მაგრამ ძლიერად გამოხატა პოეტმა მისწრაფებანი გრძნობისა, ზნეობისა და სარწმუნოებისა და მიანიჭა მათ თოფის წამალში დაფარული ცეცხლის მაგვარი ძალა აღისა და ნათელი-სა. ასრეთია ქართული სიტყვა რუსთაველის კალამის მეოხებით, რომელმაც აღაფრთოვანა ენა ქართული უმაღლეს ჭეშმარიტებათა შესაგნებად. მისწრაფებანი სიყვარულისა, შვენიერებისა, სიგმირისა და ქველობისადმი განეფინა ჭკუა-გონების ატმოსფერასა ზედა, რომელსაც ისუნთქავდენ მკვიდრნი გრძნეულთა ქვეყნისა, ყოვლის მშვენიერებით შემკულისა, ხოლო ამ ქვეყანას დარაჯობდა დედოფალი (თამარ) ბრძენი, წმინდა, შვენიერი, შვენიერი არა მხოლოდ ხორციელად, არამედ სულიერადაც, ქრისტიანულად, დედოფალი უაღმატებულესი ყოველთა დედოფალთა, რომელთა სათნოება ოდესმე შეუნიშნავს ისტორიას.

სიწმინდე ჭაერო წიგნისა გამოითქვა წმიდა და კეთილშობილ სიტყვებით, მიმართულით ღვთისა-

დმი, რომელმაც პოეტს შთაჰბერა სიწმინდავე მისთა სიმღერათა. ესა სჩანს მისის პოემის პირველივე ტაე-პიდგან. ასრეთია პოეტის სულის კვეთება შორის იმ ერისა, რომელსაც ღვთისა მიერ შთაენერგა ქრისტიანებრივნი წმ. მისწრაფებანი და ამ მისწრაფებათ უაღმატებულეს ჰყვეს იგი, ვითარცა ფაროსი საქრისტიანო კავკასიონში, არაქრისტიან სახელმწიფოთა შორის.

დიდება რუსთაველისა უაღმატებულესია, ვიდრე დიდება ყველა მეფეთა და სპასალართა, რომელთაც კი უკვდავ ჰყვეს სახსენებელი თვისი მთელის ერის მესხიერებაში. რუსთაველის დიდებას ვერ შეედრება ვერც დიდება ქასრესი და იზედიგერდისა და ვერც პომპეისა და ჩინგისხანისა. გრგვინვა მათთა ძლევამოსილობათა უმეტესად არის სირცხვილი კაცობრიობისა და ხან კი სიმძულვარე ისტორიისა. ხოლო საერო პოეტის შრომის ნაყოფი—მისდამი სიყვარულია ერისა, მისდამი პატივისცემაა კაცობრიობის ჰკუისა.

ამისთანა ნაყოფი გონებრივ ღვაწლისა ერთის ერისა—დიდისა თუ პატარის—კუთვნილება კი არ არის, არამედ მთელის კაცობრიობისა. რომელ გვარტომსაც გინდ ეკუთვნოდნენ დიდებულნი კაცნი, თუ თავისის გონების ნაწარმოებით შველიან კაცთა წინმსვლელობას, იგინი ჩაიწერებიან მსოფლიო ისტორიაში. ამ პატიანეშია მათი სადგური, აქ ედგმით მათ ძეგლები. აქ არის მათი უხრწნელი აკლდამა.

რუსთაველი, თამარ დედოფლის მეხოტბე, სასულიერო მიმართულებისაა. ეს დაამტკიცა მან თვის ცხოვრების უკანასკნელ წამებით, როდესაც ბერად შეიმოსა, როდესაც იწყო ცრემლთა ფრქვევა და სინანული იერუსალიმს, გოლგოთის კარს. დროიდგან პოეტთა მამისა ვიდრე ბაირონამდე მგოსნების ხვედრია ტანჯვა და ტირილი.

ტანჯვათა უგრძნობლად გულის სიმები ხმებს ვერ აღმოაკვნესებენ. პოეზია არის ძახილი. იგი ვერ ხმაურობს, თუ გულს არა სწვდება. გულისცემა რაოდენადაც ძლიერია, იმდენად ხმაც, ეს გულის ძახილიც, ძლიერია. შთაბეჭდილებამ, გამოწვეულმა ბუნების სიმდიდრეთაგან, გონებრივისა და ზნეობრივ განვითარებისაგან, შეასისხლ-ხორცა ის სულის კვეთება, რომელიც ასრე ტკბილად და მომხიბლავად აღინიშნა ქალღმერთს. ფართე, განიერი და ვრცელი ჰავა-ყუდე აზიის უმშვენიერეს კუთხისა, გადაშლილისა კავკასიონის წიაღსა შინა, არის მდიდარი საუნჯე ადამიანის ჭკუისა და წარმოდგენისა. ამ შვენიერებათა ოკეანედამ გენიოსს ამოაქვს გრძნობანი ძლიერნი და საზოგადონი. ამ სიმდიდრეთა მრავალფერობის მეოხებით პოეტს ებადება აზრნი სპეტაკნი, მართალნი და უცხადესნი. თუ წერის ხელოვნებამ იქამდის მიაღწია, რომ ყოველი თქმა, ყოველი ფრაზა ძლიერ და გულის გამგმირავ ანდაზად ხდება,—ეს გენიოსის საქმეა. მკითხველი, დამტკბარი ამგვარ აზრთა სიმრავლით, აზრთა, აღმზრველთა სი-

ხარულისა, მხნეობისა, სულის აღმაფრენისა, თვითონაც, პოეტთან ერთად, დაფრინავს პარანასის მწვერვალებზე.

საიდგან წარმოსდგა ეს პირველ ხარისხოვანი სიბრწყინვალე საქართველოს მწერლობისა? რუსთაველი არ იყო მინერვა, რომ დაბადებულყო იუპიტერის თავიდგან, ვითარცა ღვთის სიბრძნის სიმბოლო. უსათუოდ მას ჰყვანდა წინამორბედნი და ჰქონდა ძველი ნიმუშები, და დაადგა გაკვალულს სალიტერატურო ნიადაგს. უკვე იყო თარგმანი ასურთა და ქალდეველთა წინასწარმეტყველებისა¹⁾, რომელთა საღვთო ქნარს ვერ უდრიდა ქნარი ჰომიროსისაც. მეხუთე საუკუნეშივე გვქონდა ლექსი უდიდებულეს პოეტის დავითისა ფსალმუნად და ახალი აღთქმა; აგრეთვე თხზულებანი ბასილი დიდისა, ქართულად ნათარგმნი მეექვსე საუკუნიდგანვე. პოეტნი იბადებიან. რუსთაველიც, პოეტად დაბადებული, თვის გარშემო ჰხედავს განათლებულს ერს, გვირგვინოსან მეფეებს, გმირთ საქმითა და დიდებით, სამეფო ხომალდით მცურავენს სისხლით მორწყულ არე-მარეზე. საეკლესიო საგალობელნი იგივე პოეზიაა ერისა. თავის წამებულთა მაქებელ ეკკლესიას უნდა შე-

---

¹⁾ რუსთაველის თქმას: „მათდა საბრძანისთა თხა და მგელი ერთგან სძოვდეს“ შეადარე წინასწარმეტყველის ისაიას სიტყვები: „მაშინ ძოვდეს მგელი კრავთა თანა“ (თავი ია, მუხლი ვ).

ექმნა ტაძართა გარე საკრავი ქნარი გასახარებლად ერისა მის კერძო ცხოვრებაშიაც, მეფეთა დარბაზებშიაც, დიდებულთა პალატებსა და გლეხთა ქოხებშიაც, საფლავის გარეშემოც და სხ. ერი, რომელიც მეფობს, არა ტირის, ტირიან მხოლოდ მტარვალთა მონანი. რუსთაველის დროს ცივილიზაცია ანუ მოქალაქეობა უმაღლესს მწვერვალამდე აღსული იყო და ეს ცივილიზაცია, მარტო მატერიალული კი არ იყო, არამედ ზნეობრივიც. მეცნიერნიც ამას ამბობენ, რომ ორთავე ამ თვისებათა შეკავშირება შეადგენსო ჭეშმარიტს ცივილიზაციას. ამის მიხედვით უფრო მეტს მოქალაქეობას შეიცავენ თქმულებანი სახარებისანი, ფილოსოფიურნი ჭეშმარიტებანი და ჩვენი პოეტის ტაევნი, შესისხლხორცებულნი ქართველ ერისა-მიერ, ვიდრე ის ბრწყინვალე ნივთნი, რომელთაც გაუვსიათ ლაჟვარდოვანი სასახლე ლონდონისა. მანქანები ვერ შობავენ მისწრაფებათა და გრძნობათა და ვერ დაუმკვიდრებენ ერს დიდებასა და ბედნიერებას. მანქანები — ადამიანის ხელებია და არა სული. მარტო სიტყვა, ვითარცა სულის განხორციელებული აზრი, არის მანქანა ჭეშმარიტებისა, და იგი სავსეა სინათლითა, სარწმუნოებითა, ზნეობითა, შვენიერებითა და ყოვლის კეთილითა. მხოლოდ სიტყვით, რომელიც არის სულის სარკე, იზომება და იწონება მოქალაქეობრივი განვითარების ხარისხი.

ასრეთია საქართველოს ლიტერატურის ისტორიისა და ერის მენსიერებაში რუსთაველი, ეს მეფე

ქართველ პოეტებისა. იგი არაბეთის უდაბურ ველების ანტარი კი არ არის, არამედ ერის მე XII საუკუნის მატიანის ტასო და დანტეა. იგი ჯერ ისევ სცოცხლობს ცოცხალ ერის მეტყველობაში. ეს უკვდავი მგალობელ-მადიდებელი მეფეთა, გმირებისა, ღვაწლთა, ერის ბედისა, ბუნების მშვენიერებისა, სარწმუნოების უკვდავებისა, ცხოვრების ჭეშმარიტებათა, გულის მოძრაობათა, ზენის ზენათა აღსავალ გზა-კიბეთა — ისევ ცოცხალია მისის სამშობლოის ყოველს კუნჭულში. მას ვერ მოჰკლავს ვერავინ და ვერაფერი: ისტორია უკუნითია და უკუნითი უკუნისამდე. პარნასი ისტორიისა სუფევს ზენის ზენათა, რომელსაც ვერ მისწვდება სული ბოროტი. ამ პარნასის სინათლეს ვერ მიეკარება სული ბნელისა. ბოროტი სული თვით გაურბის მას და ბნელსა და წყვილადში ჰკვერავს თავის ხვანჯს წინააღმდეგ ძეთა სინათლისათა. და იყო ნათელი და ბნელმან ვერა მოიცვა იგი.

ამსახით, რუსთაველის ხელმან და კალამმან შეჰქმნა სიტყვა ძლიერი და ძლევა-მოსილი. ხოლო სიტყვის ამგვარმა ძლიერებამ ჰქმნა ის, რომ ქართულ ლიტერატურაში რუსთაველი პოეტის სახელი კი არ არის, არამედ პოეზიისა. ძველ დროს პოეტებს ეძახდნენ წინასწარმეტყველებს, ხოლო რა მოეთხოვებოდათ: წინასწარმეტყველებსა და წინასწარმგონებლებს? — ნიჭიერება და მაღლი ძლიერის გრძნობისა, ფიქრი და აზრი გონიერი და მართალი, ცოდნა ყოველისფრისა,

ნათელი საზრისი, ცხადი და ძლიერი გამოთქმა, სხვათათვის საამოდ გარდაცემა თვისთა მისწრაფებათა და რწმენათა ჭეშმარიტებისა, კეთილისა და შვენიერებისა. საგნად უნდა აეღოთ სათნოება, სულიერნი და ხორციელნი ღვაწლნი, ერთგულობა მოვალეობისა, მამულისადმი გმირული ტრფიალება, ვაშკაცური სიმართლე, თავისუფლება კაცობრიობისა. ამ მხრივაც რუსთაველი დანტესა, ტასოსა და მილტონზედაც მაღლა დგას.

ასრეთია ჩემი აზრი შესახებ საქართველოს უუდიდებულეს მგონისა. მსოფლიო ლიტერატურის გენიოსთა შორის, რომელნიც შეადგენენ შვენებას მოდგმათა და ერთა, რუსთაველს უჭირავს უმაღლესი ადგილი. დიდება მისი—არის დიდება ისტორიისა, დიდება კაცთა ნათესაობისა, უკვდავისა და წინმსროლისა...

—

ღიახ, დავუმატებთ ჩვენც, ქართველნი ვადიდებთ იმ კაცთ-მოყვარე ბრძენს, რომელმაც პირველმა აღიმაღლა ხმა ქალის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცველად, რომელმაც ყველაზე უწინარეს უარჰყო „ჩატეხილი ხიდი“ მამაკაცთა და დედაკაცთა შორის, რომელმაც გვიანდერძა, რომ შვილი—ქალია იგი თუ ვაჟი—სულერთია, თანასწორია, რადგან „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია.“

აი, ამისთანა სახელოვან კაცს, რომელმაც თვისის ნაყოფიერებით მორწყა მთელი საქართველო,

ძეგლი აქვს დადგმული მხოლოდ ყოველი ქართველის გულში, მაგრამ მოვა დრო და ჩვენნი შვილნი და შვილისშვილნი მას აღუგებენ მაღალსა და ბრწყინვალე ანდამასაც, ვინაიდგან იგი, ვითარცა რჩეული კაცი, ღირსია ამისი.

მ. ჯანაშვილი.

1895 წ. 1 გიორგობასთვე.

ბ) რუსთველის სურათზე

(ლექსი აკაკისა).

სულ-მნათო, მადლი შენს გამჩენს,
დიდება ერსა შენს მშობელს,
და მეკლად სამარადისოდ
ნეტარ-ხსენება ამ სოფელს.

შენ ნიშნად უკვდავებისა
ერს მოვლენილხარ განგებით,
ვით ცისარტყელა წარღვნისა—
უცნაურისა ჰანგებით.

სულ-მნათო! ჩვენცა გვასწავე
ეკ საიდუმლო ჟღერისა,
რომ აგვისრულდეს წადილი,
მგოსანი ვიქმნე ერისა;

რომ ჩემის მღერით აგზნილი
რაყიფი ტარელობდეს:

ქაჯთა ებრძოდეს ლომ-კაცი,
ნესტანისათვის ხელობდეს!...

მაშინ, ვით ჩვენსა მნათობელს,
სახელი აღკემატება,
და შენი სახე ივერთა
კულს ძეგლად დაესატება!

ბანუოფილება მეორე.

„გეფხის-ტყაოსნის“ თხრობა.

უხვსა, მოწყალესა, მოსამართლესა და ლაშქარ-მრავალ როსტევეან მეფეს ჰყვანდა ერთად ერთი ქალიშვილი, რომელსაც თინათინი ერქვა. იგი ფრიად ლამაზი იყო. მამა მეფემ თავის სიცოცხლეშივე თინათინი ხელმწიფედ დასვა. გვირგვინ-სკიპტრის დალოცვის ჟამს თინათინმა გამართა პურობა და ერს უწყალობა დიდი საბოძვარი. პურობა-წვეულობის დროს სუფრის თავს ისხდნენ მეფე მამა, თინათინი, ამისი დედა, ჯერ ისევ ახალგაზდა და მშვენიერი სახის ყმაწვილი კაცი სპასპეტი ავთანდილ, ვეზირი სოგრატი, დიდებულნი და შემდეგ ლაშქარი და სხ. ნადიმის დროს, მეორე დღეს, მეფე როგორღაც დანაღვლიანდა:

მეფემან თავი დაჰკიდა და ჰქონდა დაღრეჯილობა.

მეფის მოწყენამ ყველანი გააკვირა. ავთანდილმა და სოგრატმა ჭიქები ღვინით აივსეს, წარსდგნენ მეფის წინაშე, და მოწიწებით ჰკითხეს თვისს მბრძანებელს: „მეფეო, რათ დაგიღრეჯია და აღარ გიციინის პირიო?“ მეფემ მიუგო: „ჩემი მოწყენისა და დაღონების მიზეზი ის არისო, რომ ღმერთმა ვაჟიშვილი არ მომცა, მე უკვე დავბერებულვარ და კაცი კი არ არის, რომ მას ჩემგან სამამაცო ზნენი.

ესწავლაო. მარტო ოდენ სპასპეტი ავთანდილ, ჩემივე გაზრდილი, ცოტათი მემგვანება მამაცობითაო *. ავთანდილმა, მოისმინა-რა მეფის ნაბრძანები, ჩაიცინა. მეფემ მიზეზი იკითხა. ავთანდილმა გაუწყრომლობის ფარმანი მოსთხოვა და მერე მოახსენა: კვეხნაში კი ნუ ჩამომართმევო და მე კი არაფერში არ ჩამოგივარდებიო, არც მშვილდოსნობაში და არც სხვაგვარ სამამაცო ზნეთა ცოდნაშიო. თუ არა გჯერა, ნაძლევი დავდვათო, გავიდეთ სანადიროთ და ვნახოთ, ვინ ვის აჯობებს მამაცობაში: მეფე სპასპეტს, თუ სპასპეტი მეფესო. მეფე დასთანხმდა. იახლეს ჯარი და სანადიროს გავიდნენ. ინადირეს, დახოცეს მრავალი. მერე ერთად შეიყარნენ. მოვიდნენ მათის ნასროლ-ნაკრავის მთვლელნიც. მეფემ ამათ უბრძანა: „მართალი სთქვითო.“ მოახსენეს: „გინდ ეხლავე დაგვხოცო, მაინც ტყუილს ვერ გეტყვითო. შენ, მეფეო, ავთანდილის-დარი არა ხარო. ავთანდილმა ოცი ნადირით მეტი მოკლა, ვიდრე შენ. მისგან ნაკრავი ნადირი ადგილსვე იქცეოდაო, ხოლო შენ მიერ ნაკრავი კი, ხშირად გარბოდა და ჩვენ ვხოცდითო.“ როსტევანს ფრიად გაუხარდა, რომ მის სამეფოში მასზე უკეთესი მამაცი აღმოჩნდა. იგინი ჩამოსხდნენ იქვე ხეებ ქვეშ, წყლის პირას და

თამაშობდეს და უჭკრეტდეს წყალსა და პირსა ხევთასა.

მათი მხიარულება დაარღვია უცნაურმა სანახავმა. მეფემა და მისთა თანამხლებელთ თვალი მოჰკრეს უცხო მოყმეს, რომელიც წყლის პირას იჯდა მტი-

რალი, ტანს ვეფხის ტყავის კაბა ეცვა, თავზედ ეხურა ვეფხის ტყავისავე ქუდი, ხელში ეჭირა მკლავის უმსხოსი მათრახი, იქვე ახლოს ჰყვანდა თავისი შავი ტაიჭი, რომლის ლაგამ-აბჯარ-უნაგირს ხშირად ესხა მარგალიტი. დაინახეს-რა ეს გმირის მსგავსი კაცი, მეფემ უბრძანა მონას, იგი კაცი აქ მომიხმეო. წავიდა მონა, მიუახლოვდა. იგი მოყმე გულმდულარედ ტიროდა. მონამ მოახსენა: „მეფე გიბრძანებსო.“ მოყმემ ვერც კი გაიგო მისი ნათქვამი. მას ჯერ არ სმენოდა მონადირეთა ჟივილ-ხივილი, ყვირილი. იგი მთლად მისცემოდა რაღაც კაეშანს, რაღაც წუხილს:

უცხოდ რამე ამოსკვნოდა, გული ცეცხლთა ნადებარი,
ცრემლსა სისხლი ერეოდა, გასდის ვითა ნაგუბარი.
სხვაგან ჰქრის მისი გონება, მისმან თავისა წონამან.

მონამ გაუმეორა მეფის ნაბრძანები. მოყმემ არც ახლა შეხედა მას, არცა დააგდო ტირილი, არცა გაიგონა მან, არცა გახლიჩნა ბაგეთათ. მონა დაბრუნდა და მეფეს მოახსენა: „თქვენნი ნაბრძანები მას ვერ შევასმინეო.“ მეფე გაწყრა და თორმეტს მხედარს უბრძანა, საომარი იარაღი აისხით, მიდით და აქ მომგვარეთ იქ მჯდომარე მოყმეო. წავიდნენ. მათ ხმა-ურობაზე მტირალმა მოყმემ მოიხედა და ნახა-რა მრავალი ჯარი, ერთი „ვაჰმეო“ დაიძახა, თვალთაგან ცრემლი მოიწმინდა, მოახტა თავის ტაიჭს და გაჰქუსლა სხვა მხარესა. მხედარნი გამოეკიდნენ, მისი დაჭერა უნდოდათ. მაგრამ იგი მოყმე მოუბრუნდა მათ, ზოგნი

დახოცა, ზოგს ძლიერად მათრახი გადაჰკრა. ამის მხილველი მეფე უფრო გარისხდა, შეჯდა ცხენზე და მთელის თავის ლაშქრით გამოეკიდა იმ უცხო მოყმეს. მაგრამ მას არათუ ვერ დაეწივნენ, არამედ ბევრი ეძებეს და ვერსად თვალი ვერ მოჰკრეს. ასე კვალწმინდათ გადიკარგა იგი მოყმე. მეფე ძალიან დალონდა, დევისა-დარი კაცი სად წაგვივიდა, სად დაგვემალა ამდენ ჯარსა და ლაშქარსაო! დაღრეჯილი მეფე ხმა ამოუღებლივ შემობრუნდა, ჯარი დაითხოვა, მიაშურა სასახლეს, შევიდა საწოლ ოთახში და სევდა-ჰმუნვას მიეცა. თინათინმა ინახულა მამა და, გაიგო-რა მისი დალონების მიზეზი, ურჩია: გაგზავნე კაცები გადაკარგულ მოყმის ამბის გასაგებადო, შენი სამეფო დიდია, მოიარონ ყოველი კუთხე და თუ იგი კაცი ეშმაკი და გრძნეული არ ყოფილა, მის კვალს უეჭველად მიაგნებენო. მეფემ გაგზავნა. იარეს და ვერა შეიტყეს-რა. მეფე დარწმუნდა, რომ იგი მოყმე კაცის სახით მოვლენილი ბოროტი სული ყოფილა. მეფე ისევ გამხიარულდა, მოიწვია მგოსანნი და იწყო შვება-ლხენა.

ამით დასრულდებოდა ვეფხის ტყავით მოსილ კაცის ამბავი, თუ ეს ამბავი და ღვით იგი უცხო და უცნაური მოყმე დაევიწყა თინათინს. მასუკანით, რაც ეს მტირალი მოყმე ენახათ, მისს სურათს მთლათ შეეპყრო თინათინის გონება. ქალი მოწადინებული იყო უთუოდ გაეგო, თუ ვინ იყო იგი, რა გაჭირება ადგა, რომ ტიროდა და გმირისებური კაცი

ცრემლს აფრქვევდა. თინათინს შეტყობილი ჰქონდა, რომ იგი ავთანდილს უყვარდა, რომ იგი მისი სურვილით იყო გახლებული. მონა ზანგი გაუგზავნა მას, თავის პალატს იწვია და მოახსენა: „შეტყობილი მაქვს, რომ შენ გიყვარვარ. თუ ეს მართალია, წადი, კილით-კიდე მოიარე ქვეყანა, სძებნე ვეფხის ტყავის კაბით მოსილი კაცი, სძებნე სამი წლის განმავლობამდე, მანამდე მე არ გავთხოვდები, შენ დაგიცდი, თუ იპოვნე, რა კარგი, თუ არა — დავიჯერებ, რომ იგი მოყმე უჩინარი სული ყოფილა. „და ამის შემდეგ, ლომო ავთანდილ, მზესა შეგეყრები, შემიყვარე“.

ავთანდილს დიდად იამა. მისი გულთაღი საწადელი იყო თინათინის ცოლად შერთვა და აი ეს სურვილი უსრულდებოდა. მან სიხარულით აღუთქვა სეფექალს, შენ მიერ დავალებულს დიდის ხალისით შევასრულებო. ერთგულება შეჰფიცეს ერთმანეთს და გაიყარნენ. ეს დაწყობილობა, პირობისამებრ, საიდუმლოდ უნდა დარჩენილიყო მათ შორის.

ავთანდილი, მეფის ნება-რთვით, გაემგზავრა, ვითომდა, სამეფოს სანაპიროების გასამაგრებლად. სანაპიროს რომ მივიდა, თავის გულითად მეგობარს შერმადინს განუცხადა ყოველივე და დაავალა: „ლაშქრის უფროსად შენ გნიშნავ, ჩემ მაგიერ დარბაზს გზავნე ხოლმე წიგნები, ძღვენი, სამ-წელ აქ მომიცადე, ჩემი ამბავი საიდუმლოდ შეინახე, ამ დროს

განმავლობამდე თუ დავბრუნდი, რა კარგი, თუ არა, — მომიგლოვე, დამიტირე და მაშინ-ღა მეფეს შეატყობინე, აცნობე ჩემი სიკვდილი“.

შერმადინის სპასპეტად დანიშნვა ავთანდილმა თავის ლაშქარსაც შეატყობინა და ამ სიტყვებით გამოეთხოვა მათ:

ცოტასა ხანსა ვარჩივენ გაჭრა სმასა და მღერასა,
პურად და საჭმლად მივიწვევ ჩემსა მშვილდსა და ცერასა,
საქმე რამე მიძს თავსაზე სამე გარდასახვეწელი,
დავჰყო მარტო-ღა ღარიბად ესე წლეული მე წელი;
გემუდარები ამისთვის, ვარ თქვენი შემამხვეწელი,
მე დამახვედროთ სამეფო მტერთაგან დაუღეწელი.

ავთანდილი გაემგზავრა. გადაიარა მინდორ-ველი, მოვლო ყოველი პირი ქვეყნისა. ეძებდა, სჩხრეკდა უცხო მოყმეს, შეხვედრილ კაცებს ჰკითხავდა მის ამბავს. ამ ძებნა-ჩხრეკაში „წელიწადი სამი სამს თვედ მიიყარა“ და ვეფხის-ტყავ-ქუდით მოსილ კაცის მნახველს და ანუ მის ამბის მსმენელს ვერ შეხვდა. დიდად სწუხდა ავთანდილი, რომ საყვარელთან დადებულ პაემანის ვადა კიდევ გადიოდა და მას კი ჯერ ვერა გაეგო-რა. მაგრამ იგი სასოწარკვეთილებას მაინც არ ეძლეოდა და საძებნელს გაცხარებულად ეძებდა. ვადის გასვლამდე სულ ორი თველა დარჩენილიყო და იგი წაადგა ერთ მაღალ მთას. მის მწვერვალზე რომ ავიდა, თვალწინ გადეშალა დიდი მინდორი. ჩავლო მთა, გავლო მთის ძირში მიმდინარე ხევი, გა-

ვიდა მინდორს, იარა კიდევ ბევრი. მთელი თვე იყო, რაც ადამიანი არ შეხვედროდა. არც ამ მინდორში ეგულებოდა კაცის ნახვა. ისევ უკანვე დაბრუნება არ-ჩია. შამბის ძირს ჩამოხდა. ცხენს საძოვარი მისცა. მწვადი ცეცხლს დაუფიცხა. ამ დროს თვალი მოჰკრა ცხენოსნებს, რომელნიც მისკენ მოდიოდნენ. ავთანდილმა ამათ ჰკითხა: „ვინ ხართ?“ მიუგეს: „ხატავეთელნი ვართო, ლაშქარ მრავალი ყმიანი, სანადიროთ წამოვედით, დავხოცეთ ბევრი ნადირი, ნანადირევი ჩვენს ლაშქარს გავატანეთ და ჩვენ კი ნება-ნება მათს კვალს მივყვებოდით, ანაზღათ ვინმე მო-ყმე შეგხვდა, ფრიად დაღონებული, შავს ტაიჭხე იჯდა, თავსა და ტანს ემოსა გარე თმა ვეფხის ტყა-ვისა, მისი შეპყრობა მოვიწოდეთ, მაგრამ მან მათ-რახითა შეგვამწიფნა და თვითონ გაგვშორდა ლაღად, წყნარად, კუშტის სახით. აგერ იგი მივა, ნახე“. ავ-თანდილმა გაიხედა და თვალი მოჰკრა შავ ტაიჭო-სან კაცს. მაღლი უთხრა ხატაველებს და ცხენი გაჰქუსლა. იგი მალე დაეწეოდა უცხო მოყმეს, მაგ-რამ იფიქრა, უეცარის შეხვედრით არა გამოვა-რაო, სჯობია კვალ-და-კვალ და შორიანლო მივდიო, რომ შევიტყო, სად არის მისი სადგურიო. ამნაირად ორი დღე იარეს. ბოლოს მიაწიეს ერთ უტეხარ და უღ-რან ადგილას. უცნაურმა მოყმემ გამოქვაბულებს მიჰმართა. ავთანდილი ცხენილამ ჩამოხდა, ავიდა მა-ღალ ხეზედ და თვალი მიადევნა მიმავალს მოყმეს, რომელსაც გამოეგება ერთი შავად ჩაცმული ქალი;

ვეფხის ტყავით მოსილი ყმა ცხენიდგან ჩამოხდა და მწარე ოხვრა-ვიშით მოეხვია ქალს:

ერთმანეთსა ეხვეოდეს, ყმა ქალსა და ქალი ყმასა;
იზახდიან, მოსთქმიდიან, მოსცემდიან კლდენი ხმასა;
ავთანდილ ჰსჭვრეტს გაკვირვებით მათსა ეგრე ქცევა, ზმასა

ქალმა ცხენი ქებას შეიყვანა, მერე მოყმესაც იარაღი შეჰხსნა და ორნივე გამოქვაბულში შევიდნენ. ამასობაში ლამემ მოაჭანა. როცა გათენდა, ქალი გამოვიდა გამოქვაბულიდგან, ტაიჭი გამოიყვანა, ლაგამი აუღო, შეჰკაზმა. გამოვიდა თვით ვეფხის ტყავიანი კაციც, შეჯდა ტაიჭზე, გამოვლო გუშინდელივე გზა, ჩავლო და გაშორდა იქაურობას. ავთანდილი შეჯდა ცხენზე და გამოქვაბულის კარს მივიდა. იგივე ქალი, რომელსაც ასმათ ერქვა, გამოეგება და, ნახა-რა უცხო კაცი, მოინდომა გაქცევა, მაგრამ ავთანდილი წინ გადუდგა. ასმათი ღრიალებდა და საშველად ტარიელს ეძახდა. ავთანდილმა დაუწყო ხვეწნა, გაჩუმდით, უამბო თვისი ხანგრძლივი მგზავრობის მიზეზი და მოწიწებით სთხოვა, მითხარ, ვინ არის ეგ ტარიელიო. ქალი დიდს უარზედ იდგა და ავთანდილს ეუბნებოდა: ყმაო, რა გინდა, შენ ერთხელ იტყვი „მითხარო“, მე ასჯერ გითხრობ ვერასა. ავთანდილმა მუხლი მოუყარა და კვლავ იწყო ხვეწნა. მაგრამ ამაოდ, ქალი ხმას არ იღებდა. ავთანდილი გაგულისდა, „ადგა, თმითა წამოზინდა, ყელსა დანა დააბჯინა“ და ტირილით უთხრა: „თუ

ტარიელის ამბავს არ მეტყვი, ამავე წამს მოგკლავო“. ქალმა უპასუხა: „ჩაღად მჩანს ყოველი სოფელი, მომკლავ და ტანჯვა-წვალებას მომაშორებ. ვიდრე ჩემი თავი მე მაბია, იცოდე, არას გეტყვი, ან როგორ გითხრა, რა ვიცი, ვინა ხარ“. ავთანდილი მწარედ ატირდა, შორს დაჯდა და ცრემლის ფრქვევით თავის საყვარელის თინათინის ამბავის მოთქმა იწყო და თანაც იგი ქალის წინაშე ბოდის იხდიდა და ეუბნებოდა: მომიტევე, რომ გაგარისხეო, შემინდევ დანაშაულიო, შენდობა შეიდგზის თქმულაო, მიჯნურს შებრალება უნდაო, მიჯნურს თვით მტერიც შებრალებსო, არა თუ მოყვარეო.

აწ, დაო, შენსა ხელსაა ჩემი საბელი ყელისა,
სხუად უღონოა უშენოდ ჩემგან აღპრობა ხელისა,
რასაცა მიზამ, შენ იცი, შენ ხარ წამალი ხელისა.

მიჯნურის ხსენებამ ასმათი მოალობო, გული აუჩუყდა და ავთანდილს მოახსენა: «საძებარი გიპოვნია. ყმას, რომლის ამბავის შეტყობა გსურს, ტარიელი ჰქვიან, ხოლო მისი თავგარდასავალი ისეთი რთულია და გრძელი, რომ მისი მოთხრობა შეუძლიან მხოლოდ ტარიელს. ვეცდები, გაგაცნო იგი ყმა და მაშინ ყველაფერს შეიტყობ.“ ავთანდილს დიდად გაუხარდა. ასმათის რჩევით იგი დაიმალა ერთ გამოქვაბულში, რომ ტარიელის დაბრუნების დროს, მოულოდნელად შეხვედრისა გამო, რამე უბედურება არ დატრიალებულიყო.

ტარიელი მალე დაბრუნდა. ასმათმა იარაღი შეჭხსნა და შინ შეიტანა. მისი ცხენიც გამოქვაბულში შეიყვანა. ტარიელს ცეცხლის პირას დაუგო ვეფხის ტყავის ნატები. ტარიელი დაჯდა. იგი ფრიად დაღონებული იყო. სისხლის ცრემლი სდიოდა თვალთაგან, ბოღმა-ვარმისაგან ყელში არ ჩასდიოდა მწვადი, რომელიც ასმათმა მოართვა. ტარიელი იქვე მიწვა, ცოტა მიიძინა, მაგრამ ძილში შეჰკრთა, დიდი დაიზახა, ზეზე წამოვარდა და იწყო წუხილი. ასმათმა უთხრა: „რა არის, რომ ეგრე მარტოკა იარები, გულჩათხრობილი ხარ, არვინ გყავს ამხანაგად, რომ მას გაანდო შენი გულის დარდები, რატომ მეგობარს არ გაიჩენ?“ ტარიელმა უპასუხა: „განავინ იქნება ისეთი კაცი, რომ წამლად გამომადგეს, ჩემს ჭირსა და ვარამს ვინ გაუძლებს.“ ასმათმა უთხრა: შემომფიცე, რომ არ მოჰკლავ და მაგისთანა კაცს მე მოგიძებნი. ტარიელმა მიუგო, თუ სამეგობროდ ვისმე მომიყვან, დიდად გავიხარებო, უგემურს არას ვუზამო, არასდროს არ გავამწარებო, ვაამებ ჭეშვიყვარებო. ასმათი ადგა, ავთანდილთან მივიდა. ხელი მოჰკიდა მას და მოიყვანა. ტარიელი ადგა და მიეგება ავთანდილს. მათ აკოცეს ერთმანეთსა, ყელი ყელსა გარდააჭდეს, ერთმანეთსა აუტირდეს, ერთგან დასხდეს, დიდხანს იტირეს ცხარე ცრემლითა. ბოლოს ტარიელმა ავთანდილს ჰკითხა: „მითხარ შენი დაფარული, ვინ ხარ ანუ სით მოსულხარ, სადაური, სით მოსრული?“

ავთანდილმა უამბო, ვინც იყო და ვინც უყვარდა, მოახსენა, თუ როგორ შეხვდენ მას წყლის პირს ნადირობის დროს, რაოდენი ეძებეს იგი და რა მიზეზითა და ვისი თხოვნით შესდგომოდა ტარიელის ძებნას და რაოდენი ხანი დაეყო მინდორველად.

ტარიელს დიდად ესიამოვნა ავთანდილის გაცნობა და შემდეგ უთხრა მას:

ისმენდი, მიეც გონება ჩემთა ამბავთა სმენასა,
საუბართა და საქმეთა, ვითა ძლივ ვათქმევ ენასა.

ინდოეთის შვიდის სამეფოს თვითმპყრობელ ხელმწიფედ იყო ფარსადანი, უხვი, მდიდარი, ძლიერი, ტანად ლომი, პირად მზე, მეფეთა ზედა მფლობელი. მეშვიდე სამეფოს ხელმწიფე იყო მამა ჩემი სარიდანი, რომელიც ფრიად ერთგული იყო ფარსადანისა. სარიდანს იგი თავის ძმადა და მეგობრად სთვლიდა და მისთვის მიეცა ამირბარობა და ამირსპასალარობა მთელის ინდოეთის ლაშქრისა. ფარსადანს შვილი არა ჰყვანდა და მე მიშვილობილა: „ჩემივე გვარი არის, მეფედ გავზრდიო და მერე ინდოეთის ხელმწიფობასაც დავუმტკიცებო“. მასწავლებლად ბრძენი კაცები მომიჩინა. ხუთის წლისა რომ შევიქმენ, მაშინ დაორსულდა დედოფალი, ფარსადანის მეუღლე... და შობა ქალი, ნესტან-დარეჯანი, რომელიც მაშინვე მზესა ჰგვანდა. მეფე დიდს სიხარულს მიეცა. მე და ნესტანს ერთად

გვზრდიდნენ. შვიდის წლისა რომ შეიქმნა, ნესტანი გახდა ქალი წყნარი და ცნობილი. მეფემ მას აუგო ტურფა სასახლე და გაუშენა ბაღი ზე მასში გაუმართა ვარდის წყლის აუზები საბანლად, სიბრძნის სასწავლებლად მეფემ იგი მიაბარა თავის ქვრივს დას დავარს, რომელიც ქაჯეთს იყო გათხოვილი. დავარსა და ნესტანს ახლდნენ ასმათი და ორნი მონანი. თხუთმეტი წლისა რომ შევიქენ, მამა მომიკვდა. მთელი წელიწადი ბნელს ვიჯექ და ვიგლოვდი მშობელს. წლის დასასრულს ფარსადანმა კაცი გამომიგზავნა და შემომითვალა: „შვილო ტარიელ, ნუ ხარ შავითა ღებული“. მიმიწვია სასახლეში, დიდის ზემით მიმიღეს, მომეგებნენ მეფე-დედოფალი, გადამკოცნეს, თავისთან დამსვენეს და ჩემი მამის თანამდებობა—ამირბარობა მიბოძეს.

ერთ დღეს მე და მეფე ფარსადანი ნადირობიდგან მოვიდოდით. ხელი დამიჭირა და მითხრა: „შევიაროთ და ნესტანი ვნახოთო“. წავედით. ბაღი გავიარეთ. სასახლეს მივუახლოვდით. მე გარეთ დავდგე, მოფარდაგულს უკან. მეფე პალატში შებრძანდა. ხელში ნანადირევი ღურაჯები მეჭირა. ასმათმა ფარდაგი აზიდა. ნესტანი დავინახე. მის დანახვამ გულს ლახვარი მცა.. ასმათი მოვიდა და მთხოვა ღურაჯნი. მივეცე, მაგრამ ნესტანის სიმშვენეიერება და ელვარებამ სიყვარულის ცეცხლი ამიგზო, დავბნდი, თავს ბრუ დამეხვა, და ძირს დავეცი. გონს რომ მოვედი, ვნახე დარბაზში ვარ და ტურფა საგებელში ვწე-

ვარ. გავახილეთ-რა თვალი, მეფე მომეხვია და მითხრა: „შვილო, შვილო, ცოცხალ-ლა ხარ?“ მე ისევ გული წამივიდა და სამს დღემდის უსულო ვიყავ, ცეცხლნი უშრეტნი მწვიდიან. სამი დღის შემდეგ ცნობა მომივიდა. ყველას გაუხარდა. ცოტა მოვჯობინდი. წყლული გული გავირკინე. ცხენზე შევჯე და ჩემს სახლს მიველ. მეფემ კარამდის მიმაცილა. შინ უფრო ცუდად შევიქენ: გული უფრორე დამიჭრა ათი-ათასმან დანამან

ასრე ვიტანჯებოდი, როდესაც მოლარე შემოვიდა და მითხრა: „ასმათის მონა გიახლოა“. „რა იცისო, ჰკითხეო, ვუბრძანე“. მონა შემოვიდა და ნესტანის მიერ მოწერილი სააშიკო წიგნი მომცა. წავიკითხე, გამიკვირდა. საპასუხო წიგნი დავსწერე და გავუგზავნე. გავიდა იგი დღე. კიდევ მომივიდა სააშიკო წიგნი. მოვილხინე. მეფეს ვიახელო. გაუხარდა. მანადირა. პურობა გადინდა. მუტრიბნი და მომღერალნი ამღერა. გასცა მრავალი. შინ დავბრუნდი მხიარული. ნესტანმა მომწერა:—ნუ დაიჩნევ, ლომო, წყლულსა, მე შენი ვარ, ნუ მოჰკვდები, სჯობს საყვარელსა აჩვენო საქმენი საგმირონია. შენგან შენისა ქმრობისა წინასაც ვიყავ მნდომია. წადი, ხატაველთ, ჩვენს მტრებს, შეები, თავი კარგად მაჩვენე. წავიკითხე-რა ეს წერილი, გული დამიწყნარდა, პირი გამიბროლდა და ლაწვი ლალისფერად მექცა.

გახარებულმა დიდხანს აღარ დავაყოვნე. ხატავეთის მეფეს რამაზს შევუთვალე: «დამმორჩილდი, მო-

დი ინდოეთს მეფის კარს, თან მოიყვანე შენნი დიდებულნი, თუ არ მოხველ, ჩვენ მოვალთ და შეგასმევთ შენსავე სისხლსა“.

ვიდრე მოციქულნი ხატავეთიდგან დაბრუნდებოდნენ, მე ვიყავ ჩემს სასახლეში, ვიშვებდი და ვიხარებდი, რადგან ჯიბეში მედო საიმედო წერილი ნესტანისა. ერთხელ, საღამო ჟამს, ასმათის გამოგზავნილი კაცი მოვიდა და სასახლეში მიმიწვია. წაველ. ბაღჩაში დამხვდა ასმათი და მითხრა: „მოდი, ნახე ვარდი შენი უფრქკვენელი და დაუმქკნარი“. შევედ პალატს. ლალითა და ბადახშით შემკულ ტახტზე იჯდა ნესტანი, პირითა მზისებრ ელვა მკრთალითა.

მე შემომხედის ლამაზად მის მეღნის ტბისა თვალითა. დიდხანს ვსდგე და არა მითხრა სიტყვა მისსა მონასურსა. ოდენ ტკბილად შემომხედას, ვითამცა რა შინაურსა, ასმათ უხმო, მოიუბნეს, ქალი მოსდგა, მითხრა ყურსა: «აწ წადიო, ვერას გითხრობს.» — მე კვლავ მიმცა აღმან მურსა.

ძლიერ დავლონდი. წამოველ. ასმათი გამომყვა. ჩავიარეთ ბაღსა. ასმათმა მითხრა: „ნუ დალონებულხარო, გაიხარეო, ნესტანმა იმიტომ ვერა გითხრა-რა, რომ სირცხვილი აქვს საუბრისა, მერმე თავსა კრძალავს ლალიო.“

შინ დავბრუნდი, მაგრამ ჩემს თვალს ძილი არ მიჰკარებია. თვალთაგან ცრემლთა ნაკადი მდიოდა, ლილაზედ უღურჯესი გავხდი.

ამასობაში ხატავეთს წასული მოციქულები მოვიდნენ. რამაზს შემოეთვალა: „როგორ გაბედე, რომ მეფეს, რომელიც ვპატრონობ მრავალს ერს, მანდ მოსვლას მავალებო“. მეც ამის მდომი ვიყავი. აღვმართე დროშა, ვიწვიე ლაშქარი, გამოვეთხოვე ნესტან-დარეჯანს და მივმართე ხატავეთს. რომ მიუახლოვდით ამ სამეფოს, მომეგებნენ მოციქულნი რამაზ მეფისა, რომელიც შენდობას ითხოვდა. მაგრამ რამაზს გაუფეთ ცბიერობა. მას სულაც არა სწადდა ჩვენი მორჩილობა. სამასი კაცი წავიყვანე და წინ წავეღო, ხოლო დანარჩენ ლაშქარს ვუბრძანე ფეხდაფეხ მოგვეყოლოდა. რა ჩემი მცირე რაზმი იხილეს, მოგვესივნენ. შეიქმნა ომი სასტიკი. რამაზი საშინლად დავამარცხეთ, დავიმორჩილეთ მისი სამეფო და დავბრუნდით დიდის დიდებით. წამოვიღეთ მრავალი საუნჯე, ტყვეთ წამოვიყვანეთ ხატაველნი და თვით რამაზ მეფეც და მოვედით ინდოეთს. მეფე ფარსადან გამოგვეგება და დიდის დიდებით მიგვიღო, გამარჯვება მოგვილოცა. მეორე დღეს მეფე გამობრძანდა მოედანსა, ინახულა ყველა ტყვენი და აგრეთვე რამაზ მეფეც, რომელსაც უწყალობა მრავალი საბოძვარი და მისსავე სამეფოს განუტევა.

ამის შემდეგ ინდოეთის დედა-ქალაქში გაიმართა დიდი შვება-ლხენა. ჯერ დილითვე მეფემ სანადიროთ წამიყვანა. მოვინადირეთ მინდორი, ძირი მთისა და გორისა. დავბრუნდით. ჩემთა მჭვრეტელთა მოეცვა ქალაქი, შუკა და ბანი, ომ-გარდახდილსა მშვე-

წოდეს ენიანი კაბანი, რიდენი, რომე მეშოვნეს ქალაქსა ხატაველთასა, იგი მეხვივნეს, მშვენოდეს. დარბაზს შევედით. შევხედე ნესტანს, დავკრთი ელვასა ლაწვსა ნათელთასა. ნესტანს ემოსა ნარინჯის ფერნი ჯუბანი, სრულად ნათლითა აეცსო სახლი, შუკა და უბანი. დედოფალი ადგა, მომეგება, გარდამკოცნა. ახლოს დამისვეს. პირისპირ მიჯდა ნესტანი, მალვით ვუჭვრეტლი, მიჭვრეტდა, სხვას არას მეუბნებოდა. შეიქმნა დიდი სმა-პურობა, მღერა მგოსანთა. ძილისპირამდის სიხარული იყო. მიბოძეს ორი საჭურჭლე. გავიყარენით. შინ წაველ. იმავე საღამოს ნესტანმა გამომიგზავნა სამკლავე და მის მაგიერ ჩემგან ითხოვა ხატავეთიდგან მოტანილი რიდე. სიხარულით გავუგზავნე.

მეორე დღეს დილით მეფემ დამიბარა. ვიახელ. მეფემა და დედოფალმა სკამზე დამსვეს. მეფემ ბრძანა: «ვაჟიშვილი არა გვყავს. ჩვენის ქალისთვის ქმარი გვინდა, რომ მას მივსცეთ ტახტი ჩვენი. ხვარაზმშა თუ მოგვცემს შვილსა საჩვენოდ, მისებრივ არ რომელია“. სჩანდა, რომ მათ წინათვე გადაწყვეტილი ჰქონდათ ეს საქმე. ჩემგან დაშლა აღარ იქნებოდა. მე სრულიად დავმიწიდი. გული ჩემი მიდამო ჰკრთებოდა.

გაუგზავნეს მოციქული ხვარაზმშას. იგი დიდის სიხარულით დასთანხმდა და შვილი გამოისტუმრა ინდოეთს ნესტან-დარეჯანის საქმროდ. დიდად ვწუხბი და უფრო მეტად ნესტან-დარეჯანი, რომელმაც შე-

იტყო თუ არა ხვარაზმშას შეილი მოდისო, მიმიწვია
სასახლეში. ვიახელ და ვნახე,

ქვე წვა, ვით კლდისა ნაპირსა ვეფხი პირგამეხებული,
კრემლისა ღვარსა მოეცვა პირი ელვათა მკართომელი.
დამსვა შორს,

მერმე წამოჯდა წარბშერკმით, გამწყრალი, გარისხებული,

და მიბრძანა: „მიკვირს, რად მოხველ მშლელი პი-
რისა მტკიცისა, გამწირავი და მუხთალი, გამტეხელი
ფიცისა! შენ არ იცი ხვარაზმშასი საქმროდ ჩემად
მოყვანება?! შენ ჯდომილხარ სავაზიროდ, შენი რთუ-
ლა ამას ნება, შენ გასტეხე ფიცი ჩემი, სიმტკიცე
და იგი მცნება!“ მოვახსენე: „მე თუ, მზეო, შენ-
თვის ფიცი გამეტეხოს, ღმერთმან აწვე რისხვა მისი
ზეციით ჩემთვის გაამეხოს. მე მეფეთა დარბაზს მიხმეს,
შეჰქმნეს დიდი ვაზირობა, მათ წინასვე დაეპირათ
იმა ყრმისა შენი ქმრობა; დამეშალა, ვერ დავშლი-
დი, თავსა ვუთხარ, მიემოწმე, ჟამად გიჯობს გულ-
მაგრობა“. მიბრძანა: „არ დავიჯერებ შენს ლალატს,
ორგულობას. მე შენი ვარ, ხელმწიფედ დავსხდეთ,
ყველას ჩვენი სიძე-სძლობა სჯობს“. ღმობიერად მო-
მიტკბა გამწყრალი, გამქისებული, ახლოს დამისვა,
დამიტკბა და მითხრა: „თუ სასიძო არ შემოაუშვი,
შეფე გაგიწყრება, წაიკიდებით და ინდოეთი წახდე-
ბა, ხოლო თუ შემოაუშვი, შემირთავს, ერთმანეთს
გავეყრებით, სპარსნი გაგვიხასდებიან“. მე ვკადრე:
„ღმერთმა აშოროს მას შენი ქმრობა. იმასაც ვნა-

ხავთ, თუ როგორ შემოვა იგი ინდოეთს, მე ვუჩვენებ მას ჩემს ძაღვულობას, ამოვხოცავ სპარსელებს“. ქალმა მირჩია, მრავალთა სისხლს ნუ დააქცევო, მხოლოდ სასიძოს მიეპარე და მოჰკალ, და მერე მამაჩემს მოახსენე სპარსთა ვერ ვიქმ, თქო, ინდოეთისა ჭამასა.

სასიძო მოვიდა. მეფის ბრძანებით მივეგებე მას, მოედანს დავუდგი კარვები წითლისა ატლასისა. სასიძო ამ კარვებში დაბინავდა. ჯარიც დადგა დასდასად, თემთემად. შინ დავბრუნდი. ასსა მონას ვუბრძანე: „საომრად დაემზადენით“. შევსხედით ცხენებზე, გავვლეთ ქალაქი, არავის გავეცხადენით. კარავსა შეველ, სასიძო უსისხლოდ მოვკალ: ყრმასა ფერხთა მოვეკიდე, თავი სვერსა შევუტაკე. ცხენსა შევჯე და წამოველ. ხმა დამივარდა. შეიქმნა ძახილი. წევნა დამიწყეს. დავხოცენ ჩემი მღევარი. ქალაქი მქონდა მაგარი, მუნ შიგან შეველ მშვიდობით. ლაშქარს ვაცნობე: „ვინც ჩემი ერთგული ხართ, აქ მომმართეთ“. მეორე დღეს მეფემ სამი კაცის პირით შემომითვალა: «თუ ჩემი ქალი გინდოდა, რატომ არ შემატყობინე და შენს გამზრდელს რათ გამიშხამე სიცოცხლე». შევუთვალე: „ინდოეთის სამეფო მეტად დიდია. ყველანი ამოწყდნენ, მამული თქვენ დაგრჩენიათ, მემკვიდრე მე ვარ, ინდოეთის ტახტი მე მეკუთვნის, ინდოეთი ჩემი არის, თუ გინდა, ქალი შენი გაათხოვე, ვიდრე ხმალი მარტყია, ვინ გაბედავს ხელმწიფედ დაჯდეს ინდოეთს?“

მოგზავნილმა კაცებმა ეს პასუხი წაიღეს. მე კი გალავანზე გადმოვდევ და მინდვრისაკენ ჰვრეტა ვიწყე. დავინახე ჩემსკენ მომავალი სამი კაცი და მათ შორის თავგაწეწილი ასმათი. მოვიდნენ, მივეგებე და გონება გაშმაგებულმა ვკითხე ასმათს: რა ყოფაშია ჩვენი საქმე? ასმათი აღიჭრდა და მიპასუხა: „მეფემ, შეიტყო-რა ყოველთავე შენ მიერ ქმნილი, გარისხდა და ბრძანა, ჩემს დას დავარს მოვკლავ, მე მას ქალი ჩავაბარე რომ საღვთო საქმეები ესწავლებინა, იმას კი იგი ეშმაკურს ბადეში გაუბამს და ტარიელის მიჯნურობა შთაუნერგავს მის გულშიო. დავარმა მისი ზოკვლის ამბავი რომ სცნო, მიჰვარდა ნესტანს, ჯერ ტუქსვა დაუწყო და მერე ცემა:

ხელო მიჰყო, წამოჰხიდნა, თმანი გრძელნი დაუფუშნა.
დაალება, დაალურჯა, მედგრად პირნი მოიქუშნა.

და ორს მონას უბრძანა, კილობანში ჩაესვათ ნესტანი და ქაჯეთს წაეყვანათ. მათაც ჩასვეს კილო-ბანში, წაიღეს, წავიდნენ, ზღვას მიჰმართეს. ხოლო თვით დავარმა სთქვა, ვიდრე მეფე მოვიდოდეს და მომკლავდეს, მე თვითონ მოვიკლავ ჩემს თავსაო, გამწარებული სიცოცხლე აღარ მინდაო. სთქვა და დანა დაიკა და ზოკვდა. მე შენკენ გამოვიქე, რომ ყოველი ქმნილი მეცნობებინა.“

გავშმაგდი. თავზარი დამეცა. ცხრო და თროთ-ლა მომივიდა. სრულიად გავქვავდი, შემექნა გული ვითა სალია. იმავწამს გავიჭერ ნესტანის საძებრად.

ას სამოცი კარგი მოყმე და ასმათი თან წამომყვენენ, ზღვამდის მივაწიეთ, ნავით ზღვა გადავიარეთ, ყველა მიმავალ-მომავალი ნაგები ვნახეთ. ოცი თვე ასე ვიარეთ, ნესტანის ამბავი კი ვერ შევიტყეთ. ამასობაში ყველა მხლებელნი, გარდა ასმათისა და ორის მონისა, სულ ამომიწყდნენ. ზღვა-ზღვა ურვა მომეწყინა, ისევ ზღვის პირას გამოველ, გაშმაგებული უფრო გაშმაგდი

ტირილი მიჩნდის ლხინად და მდინდიან ცრემლთა ფონანი.

ზღვის პირპირ მოვიდოდით, დავინახეთ ბალჩანი, კლდიანი ადგილი, რომელიც ქალაქს ჰგვანდა. ხის ქვეშ ჩამოვხდით. მე იქვე მივიძინე. ჩემმა მონებმა პური სჭამეს. რა გავიღვიძე, მესმა ვილაცის ძახილი, ყვირილი: მტერთა ექადდა, წყრებოდა, იგინებოდა, ჩიოდა. ფიცხლავ ცხენზე შევჯე, ჩავეგებე, ვკითხე; „რა გიჭირს, შენი ამბავი მითხარ?“ შემომხედა, მოვეწონე, იგი დაჭრილი, დაკოდილიყო. ერთი ჩემი მონათაგანი დოსტაქარი იყო. ამან წყლული შეუხვია. მერმე კვლავ ვკითხე: „ვინ ხარ?“ მითხრა: „ნურადინ-ფრიდონ მქვიანო, მეფე ვარ მულლაზანზარის, ეს საზღვარი, სადაც თქვენ ეხლა იმყოფებით, ჩემია, ცოტა მაქვს, მაგრამ ყოველგან სიკეთე მიუწოდომელი. მე და ჩემს ბიძაშვილს სადაოდ გვაქვს სანადირო ადგილი. დღეს გამოველ ზღვის პირს, ვინადირე. ბიძა და მისნი ძენი დიდის ლაშქრით თავს დაგვეხნენ, მრავალი მოყმე მომიკლეს, მეც დამჭრეს, ჩემს

შეპყრობას სცდილობდენ. ვიბრძოდი ძლიერად, ვიდრე ხმალი არ გამიტყდებოდა. მერე ცხენს მოვახტი და გამოვწიე. მაგრამ იცოდე, ჩემს სისხლს არ შევარჩინ მათ, ოხრად გავუხდი ყოფასა, ყვავსა და ყორანს შევაჭმევ მათ.“

მე ვუთხარ, მგე გიშველიო. მან მიპასუხა: „სიკვდილამდის მე შენი ერთგული ვიქმნებიო.“ და თავის ქალაქს მიმიწვია. ნურადინ-ფრიდონი რომ მოსჯობინდა, კარს მივადექით მის ბიძას, ამოვუხოცეთ ლაშქარი, დავიპყარით მთელი მისი სამეფო და თვით ბიძა-ძენიც დავატყვევეთ. ამის შემდეგ ლაშქარნი ფრიდონს მეფედ უწოდებდენ, ხოლო მე კი მეფეთ მეფეს. მაგრამ მე არ მახარებდა ესრეთი დიდება. გულს მიკლავდა კაეშანი და დაღრეჯით ვიყავ.

ერთს დღეს მე და ფრიდონ სანადიროთ გამოველით და ზღვასა ზედა წაწურვილსა ქედსა რასმე გარდავადექით. ფრიდონმა მითხრა: „ერთხელ ამ ქედზე ვიყავით და საკვირველი რამ ვნახეთ. შორს ზღვაში გამოჩნდა რალაცა, რომელიც სწრაფად მოცურავდა. ჯერ ზღვის ფრინველს მივამსგავსე, მაგრამ იგი რომ მოგვიახლოვდა ცხადად გავარჩიეთ ნავი იყო, შიგ კიდობანი იდო და მასში მთვარესავით გაბადრული ქალი იჯდა. ნავი მოადგა ნაპირს, ორნი შავნი მონანი გადმოხტნენ და იგი ქალი გადმოსვეს, „მან განანათლა ქვეყანა, გაცუდდეს შუქნი მზისანი.“ ცხენი გავქუსლე, მსურდა მათი შეპყრობა, მაგრამ ვერ

მივუსწარ, ჩემს მისვლამდე იგინი ისევ ნავში ჩასხდნენ და ნაპირს განშორდნენ“.

ფრიდონის სიტყვამ დაჭრილი გული კვლავ დამიჭრა, ცეცხლი მომედო, ცხენიდგან გარდმოვიქერ, წუხილი ვიწყე. ფრიდონს გაუკვირდა და მიზეზი მკითხა. ვუამბე ყოველივე. იგი ფრიად შეწუხდა და მითხრა: „ჩემი ქალაქი მებოძირია ქვეყნის ოთხისავე კუთხისა. აქ დარჩი და იქნება ღმერთმა გვიშველოს და შენი მიჯნურის ამბავი შევიტყოთო.“ ფრიდონმა ო გზავნა მენავენი და უცნაურ ნავ-კიდობნით მოცურავენი აძებნინა, მაგრამ მენავეთ ვერა შეიტყეს-რა. მე ძალიან დავლონდი. ფრიდონს, რომელმაც მიბოძა ეს ჩემი შავი ტაიჭი, გამოვეთხოვე და წამოველ. კვლავ ვიარე ბევრი, ვძებნე ყველგან — ხმელეთზედაცა და ზღვაზედაც —, მაგრამ ვერსად ვერაფერი გავიგე. გული სრულიად გამიშმაგდა, მხეცს დავემგზავსე და მხეცებთან ერთად ცხოვრება ვარჩიე. ვპოვე ეს უკაცურნი ქვაბნი, რომელშიაც დევნი სახლობდნენ, შევები მათ. დევებმა მონები ამომიწყვიტეს და მეც იგინი ამოვხოცე. მას აქეთ აქა ვარ, აქა ვკვდები, ხან მინდორს გავიჭრები, ხან ვსტირი და ზოგჯერ ვზნდები. ვეფხის ტყავის კაბას ტანიდგან არ ვიშორებ, ამაღ რომ ვეფხი შვენიერი ნესტანის სახედ დამისახავს. ნესტან-დარეჯანის სახე ჩემს გონებას აღარ შორდება, ვარ ამ ყოფაში და სიკვდილს მოველი.

ტარიელმა დაასრულა თავისი თავგარდასავალის

მოთხოვნა და სიმწარისაგან თავპირს მჯილი შემოი-
კრა, ქარვასავით გაყვითლდა. ავთანდილს შეეცოდა
და თვალთაგან ცრემლის ნაკადული წამოჰსქდა. ას-
მათმა ტარიელი დაამშვიდა. ღელვაგადაყრილ ტარი-
ელმა ავთანდილს ურჩია დაუყოვნებლივ დაბრუნე-
ბულიყო თავის ქვეყანაში და ენახა თვისი მიჯნური
თინათინი. ავთანდილმა უთხრა, წავალო, ხოლო
ვნახავ-რა ჩემს მიჯნურს, ისევ დავბრუნდები, მოვალ
შენთან და ერთად ვძებნოთ შენი საყვარელი ნეს-
ტან-დარეჯანიო. ტარიელი დასთანხმდა.

იმ ღამეს ავთანდილი ტარიელთან დარჩა და
მეორე დღეს როსტევან მეფის სამეფოს არაბეთი-
საკენ გამოეშურა.

ავთანდილმა მოაწია იმ ციხემდე, საცა, სამის
წლის წინად, დასტოვა შერმადინი და ლაშქარი.
მცირე ხნის შემდეგ ავთანდილი აქედგან აიყარა და
დიდის დიდებით სატახტო ქალაქს მიაშურა. მეფისა-
თვის ამ ამბის სახარებლად წარგზავნილ იქმნა შერ-
მადინი. სასახლეში შეიქმნა დიდი სიხარული. დედო-
ფალმა მრავალი საბოძვარი უბოძა მახარებელს შერ-
მადინს. მეფე დიდის დიდებით გამოეგება ავთანდილს
და მიიწვია სასახლეში. ავთანდილმა მეფეს უამბო
ტარიელის ამბავი. თინათინი აღტაცებული იყო თვი-
სის საყვარლის ლომგულობით. ავთანდილმა თინა-
თინი რომ ინახულა, გაუმჟღავნა მას, თუ რა პირო-
ბა მიეცა ტარიელისათვის. თინათინი არათუ არ შე-

იქმნა ავთანდილის დაბრუნების წინააღმდეგი, პირი-
ქით, იგი თვითონვე აქეზებდა მას და ეუბნებოდა:

შენ არ გატეხა კარგი გჭირს ზენაარისა ფიცისა.

მეფის ნება დაურთველად ავთანდილის დაბრუ-
ნება არ შეიძლებოდა. ვეზირის სოგრატის პირით
ავთანდილმა მოახსენა მეფეს, ჩემი წაუსვლელიობა არ
იქნებაო, ფიცი მიმიცია და ამ ფიცს ვერ გავტეხო,
თუ ნებას არ დამრთავ, იძულებული ვიქმნები უდას-
ტუროდ წავიდეო. მეფემ არა თუ არ შეიწყნარა
ავთანდილის ხვეწნა, არამედ კინალამ სოგრატს თავ-
პირი არ დააღეწა, როგორ გაბედე და მაგ თხოვნით
მომმართეო, მე უავთანდილოდ როგორ გავძლებო.
მაგრამ ავთანდილს როგორ შეეძლო ძმად გაფი-
ცულისათვის ელალატნა და ფიცი გაეტეხა! ყოველი-
ფერი, რაც ებადა, შერმადინს ჩააბარა და გაემგზავრა,
ხოლო წასვლის წინად იმავე შერმადინს დაუტოვა
ანდერძი მეფისათვის გადასაცემად. ამ ანდერძში, სხვა-
თა შორის, ეწერა:

მაქვს საქონელი ურიცხვი ვერვისგან ანაწონები,
მიეც გლახაკთა საქურტლე, ათავისუფლე მონები,
შენ გაამდიდრე ყოველი ობოლი, არას მქონები:
მიღწიან, მომიგონებენ, დამლოცვენ, მოვეგონები.

ამას გარდა იგი კიდევ სწერდა მეფეს: „გვედ-
რები, მეფეო, შერმადინს წყალობით ნუგეშინის-
სცეთ; ჩემო გამზრდელიო, მოგშორდი, წაველ გახე-

ლებული გულითა, ნუ სჭმუნავთ ჩემთვის მეფენი, სუფევეითმცა ხართ!“

ავთანდილის გაპარვის ამბავმა დიდად დაანალვლიანა როსტევან მეფე და არათუ მარტო როსტევანი, არამედ მთელი სამეფოც. მაგრამ რაღა გაეწყობოდა, წასულს ვილა დააბრუნებდა. მეფემ ბრძანა:

ვამლოცველნეთ დავრდომილნი, ობოლი და ქვრივნი
სხვანი,
შევეწივნეთ, მშვიდობისა ნუ თუ მისცეს ღმერთმან გზანი!

ავთანდილს ტარიელი გამოქვაბულში აღარ დახვდა. ასმათმა უთხრა, რომ შენი წასვლის შემდეგ ტარიელი უფრო დაღვრემილი შეიქმნაო, სულ გარეთ იმყოფება და იშვიათად შინ შემობრუნდება ხოლმეო. ავთანდილმა ბევრი ეძება თავისი ძმად გაფიცული და ბოლოს ერთ შამბნარში თვალი მოჰკრა მისს ტაიქს. მივიდა და თვალწინ წარმოუდგა შემდეგი სურათი: ტარიელი იღვა მიწაზე გაშოტილი და მის აქეთ-იქით ეყარა დახოცილი ლომისა და ვეფხის ლეშები. ტარიელს გული წასვლოდა. ავთანდილი შეეცადა გონს მოეყვანა ტარიელი. იგი მალე მოჯობინდა. მეგობრის დანახვა იამა. ავთანდილმა სთხოვა შინ წავიდეთო. შესხდნენ ცხენებზე და წავიდნენ. გზა-და-გზა ტარიელმა თავის მეგობარს უამბო მოკლულ ლომისა და ვეფხის ამბავი. რეს მხეცები ჯერ ერთმანეთს ეალერსებოდნენ; მე მეგონა, რომ მათი აღერსი სამიჯნურო აღერსი იყო, მაგრამ მოვტყუე-

დი. ლომი უცბად ეცა ვეფხს და თავისი კლანჭები გაუყარა. აღარ დავაყოვნე და ლომი მოვკალ. მერე ვეფხი შევიპყარ და კოცნა დაუწყე, ხოლო მან ღრენა მორთო და ბრჭყალით მაწყენინა, რაზომსაცა ვამშვიდებდი, ვეფხი ვერა დავამშვიდე, გავგულის-დი, მოვიქნივე, ვკარ მიწასა, დავაწყვიტე: მომეგონა, ოდეს ჩემსა საყვარელსა წავეკიდე“.

ავთანდილმა ტარიელი მიიყვანა გამოქვაბულში და თითონ მარტოდ მარტო წავიდა ნესტან-დარეჯანის საძებრად. მიჰმართა ფრიდონის სამეფოს, რომლის გზა ტარიელმა ასწავლა.

გზა-და-გზა ავთანდილი იგონებდა თავის საყვარელს თინათინს, მას აღარებდა მზესა და სხვა-და-სხვა მნათობებს, ტკბილად მიიმღეროდა, თუმცა თვალთაგან ცრემლთა ნაკადული განუწყვეტლივ სდიოდა, მის მღერას სმენად გადაექცია არა თუ მხეცნი, არამედ ქვანიც:

რა ესმოდის მღერა ყმისა, სმენად მხეცნი მოვიდიან,
მისვე ხმისა სიტკბოსაგან წყლით ქვანიცა გამოსხდიან.
ისმენდიან, გაჰკვირდიან, რა ატირდის, ასტირდიან.
იმღერს ლექსთა საბრალთა, ღვარისაებრ ცრემლნი სდიან.

ამ ყოფით იარა ავთანდილმა 70 დღე და მიადგა ზღვის პირს, საცა შეხვდა მენავენნი. იკითხა, ვინ ხართო და ეს სამეფო ვისიაო? მოახსენეს, აქ ნურადინ-ფრიდონი მეფობსო. მის სატახტო ქალაქის მულღაზანზარის გზა ეს არისო (უჩვენეს იქით მიმავალი

გზა). მადლობა უთხრა მენავეთ და თვითონ მულღა-
ზანზარის გზას დაადგა. იარა ათი დღე და მიეახლა
ქალაქს. იქ ნახა დიდი ლაშქარი, რომელიც ნადი-
რობდა. შემოხვდა ერთი კაცი და მას ჰკითხა, რა
ამბავია, ვისია ეს ლაშქარიო? მან მოახსენა, ფრი-
დონ მეფე ნადირობსო. ამ დროს გამოჩნდა ორბი,
რომელიც მონადირეთა ზე-მალლა მიფრინავდა. ავ-
თანდილმა ცხენ-და-ცხენ შესტყორცა ისარი და ჩა-
მოაგდო ორბი. ჩამოვარდნილ ორბს დასწვდა, აილო.
და ისევ გზა განაგრძო. ლაშქარი შემოეხვია და ჰკი-
თხა, ვინ ხარო? ფრიდონმა გაიგო თუ არა ვილაც
უცხო ყმა მოდისო, შეჯდა ცხენზე და მიეგება. ტა-
რიელის მეგობარი მეგობრულად მოიკითხა და სასა-
ხლეში მიიწვია. ავთანდილმა უამბო თავისი და ტა-
რიელის ამბავი. ფრიდონმა დიდი პურობა გადუხადა
და მერე, ავთანდილის თხოვნისამებრ, წაიყვანა იგი
იმ ადგილას, საცა ენახა უცხო ქალი და ორი მო-
ნა ნავ-კიდობნით. აქ ძმად გაფიცულნი ფრიდონ და
ავთანდილ ერთმანეთს გამოეთხოვნენ. ფრიდონი შინ
დაბრუნდა, ხოლო ავთანდილ ნესტანის საძებრად წა-
ვიდა. მას გაჰყვა აგრეთვე ოთხი მონა ფრიდონისა.
ბევრი იარა, ბევრი სძებნა და ბოლოს შეხვდენ ბალ-
დადელი მოქარავენები, რომელნიც ზღვის პირს იდ-
გნენ. ავთანდილმა იკითხა მათი აქ დგომის მიზეზი.
მოქარავენეთა უფროსმა უსამმა მოახსენა, ეგვიპტით
მოვიდოდითო, ზღვაში რომ შემოვედით, მეკობრენი-
დაგვიხვდნენ, გაგვძარცვეს და სახნისის ძელით და-

გვიშინესო და მათის შიშით აქ თავი შემოვაფარეთო. ავთანდილმა უთხრა მათ: „ნუ გეშინიანთ, მე გადარჩნით მეკობრეთაგან და სამშვიდობოს გაგიყვანთ“. ჩასხდნენ ნავში და შესცურეს ზღვაში. გაიარეს კარგი მანძილი. მეკობრეთა ნავი გამოჩნდა და გამოექანა მათკენ. მეკობრენი ყიოდნენ, მოქარავენთა გაწყვეტას იმუქრებოდნენ. მეკობრეთა ნავი მოუახლოვდათ. ავთანდილი გადუხტა მტრებს და დაღეწა იგინი, ვინც გადურჩა, იგინიც იხვეწებოდნენ, ნუ დაგვხოც, შენსა სჯულსაო. დაიმორჩილა და დაიმონა იგინი, მათი ნავები მოქარავენთა ნავებს შეატყუბა. მოქარავენთა სიხარულს საზღვარი აღარა ჰქონდა. ავთანდილს ულოცავდნენ გამარჯვებას, ჰლოცავდნენ, აკოცებდენ თავსა, პირსა, ფერხთა, ხელსა. მეკობრეთ ჰქონდათ დიდი საუნჯე. ავთანდილმა ყოველივე ეს ვაჭრებს აჩუქა, თვითონ ვაჭრული ტანისამოსი ჩაიცვა და მოქარავენთა სთხოვა, ჩემს ვინაობას ნუ გაამჟღავნებთო, ხოლო სთქვით, ჩვენი თავადიაო. გადასცურეს ზღვა და მის ნაპირას ნახეს ქალაქი. ავთანდილმა შეიტყო, რომ ამ ქალაქს გულანშარო ერქვა და ქვეყანა „ზღვის სამეფო“ იყო. ის ნაპირი და ბაღჩა, საცა მენავეები დგებოდნენ, ეკუთვნოდა ვაჭართა უფროსს უსენს. ეს უსენი შინ არ დახვდათ და მის მაგიერ ავთანდილი მიიღო მისმა მეუღლემ ფატმანმა. ეს დედაკაცი ძლიერ დაუმეგობრდა ავთანდილს, შეიყვარა იგი. ფატმანს გადაემტერა მისი ძველი საყვარელი ჩაჩნაგირი, რომელიც და-

ემუქრა ამ დედაკაცს შენსავე შვილებს შენისავე კბი-
ლით დაგაჭმევო. თატმანმა თვისი ბოროტი მტერი
ჩაჩნაგირი და ორი მისი მონა ავთანდილს მოაკვლე-
ვინა და მერე უამბო მას შემდეგი ამბავი:

ჩვენი დიდი დღესასწაული ნავროზობა იყო.
ჩვენს ბაღში მოწვეული მყვანდა დიდ ვაჭართა ცო-
ლები სალხინოდ. ლხინის შემდეგ სტუმრები წავიდ-
წამოვიდნენ და მე ისევ ბაღში დავსეირობდი. უც-
ბად ზღვაში რაღაცა გამოჩნდა. ნაპირს რომ გამოს-
ცურა, ნავი აღმოჩნდა. იქიდგან ორი მონა გადმოხ-
ტა და ერთი მშვენიერი ქალი ნაპირას გადმოსვეს.
მისმა ელვარებამ იქაურობა გაანათა. ოთხი მონა ჩავ-
გზავნე, მათ შეიპყრეს იგი ქალი და მე მომგვარეს.
შინ წავიყვანე და გამოვკითხე მისი ამბავი. მან მით-
ხრა, ჩემი ამბავი დიდი ზღაპარიაო და რათ გინდა
მისი მოსმენაო. ამის მეტი არა მითხრა. სახლი მო-
ვუკმაზე, შიგ დავსვი და ერთი ზანგი მას ვამსახურე.
იგი ტიროდა, ცრემლს აფრქვევდა. დიდხანს ვმალე
და ბოლოს მისი აქ ყოფნა ჩემს ქმარს შევატყობი-
ნე. რა ნახა მან იგი ქალი, გაჰკვირდა.

უსენ გაჰკვირდა, გაცაჰკრთა, რა შუქნი ჰნახა მზისანი;
სთქვა: „რა მიჩვენე, რა ვნახე, რანია ნეტარ რისანი?
თუ ხორციელი არისმცა, სვალნიმცა მრისხვენ ღვთისანი!

ერთს დღეს უსენი ეახლა ჩვენს მეფეს და დი-
დი ძღვენი მიართვა. მეფემ მოიკითხა იგი, მადლობა
უთხრა და თავისთან დასვა სანადიზოდ. კარგა რომ

სვეს, ჭამეს, ილხინეს, უსენმა, დამთვრალმა და ჭკუა
გამოლევულმა, მეფეს მოახსენა, რომ თქვენდა სას-
ძლოდ, თქვენის შვილის შესართავად მყავს უცხო
და უულამაზესი ქალიო. მეფემ გამოგზავნა მონათა
უხუცესი და მასთან კიდევ სამოცი კაცი ქალის წა-
საყვანად. მე სრულიად დავმიწდი, თავზე ცანი და-
მატყდეს, ვინაილგან ქალისათვის ფიცით აღმეთქვა,
არ გაგამხელო. რაღას ვიზამდი. ავდეგ, შეველ ქალ-
თან და მოვახსენე: „შემასმინეს, მეფე გითხოვს, ვარ
ამისთვის გულ-მოკლულად“ იმან მითხრა: დაო,

ბედი უბედო ჩემზედა მიწყვი ავისა მქნელია;
კარგი რამ მჭირდეს, გიკვირდეს, ავი რასაკვირველია!
სხვა და სხვა ჭირი ჩემზედა არ ახალია, ძველია.

მერე აღგა გულუშიშრად იგი ვეფხი ანუ გმი-
რი, მოიბურა ტანი, პირი; ავიღე თვალი და მარგა-
ლიტი, რომელთაგან თვითო-თვითო თვითოსა ქა-
ლაქსა ეფასებოდა, მივე და მივუძღვენ მას და ვუთ-
ხარ, ეს ძვირფასეული სადმე დაგჭირდება, მოგეხმა-
რებოა, მერე იგი გამოვიყვანე სახლიდგან. მეფის მო-
წინებმა წაიყვანეს

სცნა მეფემან, მოეგება, ჰკრეს ტაბლასა, გაჰხდა ზარო.
იგი შოვა თავმოდრეკით, წყნარი, არას მოუბარი.

მეფემან გვერდსა დაისვა, ეუბნა ტკბილითა საუბა-
რითა. ქალმა პასუხი არ გასცა. ამ ხელმწიფეს კარ-

გი შვილი ჰყვანდა. იგი ახლა შინ არ იყო, სალაშქროდ იყო წასული. მეფემა ბრძანა:

ღმერთმან ჰქმნას, შინა მოვიდეს ძე ჩემი გამარჯვებული, მე დავახვედრო ისი მზე და მისთვის დამზადებული.

მერე მოიტანეს შესამოსელი, ძვირფას თვლებით შემკული, და ჩააცვეს, დაადგეს თავსა გვირგვინი ერთობილისა ლალისა, მოუკაზმეს საწოლი უფლის-წულისა, დაუდგეს ოქროს ტახტი და ზედ დასვეს იგი მზე. მეფემ მცველად ქალისა დაადგინა ცხრა ხადუმი, ხოლო თვითონ კი ისევ ნადიმად დაჯდა, უსენს უბოძა მრავალი ძღვენი. ნადიმობა გააგრძელეს, სმა შეიქმნა მეტად გრძელი. სცემდენ ბუკსა და ტაბლასა მოსამატებლად ზარისა.

იგინი რომ ნადიმობდნენ, ქალმა მიიწვია ხადუმები და უთხრა: მე თავს მოვიკლავ და თქვენი მეფის რძალი კი არ შევიქმნები. გირჩევთ, ჩემგან საბოძვრად ეს ძვირფასი თვლები მიიღოთ და მე განმათავისუფლოთ. მათ ეგრე ჰქმნეს. ქალი ჩემთან გამოიქცა. მისი დამალვა აღარ შეიძლებოდა. ცხენი შევუკაზმე, ზედ შევესვი და იგი გამშორდა. სასახლის კაცები მოცვივდნენ, სახლი გამიჩხრიკეს და, რომ ვერა იპოვნეს-რა, უკანვე დაბრუნდნენ. მეფე ფრიად დაღონდა. ჩემგან წასული ნესტან-დარეჯანი, როგორც შემდეგ შევიტყე, შეეპყროთ ქაჯებს და წაეყვანათ ქაჯეთის სამთავროს. იქ ახლა მეფობს დულარდუხტი და მას იგი ქალი თავის ძმისწულის

როსანის საცოლედ დაუნიშნავს. ხოლო ქაჯთა ქალაქი მტერთაგან უძლეველია. იმ ქალაქში არის მაგარი, მალალი და გრძელი კლდე, კლდესა აქვს ასაძრომელი გვირაბი, რომლის თავს კოშკია. ამ კოშკში მარტოდ მარტო იმყოფება იგი მნათობი — ნესტანდარეჯანი. გვირაბის კარს იცავს ათიათასი ჭაბუკი, ხოლო ქალაქის სამთავე კარებს უდარაჯებს სამიათას სამიათასი მეომარი.

ავთანდილის თხოვნით ფატმანმა წერილი დასწერა, გრძნეულს გაატანა და ნესტან დარეჯანს შეუთვალა, შენი ამბავი გვაცნობე, ტარიელის მეგობარი ჩემთან არის, შენ დაგეძებსო. ნესტანმა მოსწერა, მე ცოცხალი ვარო, მაგრამ ჩემი აქედგან დახსნა ყოვლად შეუძლებელიაო, მაგარს კოშკში ვიმყოფები და მრავალი ლაშქარი მდარაჯობსო. მოგეწერა, რამე ნიშანი გამოგვიგზავნეო და აი წიგნთან ერთად გიგზავნი ნაკვეთს იმ რიდისას, რომელიც ტარიელმა მომიძღვნა. ამასთანავე ნესტანს გამოგზავნა სხვა წერილიც თავის საყვარლის ტარიელისთვის გადასაცემად. მასში იგი, სხვათა შორის, სწერდა: „საყვარელო, ტანი კალმად მაქვს და კალამი ნაღველთა ამონაწები! ცოცხალი არ მეგონე, შენი სიცოცხლე მეყოფის, მომიგონებდე, გახსოვდე შენი ერთგული, სხვა რა მოგწერო, ენა დაშვრების, ჩემი ამბავი არვისგან დაიჯერების:

ციხეს ვზი ეზომ მალალსა, თვალნი ძლივ გარდასწვდებიან;
გზა გვირაბითა შემოვა, მცველნი მუნ ზედან ღებებიან,

დღისით და ღამით მოყმენა ნობათსა არ დასცდებიან,
მათთა შემბრძოლთა დაჰხოცენ, მართ ცეცხლად მოედებიან.

ამათ სხვა მებრძოლთ ნუ დაადარებო, ნუ მოხვალ, ნუ შეებმი, თორემ მოგვკლენ, მკვდარსა გნახავ, დავიწვი, ვითა აბელი კვესითა; მოგშორდი და დამთმე კლდეზედაც უმაგრეს გულითა. ვინც უნდა მოისურვოს, შენს მთვარეს ვერავინ დამიპატრონდება, თუ გინდ მოვიდეს სამი მზე: აქ დიდი კლდეებია და თავს ზედ გარდვიჩეხავ. ღმერთს შეევედრე ჩემის სულისათვის, ნულარ დამიტირებ, ნუ მიგლოვ, ნულარ იყოვნი, წადი ინდოეთს, ჩემი მშობელი მტერთაგან შევიწროებულია, იმას მიეშველე. იგი ანუგეშე, მეც მომიგონებდე მტირალსა, შენთვის ცრემლ შეუშრობელსა, ამასთან გიგზავნი რიდის ნაკვეთს

აჰა, ინიშნე ნიშანი შენეულისა რიდისა.

ავთანდილს მეტად გაუხარდა. ფრიდონის მონები, რომელნიც თანა-ჰყვა, საჭურჭლით სავსე ხომალდში ჩასხა და ფრიდონისას გაისტუმრა. მათ გაატანა წერილიც, რომელშიაც ფრიდონის წინაშე ბოდიშს იხდიდა, ველარ გნახეო, საჩქაროდ მივდივარ ტარიელთან, რომლის საყვარელი ქაჯებს შეუპყრიათო, მალე ტარიელს მოვიყვან და ძმებსა ძმურად დაგვიხვდი, რომ ნესტანი გამოვიხსნათო. ავთანდილი გამოეთხოვა ფატმანსა, უსენს და მისთა მონათა და ტარიელის გამოქვაბულებს მიაშურა.

ავთანდილმა პირ-მხიარულად გავლო ზღვა და გადავიდა ხმელეთზე; გადაიარა უგზო, უდაბური და უცხო არენი, გზა-და-გზა ჰხოცა ლომ-ვეფხი, ფეხ-აჩქარებით მიაკორვებდა თავის ცხენსა. გაზაფხულის ჟამი იყო, ვარდის ფურცლობის ნიშანი, დრო მათის პაემანისა. მის გარეშემო ყოველივე ხარობდა, ხოლო ავთანდილს, თუმცა მისი საყვარლის მოგონება ანადვლიანებდა, მაგრამ ტარიელის ნახვა ახარებდა. ბევრი იარა და ბოლოს დაინახა იგი კლდენი, საცა მისი ძმა და მოყვარე იყო, ვისთვისაც სასიხარულო ამბავი მიჰქონდა. მიუახლოვდა რა კლდე-ქვაბებს, ცხენი გააჩქარა, მხიარული გულით იწყო მღერა და ტარიელის ძახილი. ცოტა კიდევ რომ წარვლო, თვალი მოჰკრა ტარიელს, რომელსაც შამბნარის პირს ლომი მოეკლა და მომახული ხმლით მოკლულ მხეცს თავს ადგა. ტარიელს მიესმა ავთანდილის ყვირილი, ძახილი მისკენ გაიქცა. ავთანდილი ცხენიდგან ჩამოხდა. მეგობრები ჩაეკონნენ ერთმანეთს, ერთმანეთი გადაჰკოცნეს. ავთანდილმა მიახარა, ვცანო ამბავი შენ რომე გიამებოდა. ტარიელმა არ დაიჯერა, ხუმრობა ეგონა. ავთანდილმა რიდის ნაკვთი და წიგნი ამოიღო და გადასცა. ტარიელი უზომო სიხარულმა შეიპყრო,

წიგნი და კიდე რიდისა იცნა და გაცაშალა მან.

პირსა დაიდვა, —დაეცა, —ყარდმან ფერიტა მკრთალმან, სულნი გაექცნეს, მოსდრიკნა თავი გიზრისა ტალამან

ავთანდილ უჭვრეტს ტარიელს, უსულოდ ქვემდებარესა. შეჭფრინდა, შველად მიჰპართა მას ტკბილად მოუბარესა. ვერა ვერ არგო დამწვარსა, სრულად ცეცხლ-ნადებარესა.

ტარიელს გული წაუვიდა მეტის-მეტი სიხარულისაგან. ავთანდილი შეშინდა, იფიქრა, ვაჲ თუ სული განუტეოსო, ეს რა მომივიდა, ასე უცებ რათ ვახარე ეს ამბავიო. ჩქარა წყალიო, აჩქარებდა იგი თავის-თავს, მაგრამ წყალი არსად იყო. გაიქცა, ლომის სისხლი მოიტანა და დაასხა გულწასულს. ცივ-მა სისხლმა კარგად იმოქმედა, ტარიელი ნელ-ნელა გონს მოვიდა და წამოჯდა. კარგად რომ დამშვიდდა, გახსნა წერილი და წაიკითხა. ტარიელმა ხან იცინა, ხან იტირა. მერე ცხენებზე შესხდნენ და გამოქვაბულს მივიდნენ. ასმათსაც ახარეს დაკარგული მზის ამბავი. სიხარულისაგან ასმათი ფეხზე აღარ იდგა.

მეგობრებმა იმავე დღეს გადასწყვიტეს ტყვეობიდან გამოეხსნათ ნესტანდარეჯანი. ტარიელს ჰქონდა მრავალი საუნჯე და აბჯარი. რაც საჭირო იყო მათთვის, წაიღეს და წავიდნენ ფრიდონისას. ასმათიც თან წაიყვანეს. ფრიდონს მეტად გაუხარდა მეგობრების მოსვლა. ტარიელმა და ავთანდილმა ფრიდონს სთხოვეს დიდი ლაშქარი, მაგრამ ფრიდონმა უთხრა მათ, ქაჯთა ციხე მეტად მაგარია, მისი დაპყრობა ძალით არ შეიძლება, არამედ ხერხითო; სჯობია, ცოტა ლაშქარი წავიყვანოთ, რომ მტრებმა ვერ იგრძნონ ჩვენი მიახლოებამო. სამასი რჩეული

მეომარი წაიყვანეს და წავიდნენ. იარეს ბევრი და ქაჯთა ციხეს მიაღწენ. შეუდგათ თათბირი იმის შესახებ, თუ როგორ და რა გზით აიღონ მაგარი ციხე.

• ფრიდონმა სთქვა: ვინც საგდებლის შეტყობ-
ცნა იცის, იმან გრძელი საბლის წვერი ციხის ბურჯს
გადუგდოს, მე პატარაობიდანვე საბელზე სვლას
ჩვეული ვარ, მის შემწეობით ავალ ბურჯის თავს,
ციხეში ჩავხტები, ვეცემი მეკარეებს, დავხოც მათ
და კარებს გაგიღებთო.

ავთანდილმა შენიშნა: შენ, ფრიდონ, რომ გუ-
ლოვანი და ვაშკაცი ხარ, გვჯერა, მაგრამ თოკზე
ასვლის დროს შენი აბჯრის ჩხარუნი გუშავთ გა-
აღვიძებს, თოკს გადასჭრიან და საქმე წახდება.
გვირჩევნია, თქვენ აქ დაიმაღნეთ. ქაჯთა ციხეში
შესვლა მგზავრთათვის აღკრძალული არ არის. ვაჭ-
რულათ შევიკმაზები, ერთს ჯორს ავკიდებ მუზარად-
სა, ჯაჭვსა და ხმალს და შევალ ციხეში. მერე სადმე
დაფარულ ადგილას შევისხამ იარაღს, მივადგები ცი-
ხის კარებს, მეკარეებს დავხოც, კლიტეებს დავლეწ,
კარებს გავაღებ და თქვენც მომეშველენით გარედ-
განო.

ტარიელმა ორთავეს უთხრა: ლომგულები ხართ
და გინდათ ომი ფიცხელი, მაგრამ ჩემი თათბირიც
მოისმინეთ. ჩემი შერცხვენა იქნება, რომ თქვენ
ციხეში შეხვიდეთ და იომოთ, მე კი აქ ვიდგე და
ჩემმა ხელმძღვანელმა მიყუროს კოშკის წვერიდამ! სჯო-

ბია, ჩვენი რაზმი ას-ას კაცად გავიყოთ და ერთბაშად სამგნით მივმართოთ ციხეს. ჩვენ ვემცრობით, მოგვეგებებიან, ფიცხლავ შევებნეთ, შევჯაროთ, ვერ მოგვესწრებიან კარებსა, სამთაგან ერთი შეუვალთ, სხვები გარეთ ვცემდეთ ბარებსა, შევუცვივდეთ ყველანი და შიგნით შიგანი მივცეთ სისხლის ღვარებსა.

ტარიელის რჩევა მოიწონეს. მეორე დღეს, დილით, მიუფრინდენ ციხეს, დაღეწეს მისი კარები, შეცვივდნენ შიგ, გაჟლიტეს მტრები. ტარიელმა დიდი სიგმირე გამოიჩინა. მრავალი დახოცა და მიაღწია თავის საყვარლამდის და ჩაეკონა მას. ავთანდილი და ფრიდონი ავიდნენ მალლა და ნახეს, რომ ტარიელსა და ნესტანდარეჯანს

მკერდი მკერდსა შეეწებათ, გარდაეჭდოთ ყელი ყელსა, ეხვევოდეს ერთმანეთსა, აკონეს და ცრემლი ღვარნეს, კვლავ შეეწებნეს ხშირ-ხშირად ვარდი ბაგეთათ პობილნი.

ნესტან-დარეჯანი მიეგება ტარიელის მეგობრებს, მიესალმა და თავმდაბლად მადლი უბრძანა სიტყვითა ნარნართა. გამარჯვება მიულოცეს ერთმანეთს, მერე მორეკეს ჯორი, აქლემი, სამიათასსა აჰკიდეს დათლილი მარგალიტები, იაგუნდი და ლალები, რომელიც ქაჯთა ქალაქში იპოვეს, ნესტანი შესვეს კუბოსა (ტახტზე) და ზღვათა სამეფოს წავიდნენ. ქაჯეთის ციხის მცველად დასტოვეს მხოლოდ სამოცი კაცი. ზღვათა სამეფოს რომ მივიდნენ, დიდი მადლობა გადუხადეს ფატმანს და

პატივისცეს. ტარიელმა მას აჩუქა ყოველივე, რაც ქაჯთა ციხილამ წამოეღოთ. აქედგან წავიდნენ ფრიდონისას. ფრიდონმა ქორწილი გადუხადა ტარიელსა და ნესტან-დარეჯანს და უბოძა მრავალი ძვირფასეული და გვირგვინები. ავთანდილმა ტარიელი იწვია არაბეთს. წამოვიდნენ. გამოვლისას შეიარეს ტარიელის ქვაბებში, საცა დაკრძალული ჰქონდა უამრავი საჭურჭლე. ყოველივე წამოიღეს და მოვიდნენ არაბეთს. მათ დიდის ზემით მიეგება როსტევან მეფე, რომელმაც პატივით მოიკითხა ყველანი, მიიწვია თავის სასახლეში და დააქორწინა ავთანდილი და თვისი ასული თინათინი. მექორწინეთა სიხარული მეტის მეტი იყო, უზომო, უსაზღვრო. მეფე როსტევანმა მრავალი წყალობა გასცა, მრავალი საჭურჭლე და საბოძვარი უძღვნა ავთანდილსა და ტარიელს. ამგვარ შვება-ლხენაში გაატარეს ერთი თვე. შემდეგ ამისა ტარიელმა დიდი მადლობა მოახსენა ყველას, გამოეთხოვა როსტევანსა და თინათინს და თავის მეუღლითურთ ინდოეთს წავიდა. ტარიელი გააცილეს ავთანდილმა და ფრიდონმა. ავთანდილს თანახლდა ოთხმოცი ათასი მეომარი არაბთაგან. ტარიელი და ნესტან-დარეჯან გახელმწიფდნენ ინდოეთს. ყველა ინდონი ავთანდილსა და ფრიდონს მწედ ჰხადოდნიან და „თქვენგან გვჭირს კარგი ყველაი,“ ამასა მოიტყოდიან.

გასრულდა მათი ამბავი, ვითა სიზმარი ღამისა,
გარდახდეს, გავლეს სოფელი,—ჰნახეთ სიმუხთლე ჟამისა!

განყოფილება მესამე.

ღვთაება, ცხოვრება და ბუნება რუსთაველის
შეხედულობით.

ა) ღმერთი.

რომელმან შექქმნა სამყარო
ძალითა მით ძლიერითა,
ზეგარდმო არსნი სულითა
ჰყენა, ზეცით მონაბერითა,
ჩვენ, კაცთა, მოგვცა ქვეყანა, —
გვაქვს უთვალავი ფერითა;
მისგან არს ყოვლი სელმწიფე,
სახითა მის მიერითა.

ჰე, ღმერთო ერთო, შენ შექქმენ
სასე ყოვლისა ტანისა!
შენ დამიფარე, ძლევა მეც
დათრგუნვად მე სატანისა;
მომეც მიჯნურთა სურვილი,
სიკვდიდმდე გასატანისა,
ცოდვათა შემსუბუქება,
მუნ თანა წასატანისა.

ვინ დამბადა, შემღებაცა
მანვე მომცა ძლევა მტერთად,
ვინ არს ძალი უხილავი,
შემწე ყოვლთა მიწიერთად,
ვინ საზღვარსა დაუსაზღვრებს,
ჭზის უკვდავი ღმერთი ღმერთად,—
იგი გაჭხდის წამისყოფით
ერთსა ასად, ასსა ერთად.

ბ) თამარ დედოფალი.

ვის ჭშეენის ლომსა სძარება
შუბისა, ფარ-შიმშირისა,
მეფისა ძის თამარისა,
ღაწვა-ბადასშ, თმა-გიშერისა?
მას, არა ვიცი, შეკუადრო
შესხმა ხოტბისა სძირისა!
მისთა მჭვრეტელთა ყანდისა
მიერთმა ჭხამს, მართ შშიერისა!
თამარს ვაქებდეთ მეფესა,
სინხლისა ცრემლ-დათხეული.

ვსთქვენით ქებანი ვისნიძე,
არ ავად გამოჩეული;
მელნად ვისძარე ვიშრის ტბა
და კალმად მინა რსეული.
ვინცა ისმინოს, დაესვას
ლახვარი, გულსა ხეული!

მიბრძანეს მათდა საქებრად
თქმა ლექსებისა ტკბილისა,
ქება წარბთა და წამწამთა,
თმათა და ბაგე-კბილისა,
ბროლ-ბადახშისა თლილისა,
მით მიჯრით მიწყობილისა.
კასტესს ქვასაცა მაგარსა
კრდემლი ტევიისა ლბილისა!

გ) რუსთგელის ღოცვა.

მაღალო ღმერთო, სძელთა და ცხათაო,
სოგჯერ მომცემო ჰატეუთა,
სოგჯერ კეთილთა მხათაო,
უცნაურო და უთქმელო,

თამარ დედოფალი.

უფალო უფლებათაო,
მომეც დათმობა სურვილთა,
მფლობელო გულისთქმათაო!

ღმერთო, ღმერთო, გიაჯები,
რომელი ჭფლობ ქვენათ-სესა,
შენ დაჭბადე მიჯნურობა,
შენ აწესებ მისსა წესსა;
მე სოფელმან მომაშორვა
უკეთესსა ჩემსა მესესა,—
ნუ აღმოფხვრი სიყვარულსა,
მისგან ჩემთვის დანათესსა!

ღმერთო, ღმერთო, მოწესლეო,
აწვინ მივის *) შენგან კიდე,
შენგან ვითხოვ შეწევნასა,
რასომსაცა გსასა ვულიდე:
მტერთა ძლევა, სჯუათა დელვა,
ღამით ძაუნე განმარდიდე.
თუღა დაურჩე, გამსახურებდე,
შენდა მსხვერპლსა შევსწირვიდე.

---

*) მყავს

დ) სამუხთლე სოფლისა.

ვაჟ, სოფელო, რაშიგან ხარ,
რას გვაბრუნებ, რა ხნე გჭირსა!
ყოვლიმც შენი მონდობილი
ნიადაგმცა ჩემებრ სტირსა;
სად წაიყვან სადაურსა,
სად აღუფსვრი სადით ძირსა,
მაგრამ ღმერთი არ გასწორავს
კაცსა, შენგან განაწირსა!

ე) საკვდილი სახელოვანი.

ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა
გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი;
მისგან ყოველი გასწორდეს,
სუსტი და ძალ-გულოვანი;
ბოლოდ შეჭყარნეს მიწამან
ერთგან მოემე და მხცოვანი.
სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა
სიკვდილი სახელოვანი.

გ) კაცო, ძალსა ნუ იქადი.

კაცო, ძალსა ნუ იქადი,
ნუცა მოჭკეპეს, ვითა მთვრალი,
აზას ვარგებს ძლიერება, თუ
არ შეგწევს ღვთისა ძალი;
დიდთა ხეთა მოერევის,
მცირე დასწვავს ნაბერწკალი;
ღმერთი გუარავს, სწორად გაჭკეპეთს,
შემა ვის ჭკრა, თუნდა ხმალი.

უგანგებოდ ვერას მიზმენ,
შეცამებნეს ხმელთა სჯანი,
განგება, არ დაფრჩები,
ლახვარნია ჩემთვის მჯანი,
ვერ მიხსნიან ვერ ციხენი,
ვერ მოუვასნი, ვერცა ძმანი,—
ვინცა იცის ესე ასრე,
ჩემებრვა გულოვანი.

ზ) ქორწილა *)

დაიწუეს ძორთმა ჰურისა
ლაქართა მის შესავსისა;
ზროხა და ცხვარი დაკლული
არს უძრავლესი სავსისა,
შეიქმნა ძღვნობა ძღვენისა,
მათისა შესამზგავსისა,
მათ ყოვლთა შუქი ანათებს
პირისა, მზისა მზგავსისა.

იაკუნდისა ჯაბები
იყვიხ, ჭაღისა ჭიქები,
კვლავ უცხო ფერთა ჭურჭელთა
სხდის უცხო-უცხო სიქები; ¹⁾
მის ქორწილისა მაქები
კაცი ბრძენთაგან იქები;
მჭვრეტელო, გულსა ეტეოდი,—
ნუ ავსნები, იქები!
მუტრიბნი ²⁾ მოდგნეს ყოველგნით,

---

*) ავთანდილისა და თინათინისა როსტევეან მეფისას.

1) ფულისა ანუ ოქრო-ვერცხლის ბეჭედი.

2) მეჩანგე ანუ მკოსანი ქალები.

ისმოდის ხმა წინწილისა,
შეერთ ძეს გორი ოქროთა
და ბადასძნისა ¹⁾ თლილისა,
მსმელთათვის წყარო ღვინისა
ასგან სდის. მსგავსი მილისა,
ბინდით ცისკრამდის ხმა იყო,
გარდახდა ჟამი დილისა.

აწა დაწინა უსაბოძვრო
არ კოჭლი და არ სანყარი,
მოდირდა მარგალიტი
მოფანტული, მონაყარი,
კაბედიტდა წასაღებლად
ატლასი და ოქრო მყარი;
სამ დღეს იყო ინდოთ მეფე ²⁾
ავთანდილის ვით მყარი.

---

1) უმჯობესი ლალი.

2) ტარიელი.

ფ) რუსთაველას იგაგ-არაკნა.

ა) გაჭირებაში მყოფი კაცი.

ორნი კაცნი მოდიოდეს,
სადაური სადმე გზასა;
უკანამან წინა ნახა
ჩავარდნილი შიგან ჭასსა;
ზედ მიადგა, ჩაჭყიოდა,
სტირის, იმასის ვაგლახ-ჯასსა.

ეგრე უთხრა: «ამხანაგო,
იუაჲ მანდა, მომიცდიდე!
წავალ თოკთა მოსასმელად,
მწადსო, თუცა ამოგზიდდე!»
მას, ქვეშეთსა, გაეცინა,
გაუკვირდა მეტად კიდე;
შემოჭყვივლა: «არ გელოდე,
სად გაგმძცე, სად წავიდე!»

აწ, დაუ, შენსა ხელსაა
ჩემი საბელი ყელისა,
სხვად ულონოა უშენოდ
ჩემგან აღპყრობა ხელისა,
რასაცა მიზამ, შენ იცი,
შენ ხარ წამალი კელისა.

ბ) ვარდი უეკლოდ არავის მოუკრებია.

ვარდსა ჰკითხეს: «ეგ სომ ტურფა
რამან შეგქმნა ტანად, პირად?
მიკვირს, რად ხარ ეკლიანი,
ზოგნა შენი რად არს ჭირად?»

მან სთქვა: „ტკბილსა მწარით ჰპოვებ,
სჯობს, იქმნების რაცა ძვირად;
ოდეს ტურფა გაიფუდეს,
აღარა ღირს არცა ჩირად.»

—

რადგან ვარდი ამას იტყვის
უსულო და უასაკო,
მაშა ლხინსა ვინ მოიმკის,
პირველ ჭირთა უმუშაკო!

გ) კაცის გული.

სამთარჩი ვარდთა განხმობს,
ფურცელნი ჩამოსცვივიან;
საფხულის მზისა სიასლე
დასწვავს, გვალვასა ჩივიან,

მაგრა მას ზედა ბუღბუღნი
ტურფასა ხმასა ჰყვიან.

სიცხე სწვაჯს, ეინვა დააზრობს,
წელულნი ორჯერვე სტკივიან.

აგრევე გული კაცისა
მოსაგვარებლად ძნელია:
ჭირსა და ლხინზედ ორზედვე
ზედან მართ ვითა კელია.

თ) შაირობა და მგოსნობა.

შაირობა პირველადვე სიბრძნისაა ერთი ღარგი: საღმრთო საღმრთოდ გასაგონი, მსმენელთათვის დიდი მარგი; კვლავ აქაცა იამების, ვინცა ისმენს კაცი ვარგი. გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის, შაირია ამად კარგი. ვითა ცხენსა შარა გრძელი და გამოს-
ცდის დიდი რბევა (რბენა), მობურთაღსა—მოედანი, მართლად ცემა, მარჯვედ ქნევა, — მართ აგრევე მელექსეთა გრძელთა თქმა და ხევა, რა მისჭირდეს საუბარი და დაუწყოს ლექსმან ლევა. მაშინლა ჰნახეთ მელექსე დი მისი მოშაირობა: რა ველარ მიჰხვდეს ქართულსა, დაუწყოს ლექსმან ძვირობა, არ შეამოკლოს ქართული, არა ჰქმნას სიტყვა-მცირობა, ხელ მარჯვედ სცემდეს ჩოვანსა, იხმაროს დიდი გმირობა.

პირველი: მოშაირე არა ჰქვიან, თუ სადმე სთქვას ერთი, ორი; თავი ყოლა ნუ ჰგონია მელექსეთა.

კარგთა სწორი; განალა სთქვას ერთი, ორი, უმსგავსო და შორი-შორი, მაგრა იტყვის: „ჩემი სჯობსო,“ უცილობლობს, ვითა ჯორი.

მეორე: ლექსი, ცოტაი ნაწილი, მოშაირეთა, არ ძალუძს სრულქმნა სიტყვათა, გულისა გასაგმირეთა, — ვამსგავსე მშვილდი ბედითი ყმაწვილთა მონადირეთა: დიდსა ვერ მოჰკვლენ, ხელად აქვსთ ხოცა ნადირთა მცირეთა.

მესამე: ლექსი კარგი არს სანადიმოდ, სამღერელად, სააშიკოდ, სალალობოდ, ამხანაგთა სათრეველად; ჩვენ მათიცა გვიამების, რაცა ოდენ სთქვან ნათელად. მოშაირე არა ჰქვიან, ვერას იტყვის ვინცა გრძელად.

ჰხამს, მელექსე ნაჭივრებსა მისსა ცუდად არ მკმევდეს: ერთი უჩნდეს სამიჯნურო, ერთსა ვისმე ამიკობდეს, ყოვლსა მისთვის ხელოვნობდეს, მას აქებდეს, მას ამკობდეს, მისგან კიდე ნურა უნდა, მისთვის ენა მუსიკობდეს.

თ) რუსთაველის საბრუნია და თქმულობანი.

1. მესა კაცსა ავი სიტყვას ურჩევნია სულსა, გულსა.
2. არას გარგებს სწაკლულება, თუ არა იქმ ბრძენთა თქმულსა.

3. ავად შეფერობს მიჯნურსა მიჯნურობისა მცხადება.
4. ავსა კარგად ვერვინ შესცვლის, თავსა ახლად ვერვინ იშობს.
5. აღმასისა ჭსამს ლახვარი ლახვრად გულისა საღისა.
6. ამოა ჭკრეტა ტურფისა, სიასლე საუვარელისა.
7. არ შეუდრკების ჭახუგი კარგი მახვილთა კვეთასა.
8. არ გარდავა გარდუვალად მომავალი, საქმე ზენა.
9. არვის ძალუძს სოცნიელსა განგებისა გარდაუღენს.
10. არ იხმარებ, რა ხელსა ჭყრი საუნჯესა დაფარულსა?
11. ასიათასსა აჯობებს, თუ გამოარჩევით მქნელია.
12. აწლა კცან: საქმე სოფლისა სიზმარია და ჩმასია,
13. არს ზირველი მიჯნურობა არ დაჩენა ჭირთა, ძალვა.
14. არ დაკომობთ, რა კქნათ, სეკდასა, მითხარ, რა მო-
რუგვაროთა?
15. ათასად გვარი დაფასდა, ათიათასად ზრდილობა,
თუ კაცი თითონ არ არი, ცუდია გვარიშვილობა!
16. ასი გამართებს გაგონება, არ გეყოფის არ ერთხელი.
17. არ მიენდობის გულითა, თუ კაცი მეცნიერია.
18. აწ ზაფრანაა, რის წინა ვერ ვარდი ჭკვანდეს, ვერ ია.
19. აწ მივწურულვარ სიკვდილსა, დრო მომეასლა ლხენისა.
20. ბოროტიმცა რად შეეჭმნა კეთილისა შემოჭმელსა.
21. ბრძენი, ვინ ბრძენი? რა ბრძენი! კელი ვითა იქმს
ბრძნობასა!
22. ბინდის გვარია სოფელი.
23. ბოროტსა სძლია კეთილმა, — არსება მისი გრძელია.
24. ბოლო-ზადახშისა მძებნელმან სათნი დაკვარგე, მინანი.

25. ბოლოდ ყოკლი დამალული საჭმე ცხადად გამოცხადდეს.
26. ზღასაკოთა მიეც საჭურჭლე, ოჭრო, კერცხლი და რკალია.
27. გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის, შაირია ამაღ კარგი.
28. განგებით ქმნილის რისხვასა ვერავინ დაჭრიდებია.
29. გასტესს ქვასაცა მაგარსა გრდემლი ტუკიისა ლბილისა.
30. განგებსა ვერავინ შესცვლის, არ საჭმელი არ იქმნების.
31. გული გრულია კაცისა, ხარბი და გაუძლოძელი.
32. გული, ცნობა და გონება ერთმანერსედა ჰვიდია.
33. გველსა სვრელით ამოიყვანს ენა ტკბილად მოუბარი.
34. გონიერსა მწერთელი უყვარს, უგუნურსა გულსა ჰბშირდეს.
35. გულმან რა გლას ჰქმნას უგულოდ, თუ გულსა გული ელია.
36. გული უნდა ფიცისა და შირისა გასრულებასა.
37. დიდი ღვინისა ჭირთა თქმა, თუ კაცსა მოუხდებოდეს.
38. დიდთა ხეთა მოერევის, მცირე დასწევას ნაბერწკალი.
39. დიაცსა სამალავი არასოდეს არ ეთხრობის.
40. დიაცსა ვინცა უყვარს, გაეჭვის და მისცემს გულსა, რაცა იცის, გაუცხადებს, სვაშიადსა უთხრობს სრულსა.
41. დიადი სისხლი უბრალე კაცმანცა ვით იტვირთათ!
42. მრთი წავა და სხვა მოვა ტურფსა საზაღნაროსა.
43. ეგე ასე არ იქმნების, ვითა ჩიტნი არ გაჭორდენ.
44. ერთსა რა გცემენ ათასნი, ეგრეცა მოგერევიან.

45. ერთგულთათვის კარგი ნუ გშურს, ორგულნიმცა
შენნი ჰკვდების.
46. ესე ასეთი სოფელი არკისგან მისანდობელი,
წამია კაცთა თვალისა და წამწამისა მსწრობელი;
რასა ვის ეძებთ, რასი აქნევთ,—ბედია მათივნებელი!
ვის'არ შეუტყვის, კარგია ორისაჲ იყოლს მსლებელი.
47. შარდი უეკლოდ არაკის მოუკრეუთა.
48. ვარდი ამას ვით იაზრებს: «მზე მოშორდეს, არ
დაეჭვნებო».
49. ვარდთა ღ ნესვთა ვინათგან მზე სწორედ მოეუინების,
დიდთა ღ წვრილთა წყალობა შენმცა ნუ მოგეწეინების.
50. ვინც მოუყარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია.
51. ვის ძალაქეს ჰკონა კაცისა თვით სოფლად არ მო-
სრულისა.
52. გემობ მუნთაღსა საწუთროსა: ზოგჯერ უხკისა,
ზოგჯერ ძვირსა.
53. ვერას ვარგებ, გულსა დაკლებ, ჩემი ფიცი არ გა-
ტუდების.
54. ვერ დაიჭირაჲს სიკვდილსა გზა ვიწრო, ვერცა კლდო-
ვანი.
55. ვერ გაძღა სოფელი, ვაჲ, სისხლთა ჩემთა სკრეტიითა.
56. ვერ იქმოდა, რად მიქადდა, თუ მიქადა, რად მიტყუა?
57. ვინცა-ღა ჰკადრებს, მან აკადროს, რაცა ვსთქვი მს-
ცა ვინანი.
58. გემობ კაცსა უაუგოსა, ცრუსა და ღალატანისა.
59. ვის ასმია ჰატრონისა ჭირსა შიგან უმისა რიდი!

60. ვისთვის ჭკვდები, კერ მიჭხვდები, თუ სოფელსა
მოიძულე.
61. ვინცა კაცმან ძმა ანუ თუ დაცა იდოს,
ჭხამს მისთვის სიკვდილსა ღჭირსა თავი არ დარიდოს.
62. ვით მწკანილსა თრთვილისაგან ჰირსა ფერი მოაკლ-
დების.
63. ვის აქვს მინდობა კაცისა მომტქათავისა?
64. კამ, სოფელმა სოფელს მყოფი ყოელი დასკა ცრემლ-
თა დენით.
65. კამ, სწუთრო, სიცრუკით თავი სატანას ადარე,
შენი კერკინ კერა სტნოს, შენი სირუხთლე სადარე?
ჰირი მწისაებრ სახინო სად უხინო ჭყავ, სად არე?
მით ვხედკ სოფელსა ოხრად ჩანს ყოელი სადარე!
66. კამ, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვებრუნებ, რა
ზნე გჭირსა!
ყოელიმც შენი მონდობილი ნიადაგმცა ჩემებრ სტირსა!
სად წაიყვან სადაურსა, სად აღუფხვრი სადით ძირსა!
მაგრა ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგან განაწირსა.
67. ზოგჯერ სიწყნარე გმობილი სჯობს სიჩქარესა ქე-
ბულსა.
68. ზოგჯერ თქმა სჯობს არა თქმასა, ზოგჯერ თქმი-
თაც დაშავდების.
69. თავია სიცრუკე ყოელისა უბედობისა.
70. თავსა უთხრა: „მოჭკე, გიჯობს სიცოცხლესა აუ-
გიანსა“.

71. თავისისა ცნობისაგან ჩაკარდება კაცი ჭირსა.
72. თავსა მრთელსა რად შეიკრავ, წყლულსა ასლად რად იწყლულუბ?
73. თვე ერთისა მოშორება მზისა ზამთრის გაგვაცინებს.
74. თვით რაცა ბრძანოთ, მართალ სართ: სსკა სსკისა ომში ბრძენია.
75. თქმულა: ქრთამი საურავსა, ჯოჯოხეთსა დააურვებს.
76. თუ ლხინი გვინდა, ღვთისაგან ჭირნიცა შევიწყნაროთა.
77. თუ ყვაკვი კარდსა იშოვნის, თავი ბუღბული ჭგონია.
78. თუ არ მოგყვას საყვარელი, შენ მას მიჰყევე რაცა სწადდეს.
79. თუ მოყვარე მოყვრისათვის სტირს, ტირილსა ემართ-
ლების.
80. თუ თავი შენი შენ გახლავს, ღარიბად არ იხსენებო.
81. იგი მიენდოს სოფელსა, ვინცა თავისა მტერია.
82. იაგუნდი ეგრეცა სჯობს, ათასჯერცა მინა მინდა.
83. იადონი მამინ მოჰყვდეს, ოდეს კარდმან იდამტყნა-
როს.
84. ძაცსა მიჰხვდეს საწადელი, რას ეძებდეს, უნდა შოკნა,
მამინ მისგან აღარა ჭსამს გარდასრულთა ჭირთა ხსოვნა.
85. კარგი საჭმე კაცსა ზედა აზომ თურმე არ წახდების.
86. კაცსა ღმერთი არ გასწირავს.
87. კარგათ ვერას ვერ მოაკლენს კაცი აგრე გულფიცხელი.
88. კაცი ბრძენი ვერ გასწირავს მოყვარესა მოყვარულსა.
89. კაცი ჯახანი რითა სჯობს დიაცსა, ქსელისა მბეჭ-
კელსა?

90. კაცი არ უკვლავ სწორია: დიდი ძეს კაცით კაცმდის.
91. კაცო, ძალსა ნუ იჭადი, ნუცა მოჭკეკებს, ვითა მთოვრალი, ანას გარკებს ძლიერება, თუ არ შეგწივს ღვთისა ძალი.
92. კოკასა შიგან რაცა სდგას, იგივე წარმოდინდების.
93. კაცსა დაწესურის უგულობა და დიაცსა ბოზი ნაცა.
94. კაცსა ფიციანი გამოსტდიან.
95. კარგის მქმნელი კაცი ბოლოდ არ წახდების.
96. კაცი ცრუ ღ მოღალატე ჭხამს ლახვრითა დასაჭრელად.
97. კაცმა საქმე მოიგვაროს, კეჭკე, ჭმუნვასა ესე სჯობდეს.
98. კაცმა ვით ჭზოკოს, ღვთისაგან რაც არა დანახადია.
99. კაცი თუ ჭირსა ვერ დასთმობს, ლხინი რა დასათმობია.
100. კარგი რამ მჭირდეს, გიგვირდეს, ავი რა საკვირველია.
101. კარგი მიჯნური ივია, ვინც იქმს სოფლისა თმობსა.
102. კაცი კაცსა მოელოდეს, მოსკლავ უცხოდ იამების.

103. ლხინსა ვინ მოიძვის შირველ ჭირთა უმუშაკო?
104. ლეგვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია.

105. მიჯნურობა არის ტურთა, საცოდნელად ძნელი გვარი.
106. მძულს უგულოდ სიყვარული, ხვეკნა, კოცნა, მტლას-
შა-მტლუში.
107. მარგალიტი არვის მიჭხედეს უსასყიდლო-უკატრე-
ლად.
108. მარტოობა კერას მიზამს, მცავს თუ ცისა ძალთა დასი.
109. მამაცისა სიდრეუკსა ნეტარ სხვანი რამცა გვანდეს.
110. მიბრძანა თუ: „ჭხამს დიაცი დიაცურად, საქმე დედ-
ლად“.

111. მტერი მტერსა ვერას ავნებს, რომელ კაცი თავსა ივნებს.
112. მე თუ მოკვდე, ჩემი კერძი სოფელიცა გარდიფხვრებოს.
113. მე იგი ვარ, ვინ სოფელსა არა მოკვრეთ კიტრსა ბუჩად, ვის სიკვდილი მოყვრისათვის თამაშად ჯ მიხანს მღერად.
114. მიეტ გლახაკთა საჭურჭლე, ათავისუფლე მონები.
115. მიეტ ზოგი ხანაგათა, ზოგი ხილთა გასადებლად.
116. მას თუ დაკთმობ სახლსა ჩემსა, ველარ დაკთმობ ვისსა ვერად?!
117. მზისა შუქთა ვერ მჭრეტელი ია ხმების, კარდი ჭკნების.
118. მზისა შუქთა მომლოდინე კარდი სამს დღეს არ დას-ჭკნების.
119. მქნელი საქმისა ძნელსა კაციმცა იყო ცნობილი.
120. მას მკურნალმან როგორ ჭკურნოს, თუ არ უთხრას, რაცა სჭირდეს.
121. მოყვარემან კარდის კონა გულსა მკრა და დამიწ-წულულა.
122. მოყვარე მტერი ყოვლისა მტრისაგან უფრო მტერია.
123. მზგავსი ყველაი მზგავსსა ჭმობს.
124. მოშორება და მოყვრისა გაურა კაცისა მკვლელია.
125. მას უშმაგო ვინ მიენდოს, ვინ მოყვარე გაამულავნოს.
126. მოშიარე არა ჭკვიან, თუ სადმე სთქვას ერთი, რაი.
127. მოშიარე არა ჭკვიან, ვერას იტყვის ვინცა გრძელად.
128. მზესა მთვარე შეეყაროს, დაილევის, დაცასჭკნების

129. მიმდომნი საწუთროსანი მისთა ნივთთაგან რჩებოან,
იშკებენ, მაგრამ უმუხთლოდ ბოლოდ ვერ მოურ-
ჩებოან.
131. მართლად უთქვამთ მეცნიერთა: „წყენათა ჭირთა ბადე“.
132. მთვარე მზესა მოეშოროს, მოშორება განანათლებს.
133. მასინ ვერ გაუძლე სიასლე, აწი სიშორესა ვინანი.
134. მართლად იტყვის მოციქული: „შიში შეიქმს სიყვა-
რულსა“.
135. მასინლას ლხინი ამო, რა გარდინდის კაცი ჭირსა.
136. მზე აღარ მზეობს ჩვენთანა, დარი არ დარობს და-
რულად.
137. ნახე თუ ოქრო რასა იქმს, — გვერთხი, ეშმაკთა მი-
რია.
138. ნეტა ყვავი ვარდს რას აქნეს ანუ რა მისი ფერია!
139. ნეტა მამაცი სხვა რას, არ გასძლოს რაცა ჭირია!
140. ნუგეშის, ღმერთი უხვია, თუცა სოფელი ძვირია.
141. ნურა ნუ გშურს საქონელი ჩემი ჩემთვის წასაგებ-
ლად.
142. ნუ ამრუდებ უმართლესსა, ნუ წაიწყებენდ ამით სულსა.
143. ოდეს კაცსა დაეჭიროს, მასინ უნდა ძმა და თვისი.
144. ოდეს ტურთა გაიფუდეს, აღარა ღირს არცა ჩირად.
145. პატრონისა სამსახური არაოდეს არ წახდების.
146. პატრონისა ვერა მჭკრეტმან უმამან რამცა გაინაროს.

147. რაღაა იგი სინათლე, რასაცა ახლავს ბნელია.
148. რაღა ვის რა ბედმან მისცეს, დასჯერდეს და მას უბნობდეს.
149. რა ვარდმან მისი უკავილი გახსმოს, დაამტკუნაროსა, იგი წაუა და სსუა მოკა ტურფსა საბაღნაროსა.
150. რა აქიმი დასნეულდეს, რაჟომ გინდა სჯებარნი, მან სსუა ახმოს მკურნალი და მაჯისაცა შემტეობარნი.
151. რა სჯობს, რა კაცმან გიშერი ბროლ-ლალის თანა ახიოს, ანუ ბაღს ალვა საროსა ახლოს ჳრგოს, მოწყოს, ახიოს, მისსა მჭკრეტელსა ალხინოს, კერ მჭკრეტისა ავაგ-ლასიოს, —
ჯაი, მოყურისა გაყრილსა, ახიოს, ეუოს, ახ იოს!
152. რამცა სადა გაუმარჯვდა კაცსა, ფიცთა გამტეხელსა!
153. რა გინდა წაგკიდოს. თავი დასდეგ საწამებლად.
154. რაღა ღმერთსა არა სწადდეს, არა სჯმე არ იქმნების.
155. რა უარეა მამაცსა ომშიგან პირის მღმეჭელსა, შემდრკალსა, შეშინებულსა და სიკვდილისა მეჭკეულსა!
156. რა უაშეა პირისპირ საყვარელისა ჳკრეტასა!
157. რაღა მოკა სჯმე ჴენა, მომავალი არ აგვცდების.
158. რაღა მიინდა, არა მაჭკვ, რაღა მაჭკვ, არ მომინდების.
159. რაღა არ გწადდეს, იგი ჳქმენ, ნუ სდეგ წადილთა ნებასა.
160. რა გინდა მომცეთ, რას კაჭნეკ, მე კარ და ჩემი ნაბადი.

161. რა გავს, თუ მოყვარესა კაცმა გული არ ატყინოს.
162. რასაცა გასტუმ შენია, რაც არა, დაკარგულია.
163. რაცა იქმნების, იქმნების, ყოველი თათბირი სწორია.
164. რა ღრუბელი მიეფარვის, მზე ხმელეთსა დაჩრდილებს.
165. რაა ეძღური საწუთროსა: რა უქმნია საარაკო?
166. რა მისჭირდეს, მაშინ უნდა გონებანი გონიერსა.
167. რაცა ძაწირთისარ, იწვართუ; გკადრო: უწერთელი ვირია.
168. საბრალთა სიყვარული: კაცსა შეიქმს გულმოკლულად.
169. საუბარმა უმეტარმა შმაგი უფრო გააშმაგოს.
170. სხვისა სხვამა უკეთ იცის სასარგებლო საუბარი.
171. საწუთრო კაცსა ყოველსა პითა ტაროსი უხდების:
ღოგჯერ მზეა და ოდესმე ცა ჩისხვით მოუჭუნდების.
172. სჯობს სიცოცხლასა გაძლება, მისთვის თავისა და-
დება.
173. სიცრუე ღ ღმირობა ავნებს ხორცსა, მეძმე სულისა.
174. სიყვარული აღკვამაძლებს.
175. სცდების და სცდების, სიკვდილსა ვინ არ მოელის
წამისად.
176. სჯობს სახელასა მოსკეჭსა ყოველსა მოსახვეჭელსა.
177. სჯობს გამოჩეკა, აზრობა საქმისა დასაგვანისა.
178. სდევს მიჯნურსა ფათერაკი, საწუთროსა დახანღე-
ლებს.
179. სიწინარე გობილი სჯობს სიჩქარესა ქებულსა.

180. სიღბო ჭქონდა ნაქსოვისა და სიმტკიცე ნაჭედისა.
181. სჯობს უფლობა კაცისა, მომდურავისა უაღასა.
182. საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაცისაგან.
183. სჯობს სიტოცხლესა ნამძახსსა სიკვდილი სასულთ-
კანი.
184. სწუროდეს, წყალსა ვინ დაჭდვრის კაცი უშმაგო,
ცნობილი.
185. სიკვდილამდის ვის მოუკლავს თავი კაცსა მეცნიერსა.
186. სჯობან უოელთა მოუვარულთა ჰატრონ-უმანი მო-
უვარულნი.
187. საცა მე ხმალი არ მიკვეთს, არცა სივრცელე ენისა, —
მიჯობს მოლოდნა საქმისა მის განგებისა ზენისა.
188. სსკა და სსკა ჭირი ჩემსედა არ ახაღია, ძველია.
189. სიტხე სწკაკს, უინკა დააზრობს: წულუღნი ორ-
ჯელე სტკივიან.
190. სიტოცხლე ანუ სიკვდილი გარდმიწუდეს ნეტარი
ოდეს!
191. ტირილი არას მარგებს, ცუდათ ცრემლი რასა მდიან.
192. შგანგებოდ არა კაცი არ მოკვდების.
193. უხვსა მორჩილობს უოკელი, იგიცა, ვინ ორგულია;
სმა-ჭამა დიდად შესარგი, დება რა სავარგულია?
რასაცა გასცემ, შენია, რაც არა — დაკარგულია.
194. უხვად გაკსტემდეთ, კაკსებდეთ, სიმუნწე უმეტრულია.
195. უხვად გასცემდი: ზღვათაცა შესდის და გაედინების.

196. უგულო კაცი ვერ კაცობს, კაცთაგან განაკვიდინს.
197. უცებნი მოსწინის მტოდნეთა ცოდნამან, ხელკენებამან.
198. უმზგავსო საჭმე უოკელი მოკლეა, მით ოხერია.
199. შათერაკი სწორად მოჭკლავს, ერთი იყოს, თუნდა
სიი.
200. თილასოფოსნი შემკრბენ, ამასუდ ჭქონდათ ცი-
ლობა:
ბატონი კაცსა სასჭმებს და ჭკუას გამოცდილობა,
ათასად გვარი დათვისდა, ათი ათასად ზდილობა.
თუ კაცი თითონ არ არის, ცუდია გვარიშვილობა *).
201. ჭმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმს სმელსა
ნედლად.
102. ღმერთმან ერთი რად აცსოვნოს, თუ მიორე არ
წაწუმიდოს.
203. ღმერთი შეუნდობს შეტოდებულსა.
204. ღმერთმან სიმრგვლე ცისა ჩვენთვის რისხვით წა-
მოჭკრავნა.
205. ღმერთსა ვერას ვკადრებ, რაცა სწადდეს, ავრე ვეოცა.
206. ღმერთმან მისგან ანთებული სანთელიმცა რად და-
გავსო?

---

*) იხ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონი. გვ. XXXIX.

207. ღმერთი გუჯარაკს: სწორად გაჭკვეთს, შეშა ვის
სტე, თუნდა ხმალი.
208. ღმერთი ბოლოდ ღზინსა მისცემს, კინცა ჰიარკელ
ჭირთა გასძლებს.
200. ღვარი რა ზღვართა შეერთვის, მაშინ ეგრეტა წყნა-
რია.
210. ღმერთი კაცსა მოაკლინებს, არ ბოლოტსა არ და-
ჭბადებს.
211. ღმერთის მზრდელი უოკლისა დანერგულ-დათესი-
ლისა.
212. ღმერთსკე მადლი: ესე იყო წადილი და მისი ნება.
213. შოლა ღზინთა კერ იამებს კაცი ჭირთა გადუსდელი.
214. შეცოდება შეიდგვის თქმულა შესანდობლად.
215. შენ არ გატუნს კარგი გჭირს ზენაარისა ფიცისა.
216. შენსა მე კეძებ ნათელსა, შენ ხარ გულითა ბნელითა.
217. შმაგი არც კეზირად არად კარგხარ, არცა სხვად რად.
218. შაბაშ სიტყვა, შაბაშ კაცი, შაბაშ საქმე მისგან
ქმნილი?
219. შიში შეიქმს სიყვარულსა.
220. შიში კერ იხსნის სიკვდილსა, ცუდია დაღრეკილობა.
221. შენ კერას ირგებ, მე მარგებ, ძმა ძმისა უნდა ძმო-
ბილი.

222. ჩაღად მჩანს ყოველი სოფელი, მისთვისვე შემიწონია.
223. ჩემგან იმედსა გარდასწყევტს, მერმე დამიწყებს გმობასა.
224. ჩემი ჩემებრ არვინ იცის, რა მამწარებს, რა მატკბუნებს.
225. ჩემი ჭმუნვა ჭირსა ჩემსა არცა ჰმატს ღ არცა დიდობს.
226. ჩქარად ეცეს, ვერ გაუძლებს გული ლხინსა მეტისმეტისა.
227. ჩვენ, გლახ, რა გვერგების, რა ჩასვენდეს გოცნა მზე!
228. ცრუ და მუხთალი სოფელი მიწევი ავისა მჭნელია.
229. ცოცხალვარ, საწუთრომან აწცა ჩემნი სისხლნი ჰსკრიტნა.
230. ცოტა მაჭკს, მაგრან ყოველგან სიკეთე მიუწდომელი.
231. ცუდი არის დამზრალისა გასათობლად წყლისა ბერვა.
231. ცუდი არის სიყვარული, ჭკეით გოცნა მზისა წვერვა.
232. ცუდთა კაცთა საუბარი კაცსა მეტად დააჭმუნებს.
233. ჭედ-მაშვრალი და მტირალი ჭკე ვზა პირითა მჭასითა.
234. ცრუ კაცი კარგა ვერა იქმს საჭმესა გაძნელებულსა.
235. ძნელია პოეზია კაცისა ლკითვი ზეცით განაწირისა.
236. წკისა, მიჯნუნი მიჯნურსა შეებრალვისა.

237. წესი არის მამათაგან მოჭირვება, ჭირთა თმენა.
238. წასკლას სჯობს წარმაკლისა, არ დაუოვნება ხანისა.
239. წელულსა დანა კერა ჭკურნებს: გაჭკვეთი ანუ გა-
ამსივნებს.
240. წარხდა ჩემი ჭირნასული: კერ მოვიძიე, რაცა ვთესი.
241. წყალსა სწრაფად ნუ დასხამ რეცხლსა ძნელად და-
საშრეტსა.
242. ჭირსა შიგან გამაგრება ისე უნდა ვით ქვითვირსა.
243. ჭირსა გადრეკა არ უნდა.
244. ხელმწიფე ჭხამს მქნელი სამართლისა.
245. ხსოვნა არა ჭხამს ჭირისა, ვით დღისა გაძღას-
რულისა.
246. ჭხამს, თუ კაცი არ შეუდრეკეს, ჭირს მიუხდეს მა-
მატურად.
247. ჭხამს, თუ კაცმან გონიერმან ძნელი საქმე გამოაგოს,
არ სიწყნარე გონებისა მოძულოს, მოძიგოს.
248. ჭხამს მოყვარე მოყვარისათვის თაჳი ჭირსა არ და-
პრიდად.
გული მისცეს გულისათვის, სიყვარული გზად და
სიდად.
249. ჭხამს სტუმარი სასურველი, მასშინძელი მხიარული.
250. ჭხამს სიყვარული მოყვარისა უხვისა, უშურველისა.
251. ჭხამს მამაცი გაგულაუნდეს, ჭირსა შიგან არ და-
ღონდეს.

მ. გ. ჯანაშვილის-მიერ

შედგენილი და ანუ გამოცემული წიგნები:

- ა) საქართველოს ისტორია, მეორე გამ გვ. 503. ფ. 70 კ.
- ბ) საქართ. საეკლესიო ისტ. გვ. 152. ფ. 45 კ.
- გ) ისტორია მართლ-მადიდებელ ეკლესიისა. გვ. 104
ფ. 40 კ.
- დ) საუნჯე შეათვისსუნსა გვ. 53. ფ. 20. კ.
- ე) აღკვდინე! გვ. 36. ფ. 30 კ.
- ვ) მწერლობა მკურნა საუკუნისა გვ. 48 ფ. 40 კ.
- ზ) სამცხე (ვახუშტისა) გვ. 118. ფ. 25 კ.
- ც) ქართლი (ვახუშტისა). გვ. 114. ფ. 25.
- თ) მოსე ხონელა და მისი ამირან-დარეჯანიანი გვ.
58 ფ. 10 კ.
- ი) ათას ერთი ღამე (თარგმანი) გვ. 76. ფ. 40 კ.
- ია) მქრცხლის ბეჯე. (თარგმანი). მეორე გამოცემა
იბეჭდება გ. ტატიშვილის მიერ.
- იბ) მოსე რუსთაველი. გვ. 183, ფ. 40 კ.

შანი 40 კპპ.

ვინც ნაღდს ფულზედ, თვით შემადგენელისაგან (Гиф. лисъ, Черепичная №5), იყიდის წიგნს „მოსე რუსთაველი“ არა ნაკლებ ასის ცალისა, იმას ყოველი წიგნი დაეთმობა 30 კაპიკად და აგრეთვე უსასყიდლოდ 50 ცალი წიგნისა „მოსე ხონელი და მისი ამირან-დარეჯანიანი.“